

یاییشدیر یلمیشدیر. قورونون اورتاسینین - مرکزیینین قطرو بؤیوکدور، بونا گۆرده اوندایکی سیرا ناخیشلار واردیر. بیر اورتا دایره نین اوستو، دیگری ایسه آشاغی قسمتینده دیر. یوخاریداکی ناخیش دؤرد دفعه تکرار اولان بیر آسلانی گۆسته ریر کی، آغزیندا اولادیغینی آپاریر. او بوینوزوندان داغ کئچیسینه بنزه ییر. دؤرد دفعه تکرار اولموش بو ناخیشین ایکسی ساغ، ایکسی ایسه سول طرفده قورونون لوله سی ایله قولپونون آراسیندادیر. قورونون قولپو یوخدور، آنجاق، فیکریمیزجه شبهه سیز اولموشدور و سونرا آرادان گتمیشدیر. آسلان و اولانمیش حیوانین بدنلری اؤزلرینه خاص ناخیشلارلا بزنمیشدیر.

قورونون کمریندن آشاغیدا اولان دایره وی قسمتده اوچ دفعه تکرار اولان بیر افسانه وی شکل و اونلارین آراسیندا ایکسی اینسان شکیلی چکیلیمیشدیر. قورونون لوله سینین آلتیندا ایکسی اوز - اوزه دایانمیش بوینو اوزون قوش شکیلی واردیر.

اوچ دفعه تکرار اولموش افسانه وی ناخیش بیر ساغ، دیگری سول و اوچونجوسو قورونون قولپ یثرینین آلتیندادیر. بو خیالی، فانتاستیک ناخیشین ایکسی آسلان باشینا بنزر باشی، ایکسی قانادی، ایکسی اینسان الی، ایکسی قارتال جایناغی و قیچی، ایکسی کیچیک امجه گی و گولفه یه بنزر قویروغو واردیر. بو افسانه وی حیوان ایکسی طرفینده هر الی ایله بیر اینسان باشلی، قانادی اولان، ایت بدنلی و قویروقلو خیالی حیوانلارین بیر الیندن توتاراق، اونلاری قالدیریپ، دال آیاقلاری اوستونده ساخلامیشدیر.

اوچ دفعه تکرار اولموش بو افسانه وی صحنه لرین آراسیندا بوینونا بیر حیوان آلیب، گئدن ایکسی اینسان شکیلی واردیر. بو ناخیشلارین هامیسی اؤزلرینه مخصوص ناخیشلارلا قازیلما اصولو ایله بزنمیشدیر. قورونون آغیز لبه سینده ایکسی سیرا موازی خطله بورولاراق یارانمیش بیر لشت و ایچهریدن کفینده دایره وی و حیصه لره بؤلونموش ناخیش واردیر.

بو کیمی قورولار و بونلار کیمی حیات و سایطینین منطقه میزده یاییلما سی باره ده واحد آتمسفر بحثینده دانیشاجاییق. بورادا گوموش بیر پیاله باره سینده قیسا معلومات وئرمگی لازم بیلیریک.

بو پیاله نین اوزون، آغزی تکیندن گئن خارجی سطحی اینجه و معنالی ناخیشلار مالک دیر. پیاله نین بدنلی قالین مسله گوموشون قاریشیغیندان اولان آلیاژدان قایریلمیشدیر. پیاله نین خارجی سطحینده اولدوقجا آیدین، گۆزل و ساده خطلرله حکاکلیق اولموش، اوستالیق و مهارتله جانلی، حیاتی و دیری ناخیشلار سالینمیشدیر. پیاله نین دؤرد - دؤره سینده یالنیز بیر شکل قازیلیمیشدیر، اودا بیر ایگیت قهرمان شکیلدیر کی، محکم دایاناراق، ایکسی الیه ساغ و سول طرفینده ایکسی پلنگی بوغازلاریندان توتموش، سانکی سول طرفده پلنگلرین قورخوسوندان آغاچا دیرماشمیش یازیق بیر کئچیدن مدافعه ائدیر. قهرمانین بوتون بدنلی ساغلام، قوتلی، پالتارلاری مناسب، قیسا، دار و بدنینه یاپیشمیشدیر. ایگیدین بؤرکوده، پالتارلاری کیمی، ساده، عادی زحمتکش اینسانلارلا مخصوص اولان بؤرک دور. پیاله نین آغزینین لبه سینده، هابئله لاپ آشاغیدا کفین اوستونده، ناخیشین اوستو و

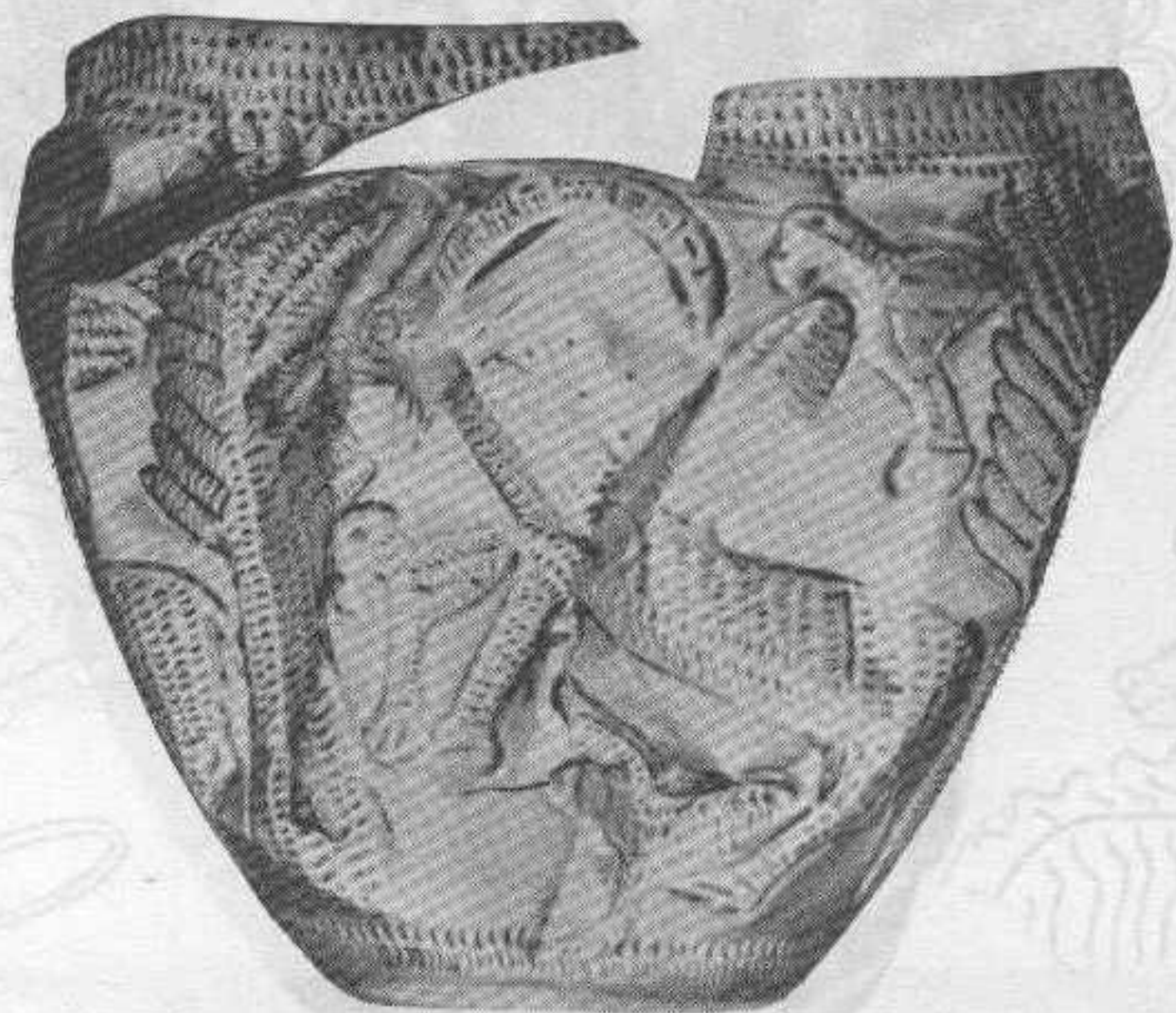
آلتیندا عینی شکیلده اولان لثنت قابین دؤرد - دؤره سینی ساراراق، اونو بزه میشدیر. بو نوارلار ایکی خطین (هر خط اوچ موازی خطدن قورولموشدور) بورولماسی ایله یارانمیشدیر، اوچ خط اولمادیغی اوچون هؤروله بيلمزدی.

ایگیت قوچاق، پلنگلر و حتی کئچی اولدوقجا دیری، جانلی، حرکتلی، صنعی لیکن اوزاق و طبیعی تصویر ائدیلیمیشدیر، بو ایسه رسام - حکاکین صنعتی و مهارتینی گؤستهریر کی، نسیللر و عصرلر بویو یارانا بیلن بیر هنر و صنعتدیر.

مارلیک تپه نین گوموش اثرلریندن بیر ده بیر پیاله دیر کی، اونون خارجی سطحینده قاقاق حالدا اوچ مارال تصویر اولموشدور. مارالارین قاقیشی، بدن قورولوشلاری، شاخه لنمیش بوینوزلاری اولدوقجا طبیعی، حیاتی، دیری و اوستالیقلا قازیلیمیشدیر. پیاله داخیلدن کفینده ۱۹ یشره بؤلونه رک ناخیشلانمیش بیر چئوره شکلینده ناخیش واردیر. پیاله نین لبه سی و مارالارین آیاق آلتلاری خصوصی ناخیشلی ایکی لثنت ایله بزنمیشدیر. مارلیک تپه نین صدمه گؤرموش اوچ تونج پیاله سینین خارجی سطحینده مارال ناخیشلاری واردیر. حیوانلار اولدوقجا اینجه، ظریف، بیری - بیرینین آردینجا تصویر اولموشلار. اونلارین بوتون بدن قورولوشلاری - دوروش و اوتوروشلاری، بوینوزلاری، گؤز، آغیز، بویون و آیقلاری اولدوقجا گؤزل و قشنگدیر. پیاله لرین داخلی کفینده کی دایره وی شکیللری، ائله جه ده صحنه لرین اوستو و آلتیندا کی، بزکلر دقته لایق دیر. جئیران و مارال قدیم دؤورلردن آذربایجان داغلاری و اورمانلاریندا یاشادیقلاری کیمی، بو گونده هم آذربایجان، همده خزر ساحل لری منطقه لرینده یاشاماقدادیرلار. □ □ □

[ش - ۷۷] مارلیک تپه، قانادلی اؤکوز ناخیشی اولان قیزیل پیاله.

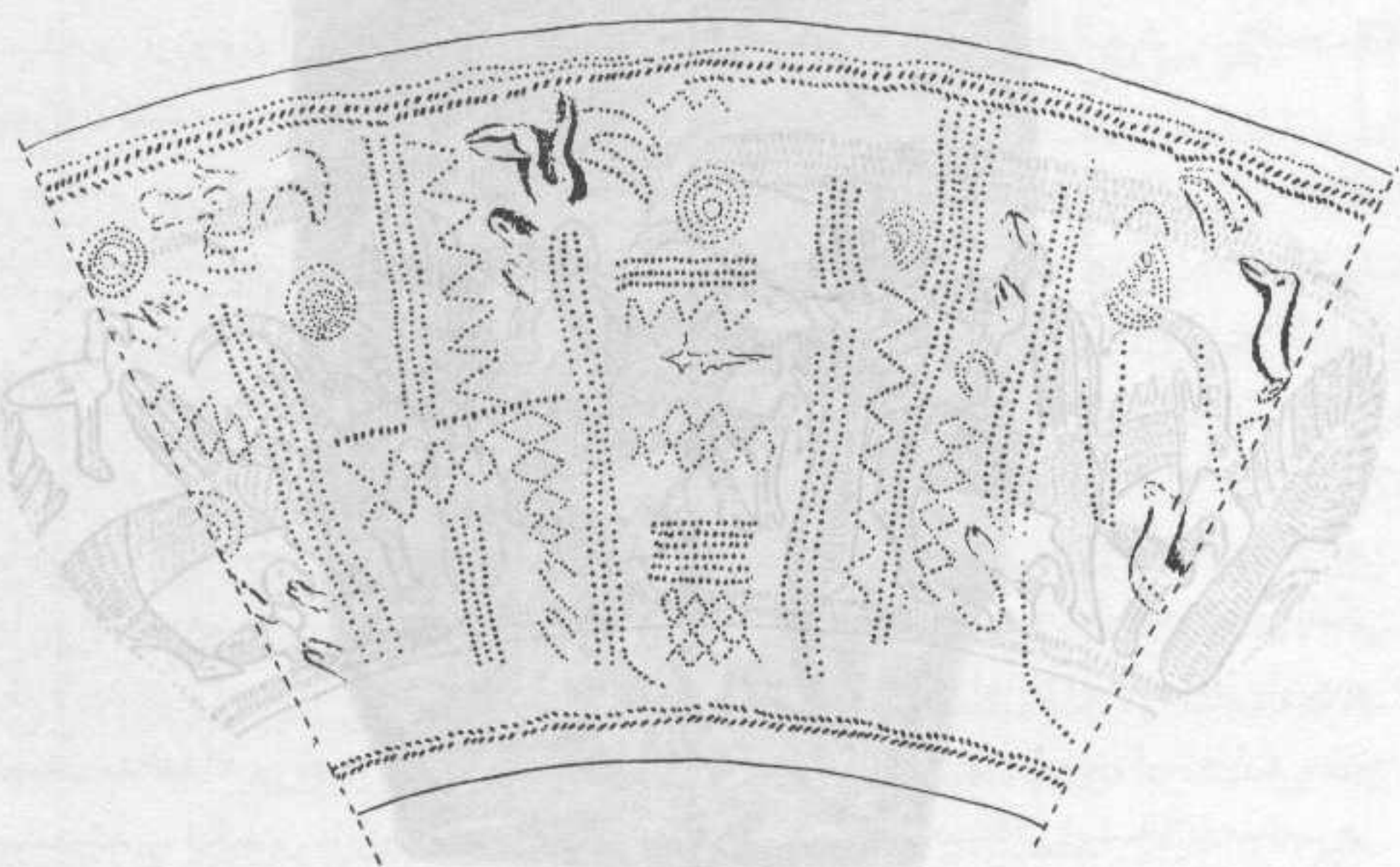
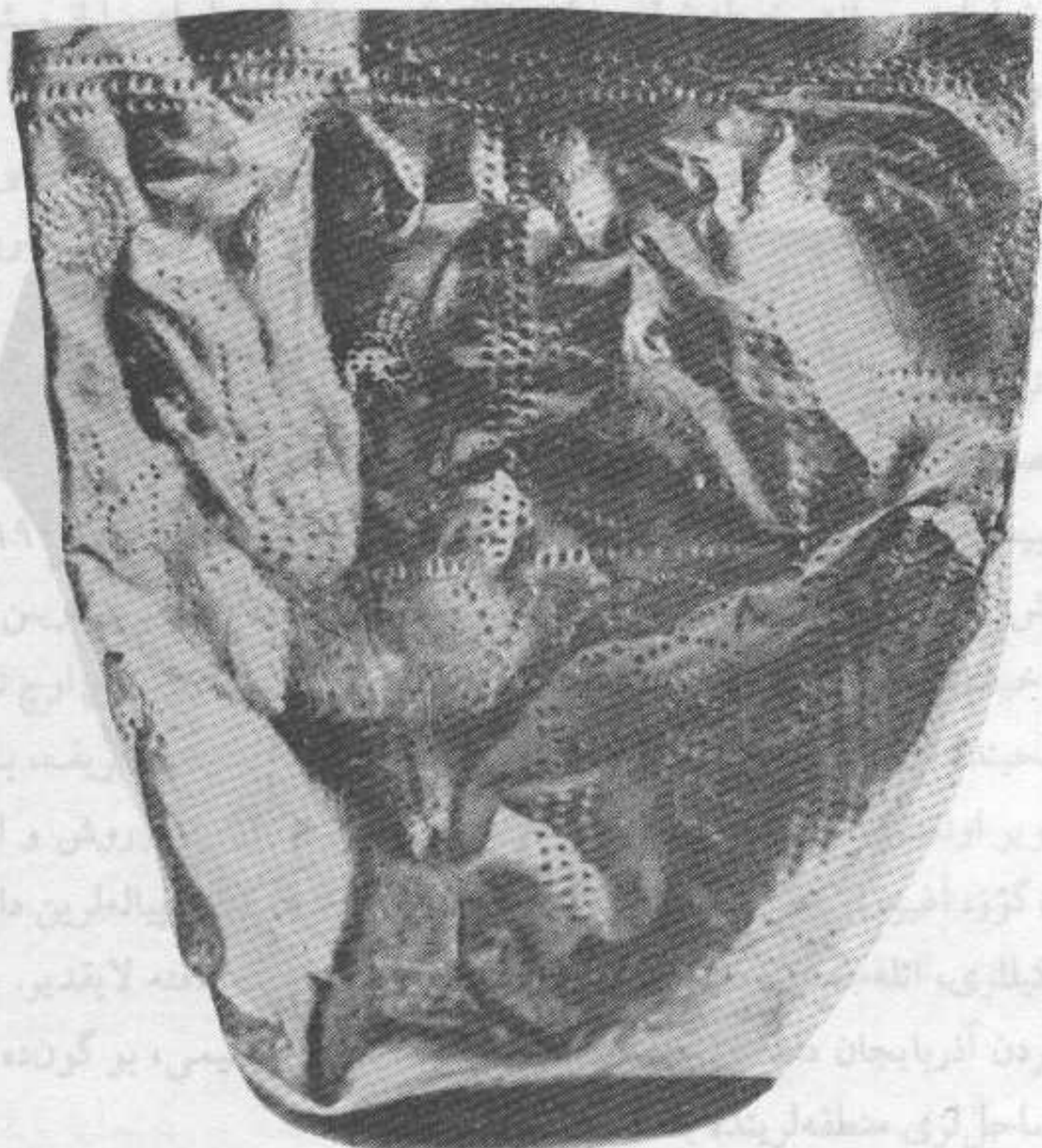
آلپیندا هیتی شکیلده اولان لنت قاپین دۆرۈ - قوروسینی ساواراق، اونو یزومیشدیر. بر توارلار ایکی
خطین (هر اولمادیکی اولمادیکی

ایکیت طبیعی عصرلار بویون مارلیک
اوج غارال ته اولدوقجا طبیع ناخیشلا تمیش

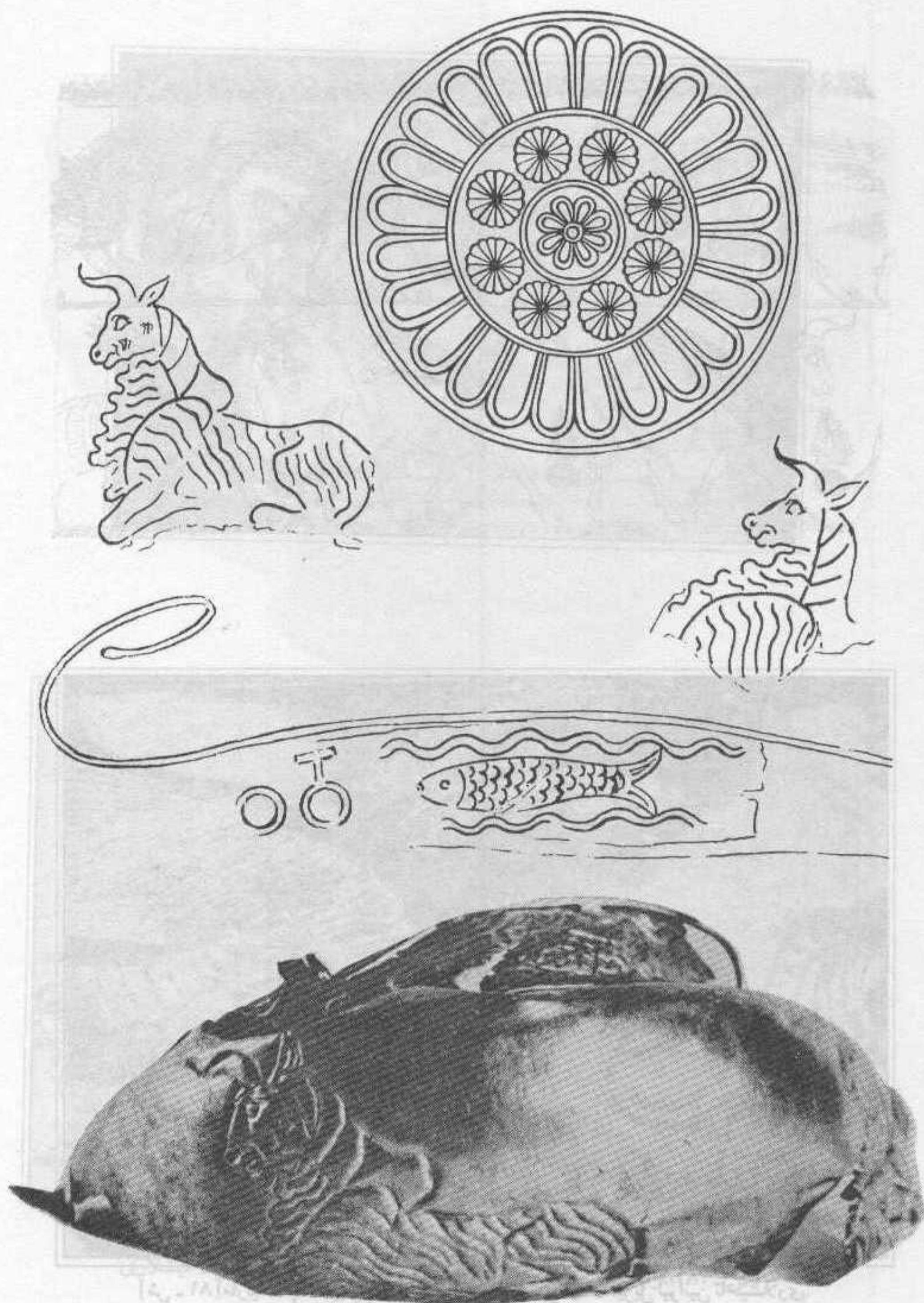
خسرو صی تاخری خارجی سطحین اوردینجا تصویر اولدوقجا طبیع ناخیشلا تمیش
بویونلاری، گۆزۈ آخری قاپیندا شکیللری، الله

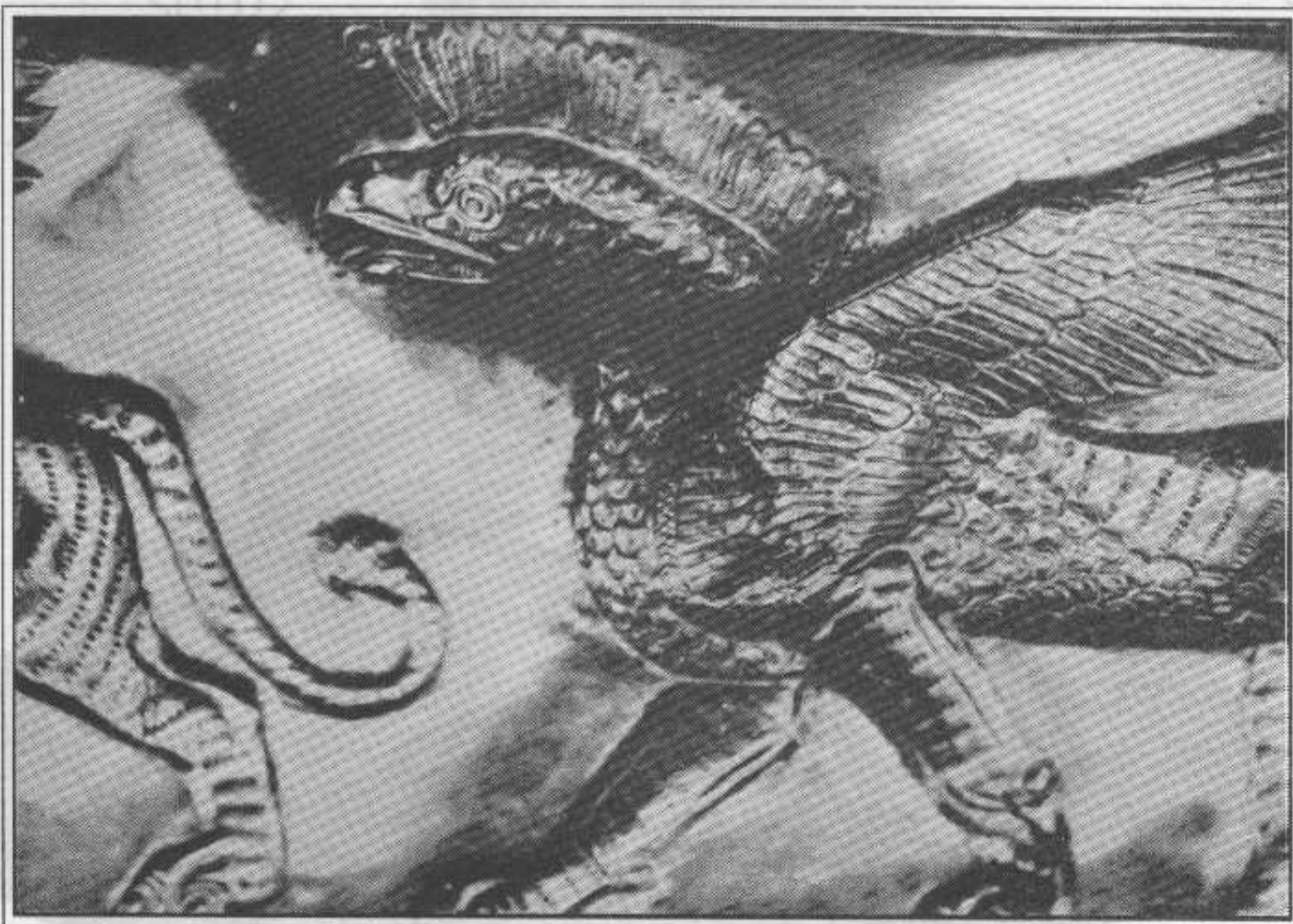
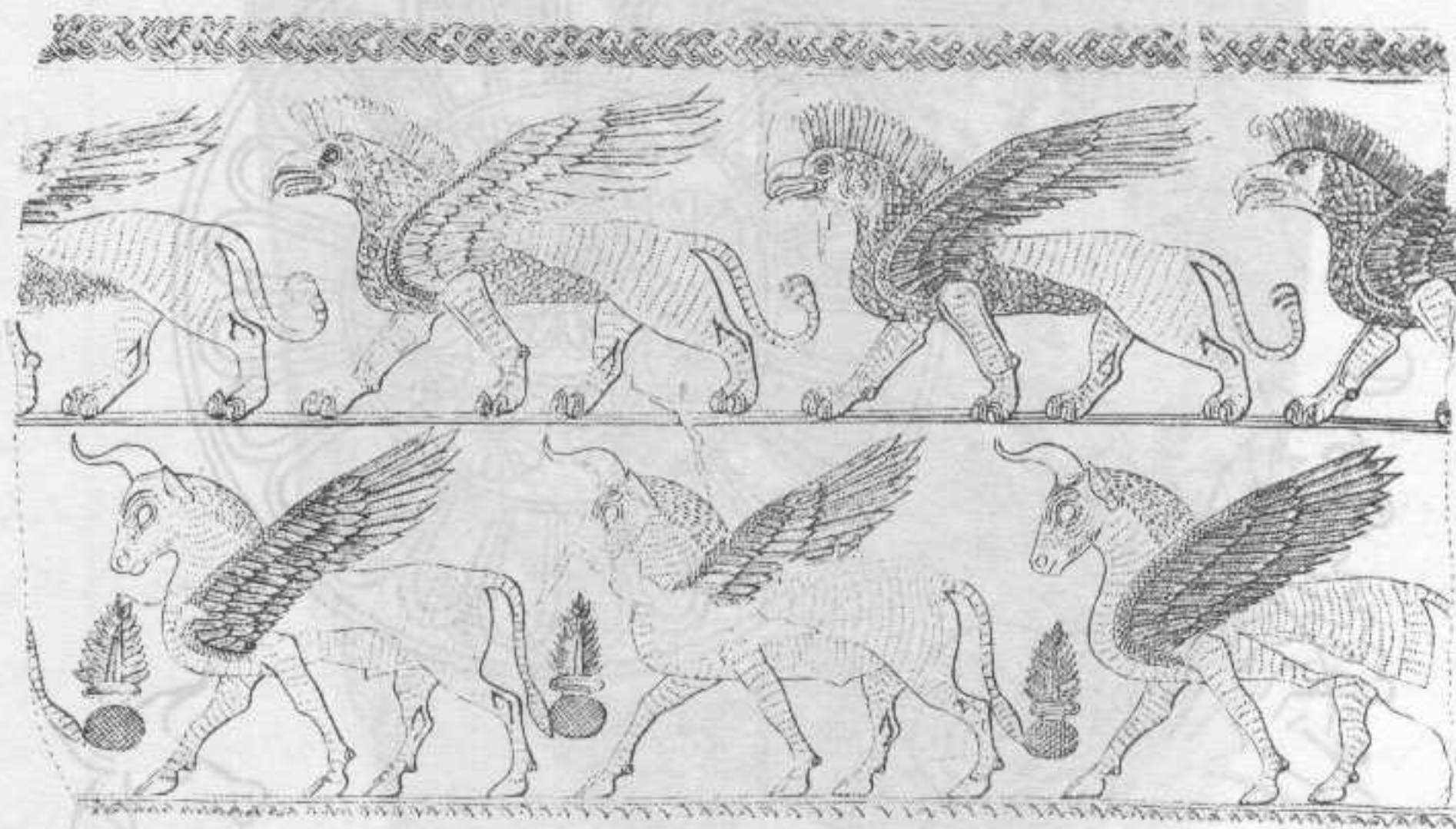
قدیم دۆرۈلردن آذربایجان مهنده خور ساحل لری منطقه لرینده

□ □ □

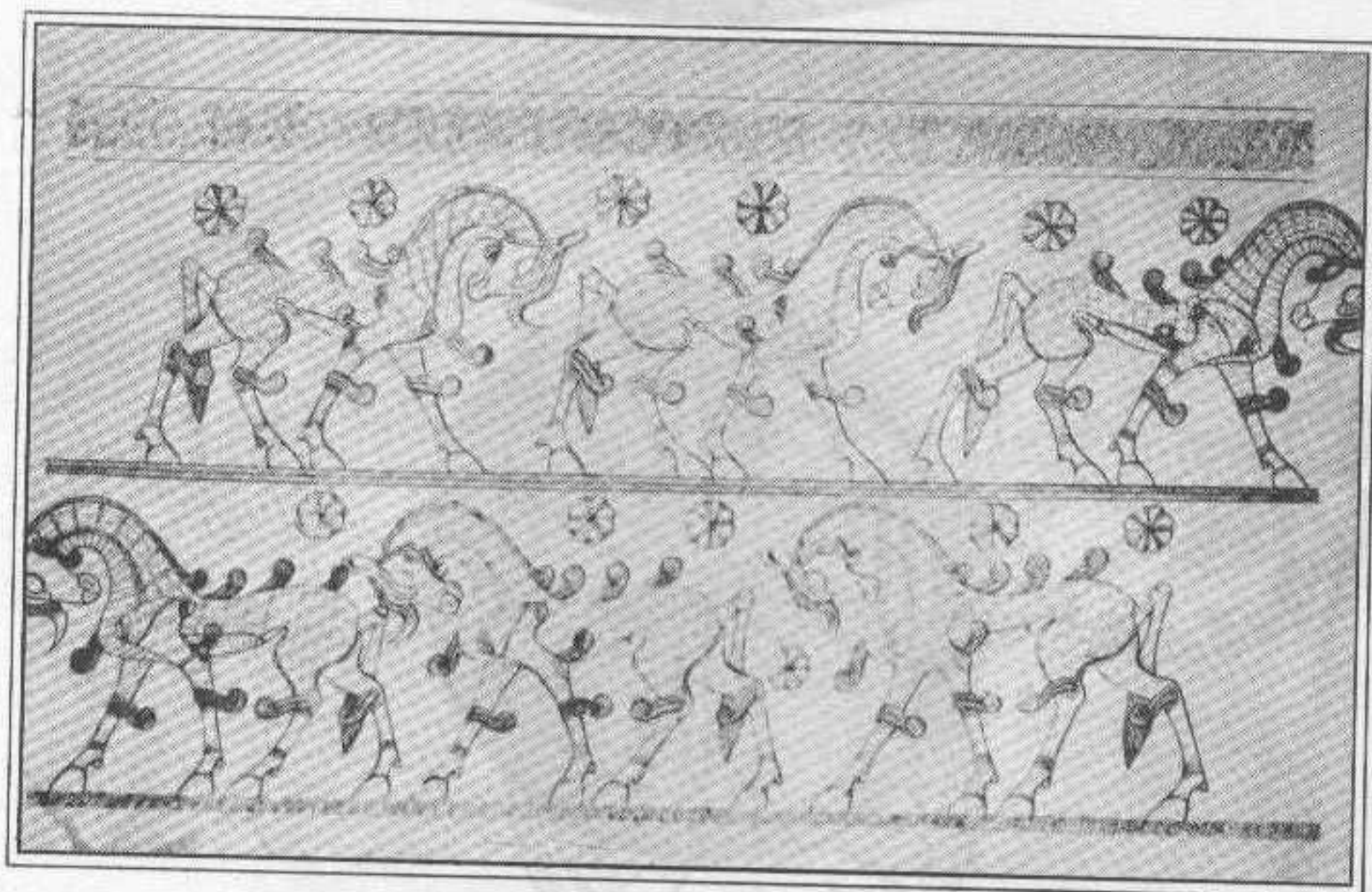
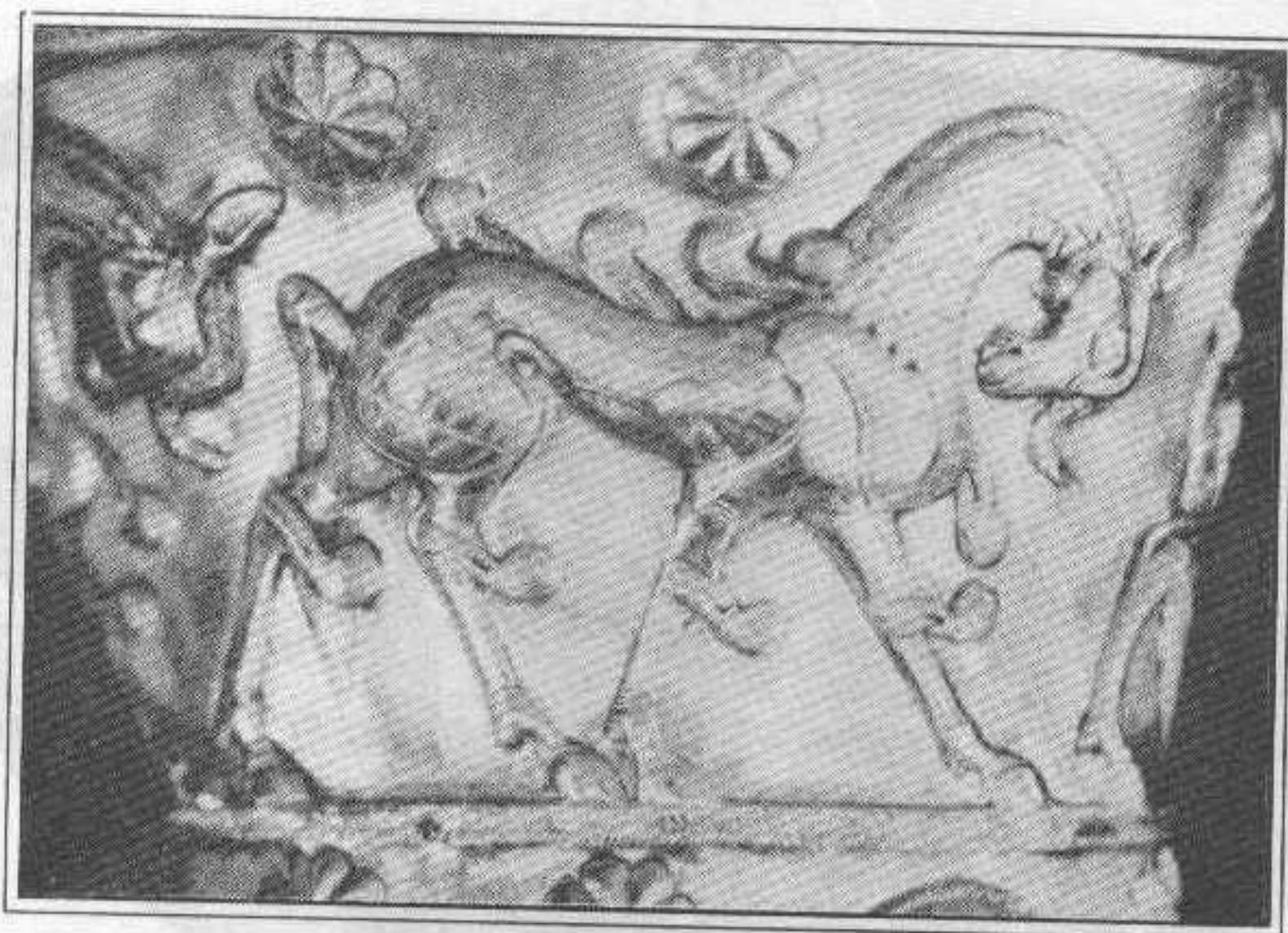

[ش - ۷۹] مارلیک تپه، ناخیشلاری نقطه لرله یارانمیش قیزیل پیاله. [۸۷ - ۸۵]

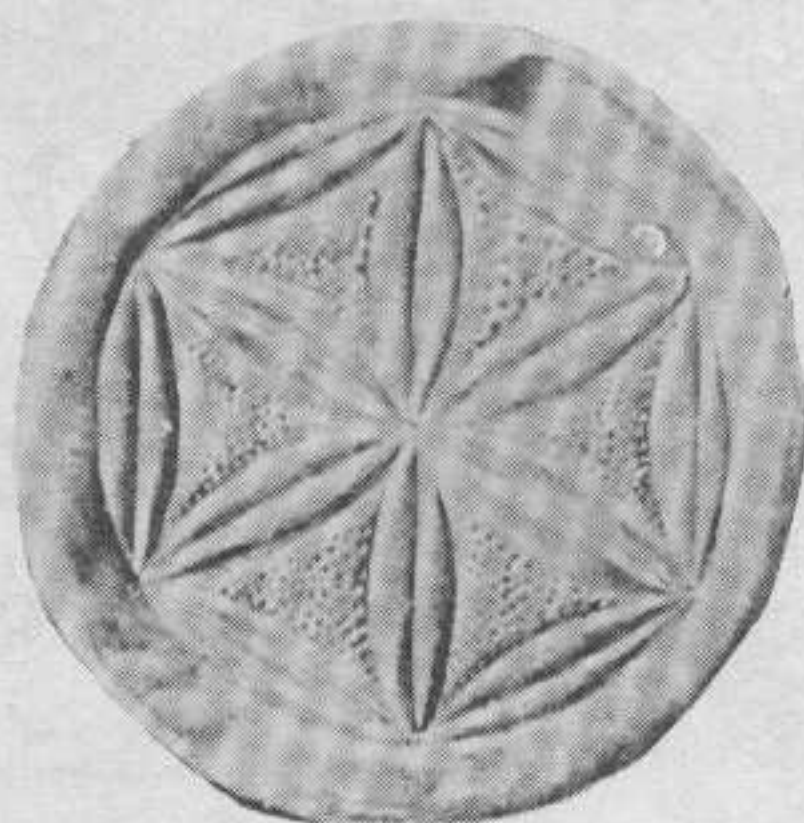

[ش - ۸۱] مارلیک تپە، سیمەرغ و قانادلی اؤکوز ناخیشی اولان قیزیل لیوانین ناخیشلاری.

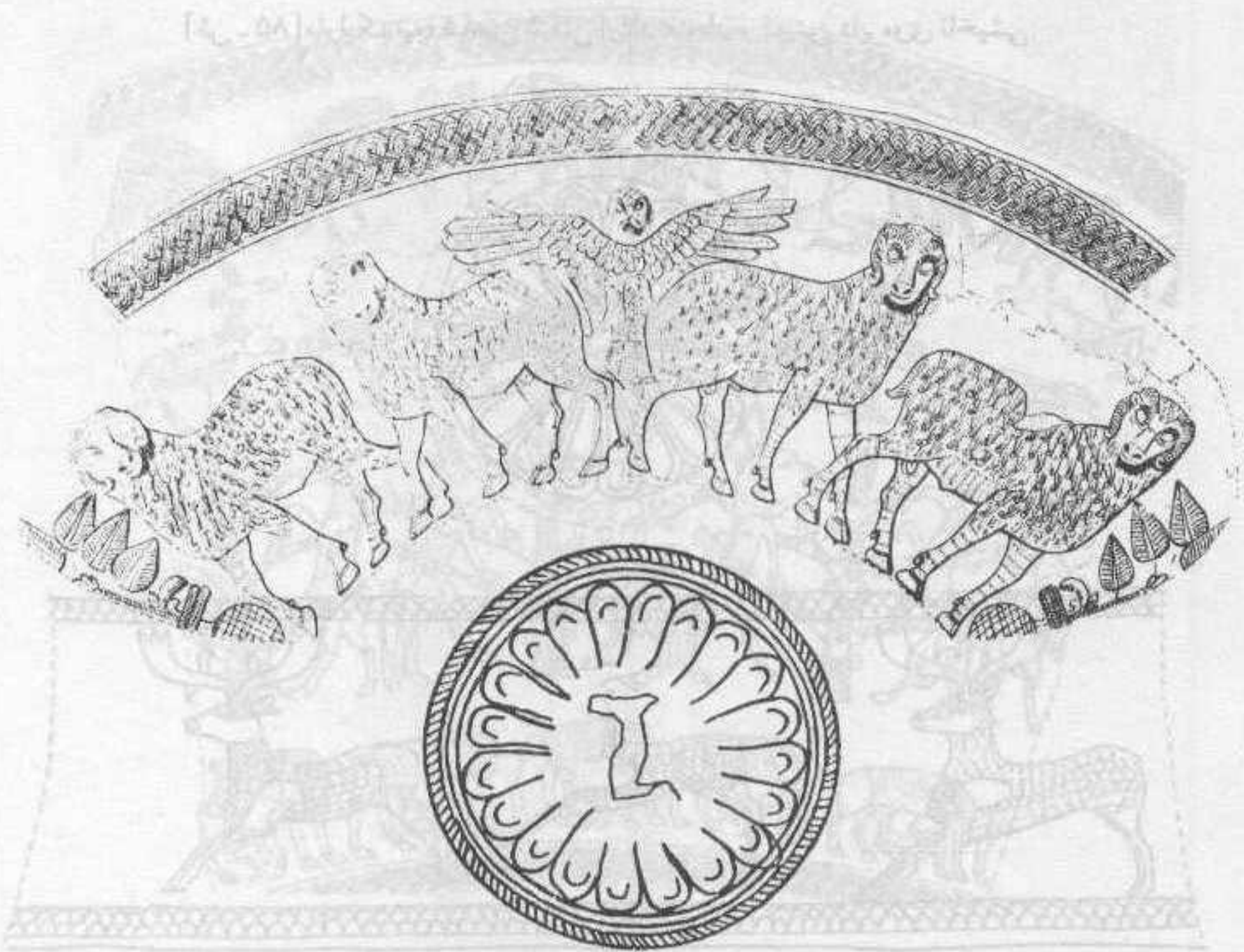
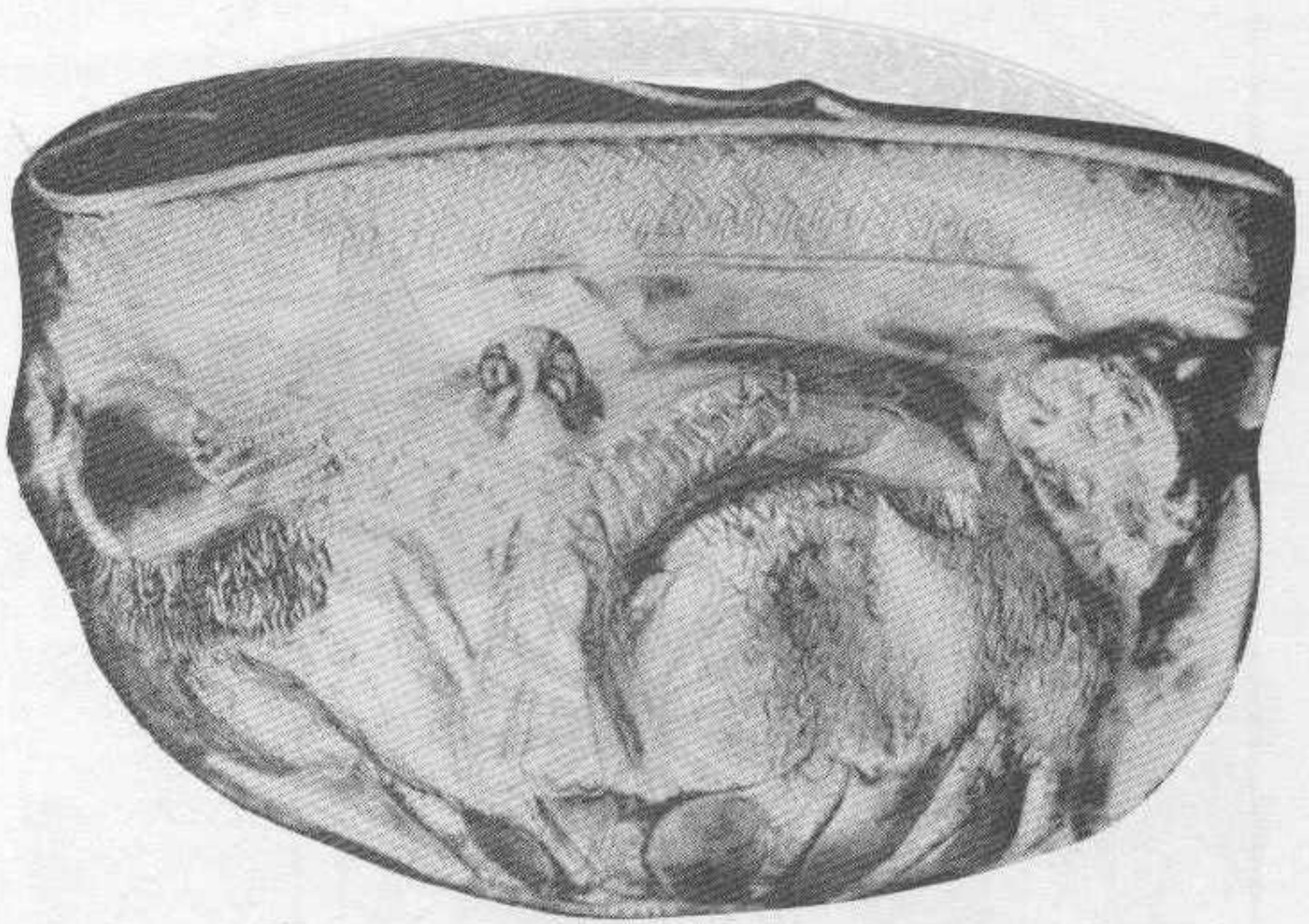

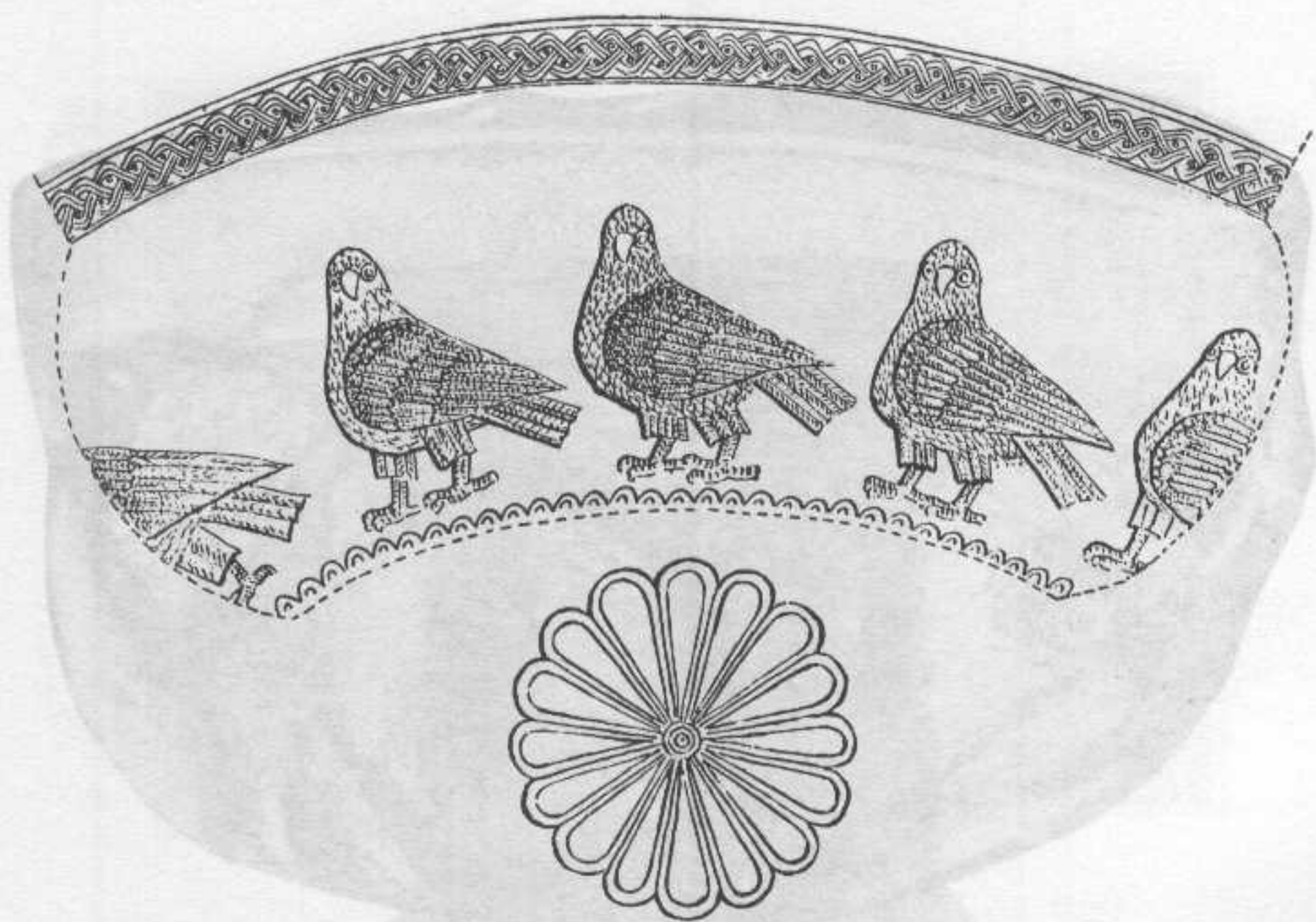
[ش - ۸۲] مارلیک تپه، خیالی چیخیتیلاری اولان آت ناخیشلی پیاله نین ناخیشلاری

شکیلر "مارلیکین فلز قابلاری" کیتابیندان □ ۴۲۷

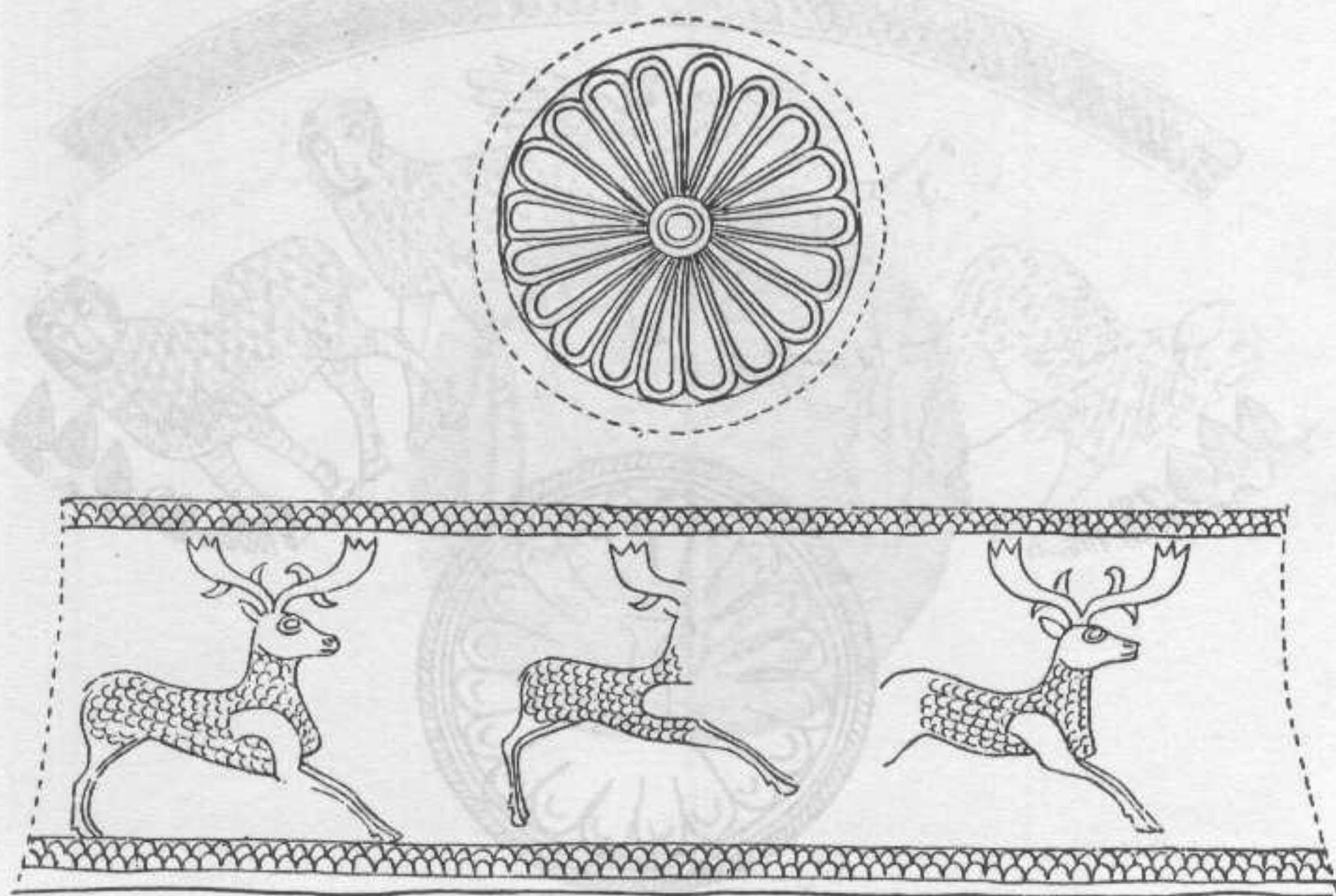

[ش - ۸۳] مارلیک تپه،
استراحت حالیندا اولان داغ کنچیسی ناخیشلی قیزیل پیاله و داخلی کفینده کی ناخیش.

[ش - ۸۵] مارلیک تپه، شاهین شکلی اولان فنجان و کفینین دایره‌وی ناخیشی.

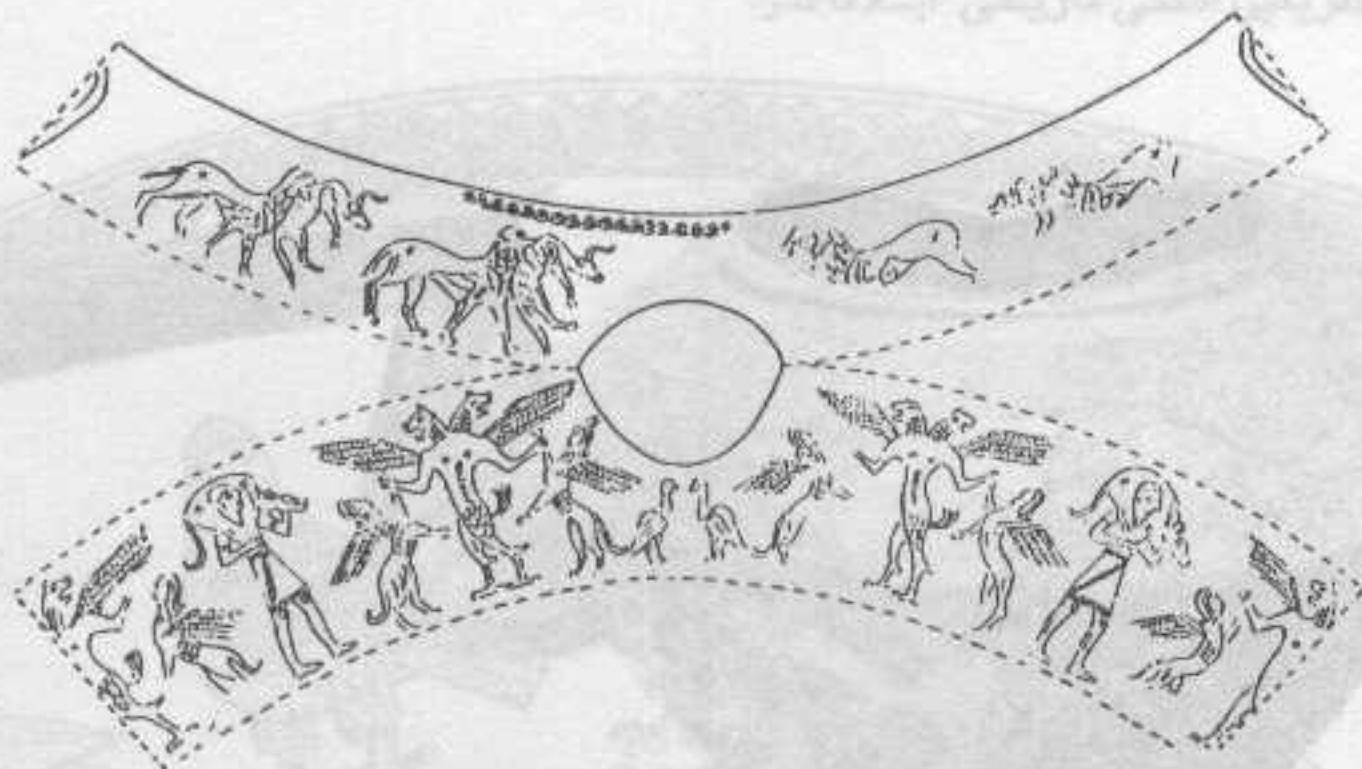
سیراحت حالیندا اولان داغ کیمچی ناخیشی قیزیل پیکال و ناخیشی کفینده کی ناخیشی.
[ش - ۸۶] مارلیک تپه، مارال ناخیشی گوموش فنجانین ناخیشلاری.

[ش - ۸۷] مارلیک تپه، بدنی گوموش و قولپو قیزل قورو.

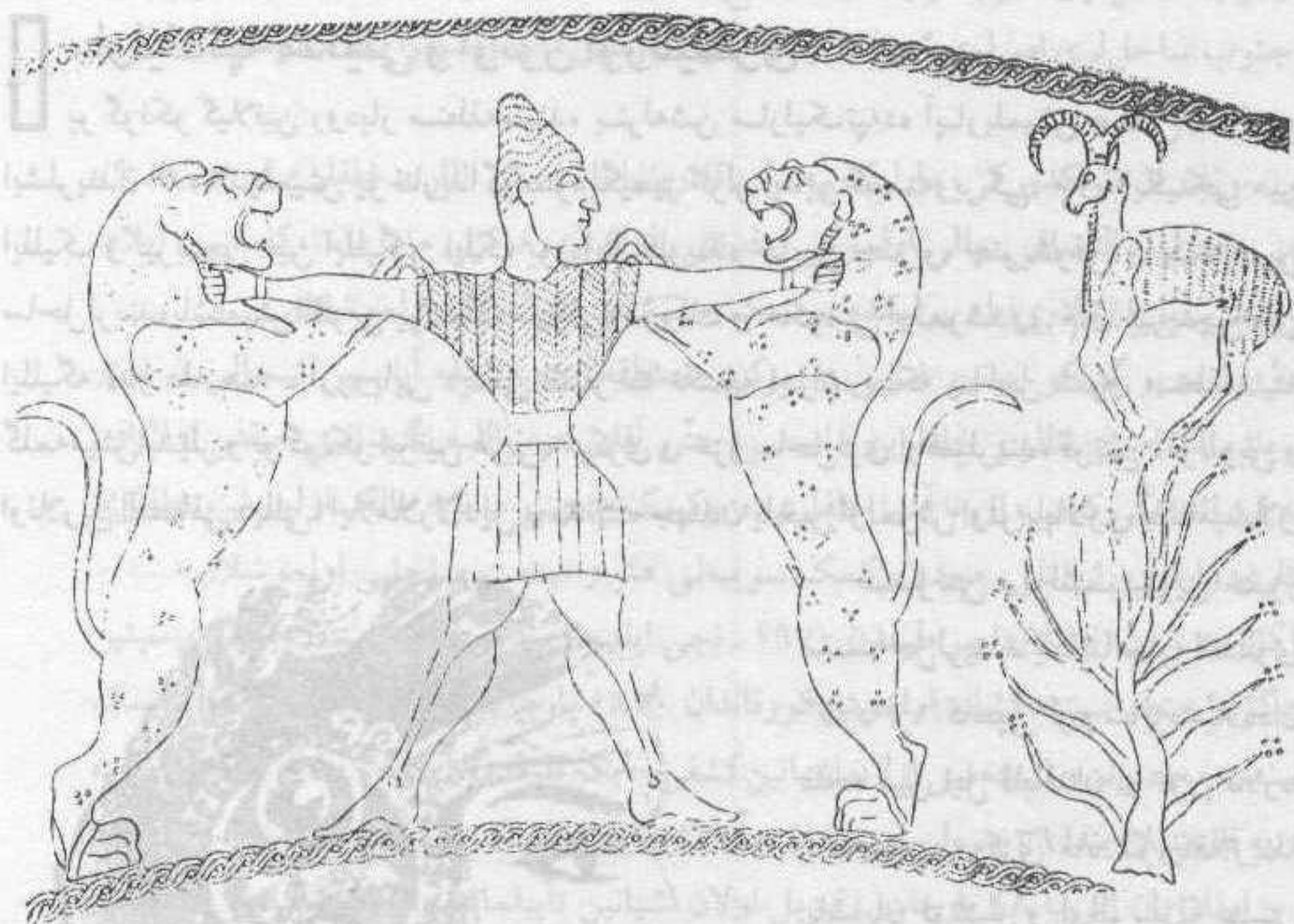
[ش - ۸۸] مارلیک تپه، حیات افسانه‌سی ناخیشلی پیاله‌نین ناخیشلاری

[ش - ۸۹] مارلیک تپه، بدنی گوموش و قولپو قیزیل قورونون ناخیشلاری.

[ش - ۹۰] مارلیک تپه، ایلاهه لر ناخیشی کاسا و اونداکی دایره وی بزک.

مارلیک تپه مدنیّتی و اونون اؤزلیکلی

بو گونکو گیلانین رودبار منطقه سینده یئرله شن مارلیک تپه ده آپاریلیمیش علمی قازیتتی ایشلریندن الدهه ائدیلمیش یوخاریدا گؤستریدیگیمیز اثرلر آیدین گؤسته ریر کی، م.ق. ایکینجی مین ایللیک و بیرینجی مین ایللیگین ایلک یوز ایللیکلرینده خزرین جنوبو، جنوب شرقی و جنوب غربی ساحل لرینده یاشامیش ائلرین یوکسک مدنیّتی، دؤولت و حکومتی اولموشدور. م.ق. بیرینجی مین ایللیگه قدر هله هند - آوروپایی دیللی ائلر نه تکجه ایران، بلکه یاخین شرق منطقه سینده گلمه میش ایدیلر و بو گونکو ایرانین غربی، مرکزی و خزر ساحل لری اراضیلرینده قوتتی - لوللوی و اونلارین التصاقی دیللی، ایلامارلا دیل و مدنیّت جهتنن یاخین اولموش اولو بابالاری یاشامیشلار. قوتتی - لوللوییلرین خزر

ساحل لرینده یاشامیش ائلری "امرد"لر، "کاسپی"لر و سایره میلاددان نئچه مین ایل قاباقدان او تورپاقلاردا یاشامیش، مرکزی ماد تورپاقلاریندا یاشایان قوتتیلر و لوللوییلرله عینی مدنیّت مالک اولاراق، قوتتی - لوللوییلرین بوتون یئرلرینده اولدوغو کیمی، اؤزلرینه خاص محلی حاکمیت، دؤولت، حتی اداره و اوردو، شاه، دربار، سرکرده لر و سایره مالک اولموشلار.

ماد دؤولتی یارانمادان قاباق مرکزی ماد اراضی سینده اونلارجا مستقل شاهلیق، امیرلیک یاشاییب حاکمیت ائتمیش و ماد حکومتی بو امیرلیکلرین اوچو، او جمله دن قیزیل اؤزن آخارقاسی، یعنی همده مارلیک تپه تورپاقلاری امیری، چوخ

[ش - ۹۲] آذربایجان قیز و قادینلارینین بزرکلی. قدیم آذربایجان بزه کلری نندن.

احتمال "دیوک"ون اوغلو "خیشتیریتی" واسطه سیله یارانمیشدیر. دئمک هئروودوتون دا قید ائتدیگی "دیوک" همده قیزیل اؤزن و سفیدرود منطقه سی شاهی اولموشدور و شبهه سیز اونون اولو بابالاری دا م.ق. ایکینجی مین ایللیکدن همین تورپاقلاردا حکمران اولموش و چوخ احتمال

خزرین جنوب ساحل لری امیرلیکلری ده اونلارا تابع اولموشلار و یا هئرو دوتون گؤستر دیگی کیمی، خزرین جنوب ساحل لری امیرلری "دیوک" واسطه سیله مرکزی ماننا و سونرا ماد حکومتینه باغلی و تابع اولموشلار.

بوتون بونلار او دئمک دیر کی، مارلیک تپه تورپاقلاریندا یاشامیش ائللر و خلقلر م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - ۱۰ - نجی عصرلرده التصاقی دیللی اولموش و قوتتی، لوللوی، مرکزی ماد، ماننا، کاسسی، ایلام، هوررلر کیمی سویداشلاری ایله بیرلیکده یوکسک مدنییت و هنر مالک اولموشلار.

بو دؤورلرده بو گونکو ایرانین غربی و مرکزی منطقه لری، هابثله آراسین شمالی و خزر ساحل لرینده یاشامیش ائللر و خلقلرین هامیسی، حتی آقای عزت الله نگهبانین حقلی اولاراق، دفعه لرله قید ائتدیگی کیمی، اورتا آسیا خلقلری ده یوکسک و عینی مدنیته مالک اولموش، خلقلری و دؤولت لری وارلی و ثروتلری، همده یوکسک سوییه لی هنر و صنعت صاحابی اولموشلار.

بونا گؤره ده سون زامانلاردا بیر طرفدن ۱۹۷۰ - نجی ایلده اورتا آسیادا قزاقستان جمهوری سینین "ایسیک گؤل" منطقه سینده کشف اولموش کورقان دان ۴۸۰۰ پارچا قیزیل اشیاء اؤزلری ده یوکسک هنر و صنعت محصولو و نتیجه سی اولان اشیانین کشفی، دیگر طرفدن ۱۳۴۱ - ۱۳۴۰ - نجی ایللرده مارلیک تپه قازینتیلاریندا ۳۶ نمره لی قبیردن تقریباً ۱۶۹ پارچا یوکسک هنر و صنعت محصولو اولان اشیانین و اونلاردان تقریباً ۴۸ پارچاسی قیزیل اولان اشیانین تاپیلماسی هئچ ده تصادفی دئییلدیر. چونکی بونلارین هامیسی عینی دؤورلرده تقریباً واحد مدنیته، اؤزوده نئچه مین ایلیک اسکی و یوکسک سوییه لی بیر مدنیته یاراتدیغی اثرلر دیر. نئجه کی "ایسیک گؤل" کورقانیندان اورخون ایفباسیندا، تورک دیلینده آچیق و آیدین یازی دا الله ائدیلمیشدیر. مارلیک تپه قبریندن ده، چوخ احتمال کورقانیندا (قبیرین حسنلی و تخت سلیمان دا اولدوغو کیمی، ایشقوز - ساکا شاهزاده لریندن بیرینه عاید اولماسی احتمالی واردیر). یازی الله ائدیلمیشدیر، لاکین تأسوفله آقای عزت الله نگهبان محدود حرفلردن عبارت اولان (نگهبانین افاده سیله) بو یازنین ایفباسینی دا، ندنسه، گؤستر مه میش و شکیلینی ده وئرمه میشدیر. بو ایفبانین میخی اولماسی، فیکریمیزجه، تقریباً حتمی و ایلام دیلینده اولماسی احتمالی چوخ دور. اونا گؤره بیز بو فیکرده ییک کی، بحث اولونان همین بو دؤورلرده، یعنی م.ق. ایکینجی مین ایلیگین سونلاری و بیرینجی مین ایلیگین ایلک یوز ایلیکلرینده واحد هنر و صنعت اتموسفئریته مالک اولموش بو گونکو ایرانین غربی، مرکزی و خزر ساحل لرینده رسمی دؤولت و تجارت دیلی ایلام دیلی اولموش دور. بو باره ده کاشانین یاخینلیغیندا کی سیلک تپه سیندن ایلام دیلینده اولان تجارت سندی الله ائدیلمیش و حتی آکادئمیک "مار" بوتون بو یئرلرین اهالی سینین دیلینی ایلام دیلی گؤستر میشدیر.

دئمک خزرین جنوب و جنوب غرب ساحل لری مدنیته عموم ماد مدنیته نین، او دؤورلرده واحد هنر و صنعت اتموسفئریته مالک اولموش گؤستر دیگیمیز اراضینین هم سیاست، همده هنر باخیمیندان آیریلماز بیر حیصه سی اولموش دور.

بو سببلره گۆرده هنر باخیمیندان مارلیک تپه اثرلرینی عموم ماد و او زامانکی غربی و مرکزی ایران تورپاقلاریندا حاکم اولموش واحد هنر و صنعت مکتببندن و اثرلریندن آییرماق غیر - علمی و یالنیش بیر ایشدیر.

آقای عزت الله نگهبان "مارلیکین فلز قبالاری" ادلی اثرینین باشا - باشیندا آزی اون بیر یئرده دؤنه - دؤنه و تأکیدله گۆستمیشدیر کی، مارلیک تپه اثرلری تکنیک، هنر، صنعت، مئتود، اوسلوب، زینت و بزک عنصرلری، خیال، ایش طرزی، مضمون، ناخیشلار، اینجه لیک، حیاتی لیک، دیری - جانلی لیق و اونلارجا بو کیمی هنر و اینجه صنعت مسئلهلری باخیمیندان یاخین شرقین مختلف هنر اوجاقلاری اثرلرینه - حسنلی، زئوه، کاسسی، سیلک تپه، گیان تپه، ایلام، همدان، شمالی آذربایجان، اورارتو، هورری (میتاننی)، حصار تپه، کلاردشت و سایره هنر اوجاقلاری و مرکزلی اثرلرینه بنزر و اوخشار اولموش و بو مرکزلرین هنر اوستالاری مارلیک صنعتیندن اویرنمیش و قارشیلیقلی اولاراق، اونا تأثیر گۆسته ره رک اویرتمیشدیر. حتی بو بنزرلیک، اوخشارلیق و تأثیری آقای عزت الله نگهبان، دوغرو اولاراق، یاخین شرق مدنیّت مرکزلی ایله اورتا آسیا مدنیّت مرکزلی آراسیندا دؤنه - دؤنه قید ائدیر.

واحد اثنیک کؤک و تاریخ، دیل یاخین لیغی، سیاست و حیات یاخین لیغی، هنر و صنعت باغلی لیغی، سیاسی حادثه لرده واحد مقدرات و سرنوشت و اونلارجا بو کیمی مهم حیاتی مسئله لرده م.ق. ایکینجی مین ایللیگین ایکینجی یاریسی و بیرینجی مین ایللیگین ایلک عصرلرینده گۆستر دیگیمیز واحد هنر و صنعت آتمسفرینه مالک اولموش اراضی خلقلرینین هنرمند و اوستالاری نه اینکی بیر - بیرینین هنری و مهارتیندن استفاده ائتمیشلر، شبهه سیز، بونلارین بعضیلرینین اثرلری باشقا منطقه لرده گؤتمیشدیر و بو تامامیله طبیعی دیر. لاکین بونونلا بیرلیکده مختلف هنر و صنعت مرکزلرینین هر بیر اؤز مستقل یارادیجیلیغی و تازا - تازا، اوریزینال و بکر اثرلر یاراتماقلا، اؤز هنر اوجاقلارینین استقلالینی ساخلامیشلار، بونا گۆرده مارلیک تپه هنر اوجاغینین اثرلری، شبهه سیز، اساس اعتباریله، او هنر اوجاغینین اؤز اثرلری حساب اولمالیدیر. شبهه سیز، بو دوروم و استقلال خزر ساحل لرینین مختلف اوجاقلاری، کلاردشت، امرد، کاسپی، مارلیک و ... مرکز لرینده ده، بیر - بیرله قارشیلیقلی ایلگی و علاقه ایله بیرلیکده، مؤوجود اولموش، همده بو منطقه نین عمومی هنر و صنعتی بو گونکو ایرانین غربی و مرکزی ایالت و ولایتلری هنری و صنعتی نین مهم و آیریلماز حیصه لریندن بیر اولموشدور.

هم مارلیک تپه و خزر ساحل لرینین هنر اثرلری، همده ایلام، کاسسی، هورری، قوتتی، لوللوبی، ماننا و ماد هنر اثرلری صنعت، جانلیلیق، اورژنال لیق، اینجه لیک، مهارت و اوستادلیق باخیمیندان هامیسی یوکسکدیر و هر بیرسی اؤز اورژنال لیغینی حفظ ائتمکله برابر، او بیر مرکزلرین هنر اثرلریله یاریشمیش و اونلارلا بیرلیکده واحد بیر هنر و مدنیّت یاراتمیشلار. یوخاریدا اشاره ائدیپ، گئنیش ایضاح ائدیگیمیز کیمی، مارلیک تپه دن الده ائدیلمیش اونلارجا

قیزیل، گوموش و تونجداق قایريلمیش اثرلرین اکثرینده اولان هنر، صنعت، جانلیلیق، حیاتی لیک، مهارت، اوستالیق، اورژنال لیک، حرکت و ناخیشلارینین بکر و تازالیغی اولدوقجا دقته لایق خصوصیتلردير، آنجاق مرکزی ماد مدنیتیینه عاید اولان قافلانیدان تاپیلیب، تهرانین "رضا عباسی" موزه سینده ساخلانیلان قویون باشی شکلینده اولان پیاله، ائله جه ده حسنلی نین مشهور قیزیل پیاله سی، لرستانداق کشف اولموش ایکی پلنگی قالدیران ایلاهی شکیلی، زئوه خزینه سیندن کشف اولموش ایکی آسلان ناخیشلی قیزیل لؤوحه، هابله آسلانلا دؤیوشن کیشی ناخیشلی قیزیل لؤوحه اثرلرینده اولان هنر و صنعت، جانلی لیک، مهارت، اوستالیق، دقت و اورژنال لیک جهتن مارلیک تپه اثرلریندن گئری قالماز و بونلارین هامیسی عینی بیر هنر و صنعت مکتبین چئشیدلی اوجاقلارینین محصولو و نتیجه سیدیر.

مارلیک تپه دن کشف اولموش اکثر اثرلرده مشاهده اولونان اینجه ناخیشلار، بزرک عنصرلری، موازی، جیناغی، زیقزاق خطلر، قبالارین قیراغیندا اولان بورولموش و یا هؤرولموش خطلرله یارانمیش بزرکلر و سایره نین دئمک اولار هامیسینا واحد هنر و صنعت اتموسفئرینه مالک اولان منطقه لرین هنرینده تصادف ائدیریک و بیز یوخاریدا بونا اشاره ائتدیک. بو ناخیشلار و بزرک عنصرلرینین بو هنر اوجاقلارینین هامیسیندا اولماسی هئجه تصادفی و گؤیدن دوشمه دئییلدیر، بونلارین بعضیلری قونشو خلقلرین مدنیت اوجاقلارینین تأثیرینده یارانمیش اولسادا، چوخو و اساس حیصه سی صنعت و هنر اوجاقلارینین داخلینده یارانیدیغی خلقلین عنعنه، عادت، قایدا - قانون، رسم و مراسیملریندن آیینما و یارانمادیر.

بورادادا هنرمندلر، اوستالار، صنعتکارلار و اینجه صنعت خادم لرینین خلقلین عادت - عنعنه سی و یاراتدیغی رسملردن استفاده سی یوليله یارانمیش، گؤستریدیگیمیز گؤزل رساملیق و هنر ناخیشلاریندان بیرینه اشاره ائتمکله کفایتلنیریک.

یوخاریدا اشاره ائتدیگیمز پیاله لرین کنارلاریندا اولان ناخیشلاردان بیرى او دقته لایق و هر یئرده یایلمیش ناخیشدیر کی، هر بیرى اوچ موازی خطدن یارانمیش اوچ خطین هؤرولمه سیندن میدانا گلمیشدیر. ساده سؤزله دئسک، بو ناخیش بو گون بوتون آذربایجانین، خصوصیه کندلرینده قیز و گلینلرین اؤز ساچلارینی دسته - دسته ائدیپ، هؤره رک، آرخالارینا آتدیقلاری هؤروکلر کیمی اولموشدور. نمونه اولاراق، صادقه زاده نین "قدیم آذربایجان بزرکلی" اثرینده وئردیگی شکيله باخماق کفایتدیر.

دئمک بو ناخیش ساده خلقلین ان عادى و اسکی بیر عادت و رسمیندن آییناراق یارانمیش بیر ناخیشدیر. بو عادت و رسم، نئچه مین ایل بوندان اؤل آذربایجان، مرکزی ماد و خزر ساحل لری خلقلرینده یارانیب، یارارلانیدیغی کیمی، بو گونده ان ساده آذربایجان کندلری و حتى بعضاً شهرلرینده داوام ائتمکده دیر.

واحد هنر و صنعت اتموسفئرینه مالک اولموش گؤستریدیگیمیز چاغداش ایرانین ایالت، ولایت و

منطقه لریندن کشف اولموش تاریخی اثرلرده دقتی جلب ائدن مشترک عنصرلردن بیری ده او آغاجدیر کی، چئشیدلی خیالی و فانتاستیک حیوانلار ایکی طرفدن اونا دیرماشماقدادیرلار. بو آغاجین قورولوشو، حیات افسانه سی پیاله سینده اولدوغو کیمی، یارپاقلاری، چئشیدلی آغاج ناخیشلاری و دایره شکلینده اولان بزرک ناخیشلارینین بیر سیراسیندا اولدوغو کیمی، خرما آغاجینی خاطرلادیر، آقای عزت الله نگهبان دا بونا اشاره ائتمکده حاقلیدیر، آنجاق آقای ع. نگهبان بو آغاجین منبعی و هنر سمبولو اولاراق، یارانما بولاغینا اشاره ائتمیر.

دفعه لرله قید ائتدیگیمیز کیمی، هر بیر محیطین هنر و اینجه صنعت خادملرینین یاراتدیغی صورت، صحنه، موضوع، منظره اونلارین یاشادیقلاری محیطین اینسانلاری، عادت - عنعنه لری، منظره لری، ایش، حادثه و اولایلاری، قایدا - قانونلاری، رسملری و سایره سیندن آلینار. بئله ایسه، عجباً، مارلیک تپه، حسنلی، زئوه، سیلک و سایره واحد هنر آتمسفئرینه مالک اولموش خزینه لردن الله ائدیلمیش اثرلرده کی ایستیلیزه ائدیله رک، چکیلیمیش خرما آغاجینین فیکری هارادان گلیمیشدیر؟ آخر بو یئرلرین شمالی قسمت لرینده، سویوق اولدوغو اوچون، خرما آغاجی بیتمز. واحد هنر و صنعت آتمسفئرینه مالک اولموش بیلدیگیمیز منطقه لرین ان قدیم مدنیت و تاریخه مالک اولموش ایالتی ایلاملارین وطنی بو گونکو خوزستان ایالتی اولموشدور. واحد هنر و صنعت آتمسفئرینه مالک اولموش منطقه لرین هنر و صنعتی نین ایلک روشئیم و باشلانقیجلاری ایلامین هنریله باشلانمیش و حتّی ایلام دیلی، دفعه لرله گوستریدیگیمیز کیمی، بو منطقه لرین چوخوندا دؤولت، حکومت و تجارتین رسمی دیلی اولموش، ساده خلق ده اؤز دیل لرینه یاخین اولدوغو اوچون، او دیلی باشا دوشموشلر و حتّی آکادئمیک "مار" ین فیکرینجه ماننا - ماد اهالیسی، دئمک قوتتی - لوللوبی خلقلرینین دیلی ائله هامان ایلام دیلی اولموش و لهجه حجمینده اونندان فرقلنمیشدیر.

خوزستان، اورانین شرق و غرب قسمت لری، فارس کؤرفزینین شمالی و قونشو یئرلری خرما آغاجینین ان چوخ بیتیب، محصول و ئردیگی یئرلر و منطقه لردن دیر. همین اراضیده یارانمیش ایلام مدنیتی، هنری و اینجه صنعتی، طبیعی اولاراق، خرما آغاجیندان اؤز اثرلری و ناخیشلاریندا، ان فایدالی آغاج سمبولو کیمی استفاده ائتمیش و سونرالار بو آغاجین شکلی ایلام مدنیتی نفوذو دایره سینده اولموش کاسسیلر، قوتتی - لوللوبیلر، هورریلر و ماننا - ماد مدنیتی و هنرینه، اورادان دا بو هنر و صنعت مرکز لریله ایلگیلی اولموش هنر و صنعت مرکز لرینه، او جمله دن خزر ساحل لرینده مارلیک، کلاردشت، ایشقوز، اوتی، آلبان، حسنلی، زئوه و سایره هنر مرکز لرینه نفوذ ائده رک یاییلمیشدیر.

بو خیالی شکیللرده کی اینسان سیمالاری، هابئله تام اینسان سیمالاری، اونلارین پالتاری، باشلارینین توکو، ساققاللارینین شکلی و سایره خصوصیت لری ده بحث ائتدیگیمیز واحد هنر و صنعت آتمسفئرلی منطقه لرین اهالیسینین سیمالاری، گئیملری، باش توکلری، ساققاللاری و سایره

خصوصیتلری ایله عینی دیر، اونا گؤره کی، اونلارین هامیسینین واحد ائتنیک کؤکو و بیرى - بیرینه اولدوقجا یاخین تاریخی و کئچمیشی اولموشدور.

بحثین سونوندا بیر مسئلهنى، تکرار اولسادا، خاطرلایماغی لازم بیلیریک.

مارلیک تپه اثرلرینین مختلف عالیملر و داها دقیق شکیلده "کاربون ۱۴" واسطه سیله تعیین اولونموش تاریخی م.ق. ایکینجی مین ایللیگین اورتالاریدیر. بو باره ده آقای عزت الله نگهبان یازمیشدیر:

"مقایسه ائدیله بیلن بو شئیلرین (مارلیک تپه شئیلری. م.) چوخونون تاریخی م.ق. ۱۳ - نجو عصردن ۱۰ - نجو یوز ایللیک حدودلاریندا اولان دؤورلر تعیین اولموشدور بو تاریخ قویما نوعون و قایریلما اولوبونون مقایسه سی اساسیندا، هابئله ۲۳ نمره لی قبیرین قالیقلاری اوزهرینده "کاربون ۱۴" یوخلاماسی ایله اولموش و تاریخی م.ق. ۵۵ - ۱۴۵۷ ایل (۵۵ - ین اوسته گل و چیخماسی ایله) تعیین اولونموشدور...^۱

دئمک علمین سون نایلیتلری اساسیندا تقریباً دقیق شکیلده تعیین اولونموش تاریخ گؤسنه ریر کی، مارلیک تپه اثرلری م.ق. ۱۵ - نجی عصرین سونلاری و ۱۴ - نجو عصرین اوللرینه، یعنی م.ق. ایکینجی مین ایللیگین اورتالارینا عایددیر.

بو تاریخی واقعیتی گؤسته رن آقای عزت الله نگهبان، گؤسترديگیمیز همین اثرینین مختلف یئرلرینده (دقیق دئسک ۱۱ یئرینده)، همده مارلیک تپه، یاخین شرق و اورتا آسیا مدنیتلری و هنری اثرلرینی بیرى - بیرینه یاخین و اوخشار گؤسته ریر و عینی زاماندا مارلیک قوملارینی، احتمال ایله اولسادا، "هند - ایرانى" قوملاردان گؤسته ره رک یازیر:

"ایکی سیلیندیر شکیلینده اولان مؤهورده آز و محدود حرفلردن باشقا اوزلریندن هئچ بیر خط و یازی اثرلری و مدرکلری قویمایان مارلیک قوملاری، نظره گلن، هند و ایرانى قوملار قروهندان اولموشلار و اونلاردان داها قاباق م.ق. ایکینجی مین ایللیگین یاریسیندا بو منطقه یه داخل اولموش و البرز داغلارینین شمال یاماجلاری و خزر دنیزینین جنوبی ساحل لرینده یئرلشمیش "مرد"لار، یا "امرد"لری اونلارین احتمالی اؤنده گئدنلری معرف لیک ائدی رلر. اونلار تدریجله بو منطقه ده بیر مترقی و اینکیشاف ائتمیش اولکه یاراتمیشلار و شاهدلر گؤسته ریر کی، مارلیک تپه سیندن سردارلار، شاهلار و اونلارین عایله لرینین قبرستانلیغی کیمی استفاده ائتمیشلر. بو قوملار ایکى، یا اوچ عصر حدودوندا، بلکه داها اوزون مدت، یعنی احتمال م.ق. ۱۴ - نجو عصردن ۱۰ - نجو عصره قدر بو منطقه ده ساکن اولموش و بو دیاردا گون کئچیرتمیشلر."^۲

لاکین بوتون آروپا، کئچمیش سووئت اتقاقی، آمریکا و سایره مشهور و تانیلمیش قدیم تاریخ

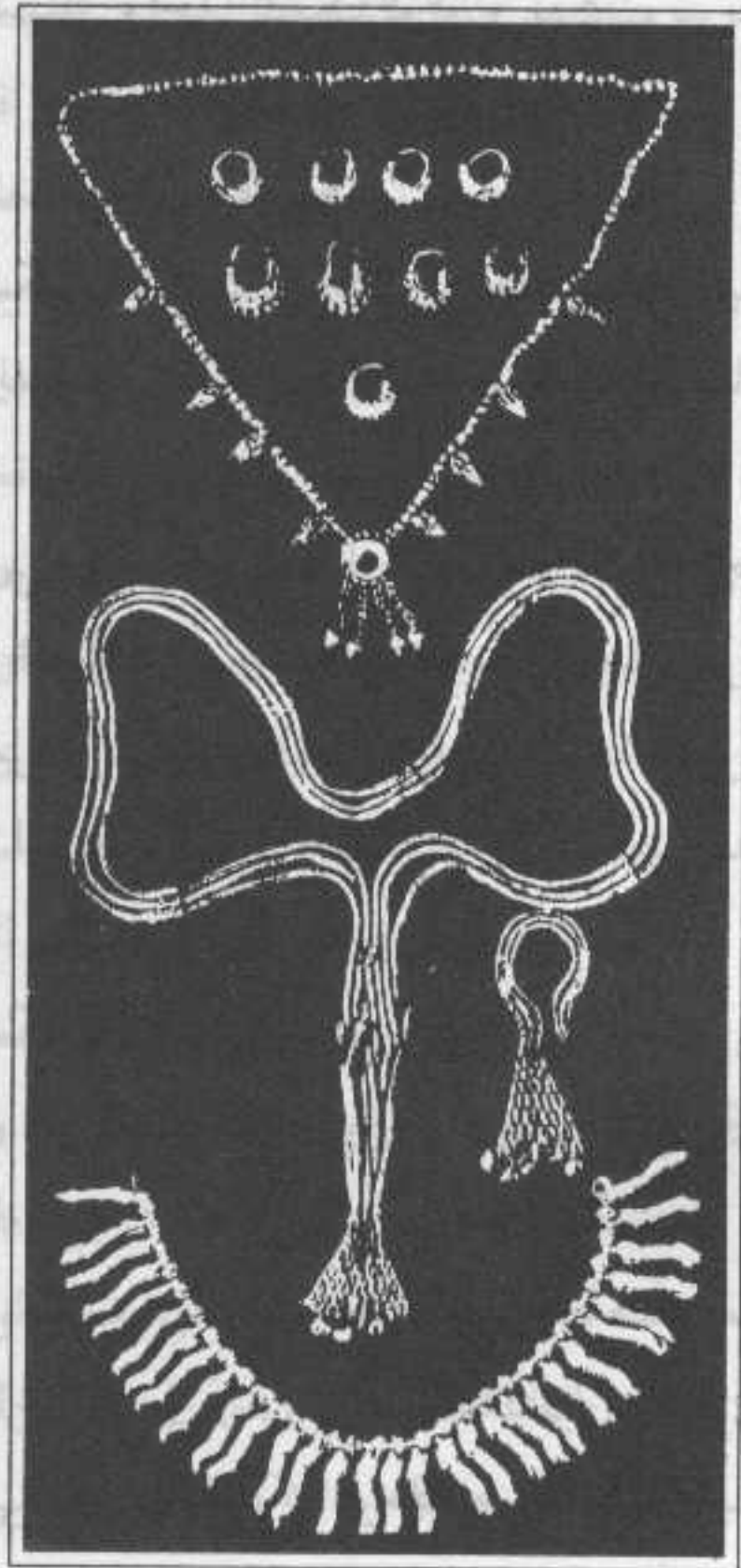
۱ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۲۰۵ - ۲۰۴.

۲ - مارلیکین فلز قابلاری، ص ۱۷ - ۱۶.

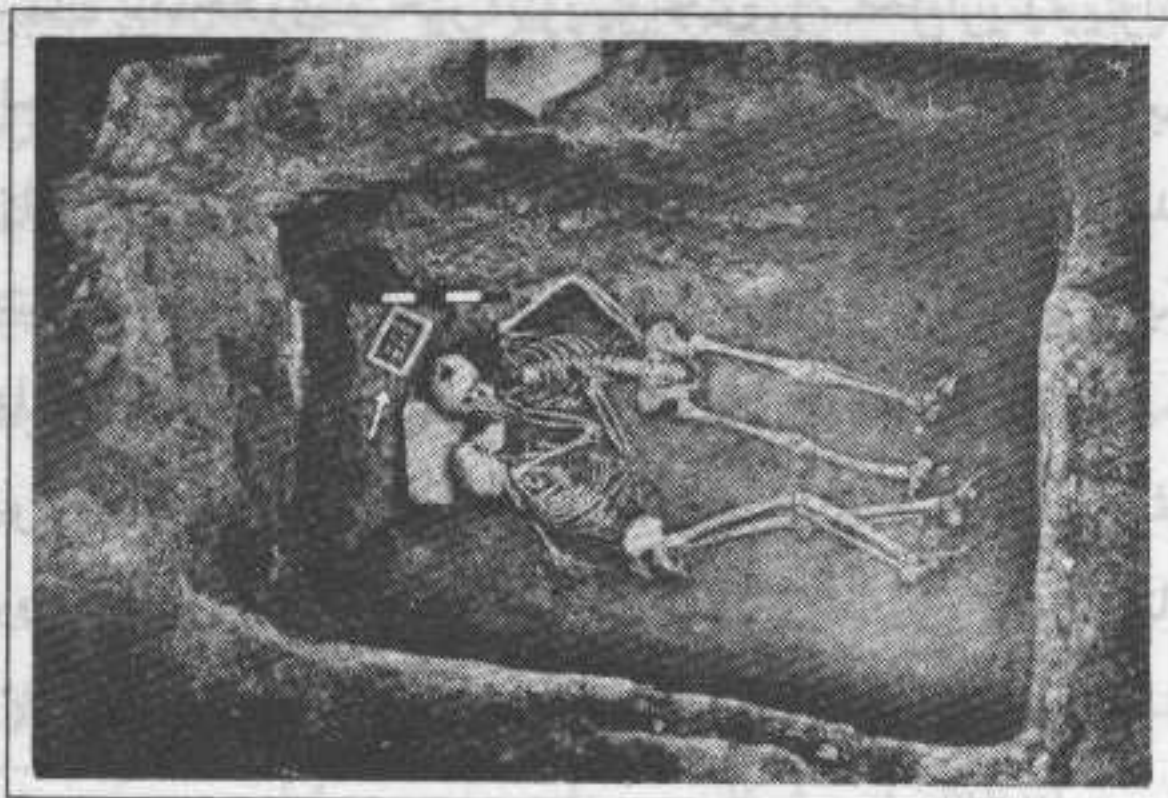
متخصصلری تقریباً بیر سسله قید ائدیملر کی، هند -
آوروپایی خلقلر و ائللر م.ق. اونونجو عصرین
سونلاریندان یاخین شرق منطقه‌سینه آخماغا
باشلامیشلار و او تاریخن قابق ایرانین هر یئرینده، او
جمله دن مرکزی ماد و خزرین جنوب ساحل لری
تورپاقلاریندان تاریخن معلوم اولان آدلاردا هند -
آوروپایی دیللریندن توره‌میش بیرجه کلمه ده یوخدور.
بئله‌لیکله معلوم دئییلدیر هانسی تاریخی سنده اساساً
آقای عزت‌الله نگهبان م.ق. اکینجی مین ایللیگین
اورتالاریندا البرزایله خزر آراسیندا یاشامیش امردلر،
مارلیک، کلاردشت و سایره قوملاری هند - ایرانی
خلقلر و قوملار گؤسته‌ریر؟!!!

یوخاریدا دلیل لرله گؤستریدیگیمیزکی مارلیک تپه و
کلاردشت اثرلرینی یادگار قویان او دؤورکو خزرین
جنوب ساحل لری خلقلری، او جمله دن امردلر، مارلیک
قوملاری و قوتی - لولوییلردن، یعنی التصاقی دیللی
خلقلردن اولموش، اؤزلری ده مارلیک تپه شاهلاری و
امیرلری واسطه‌سیله اوللر ماننا دؤولتی و سونرالار ماد
ایمپراتورلوغونون ترکیبینه داخل اولموش و اونلارلا
بیرلیکده واحد تاریخ و مدنیت یاراتمیشلار.

□ □ □

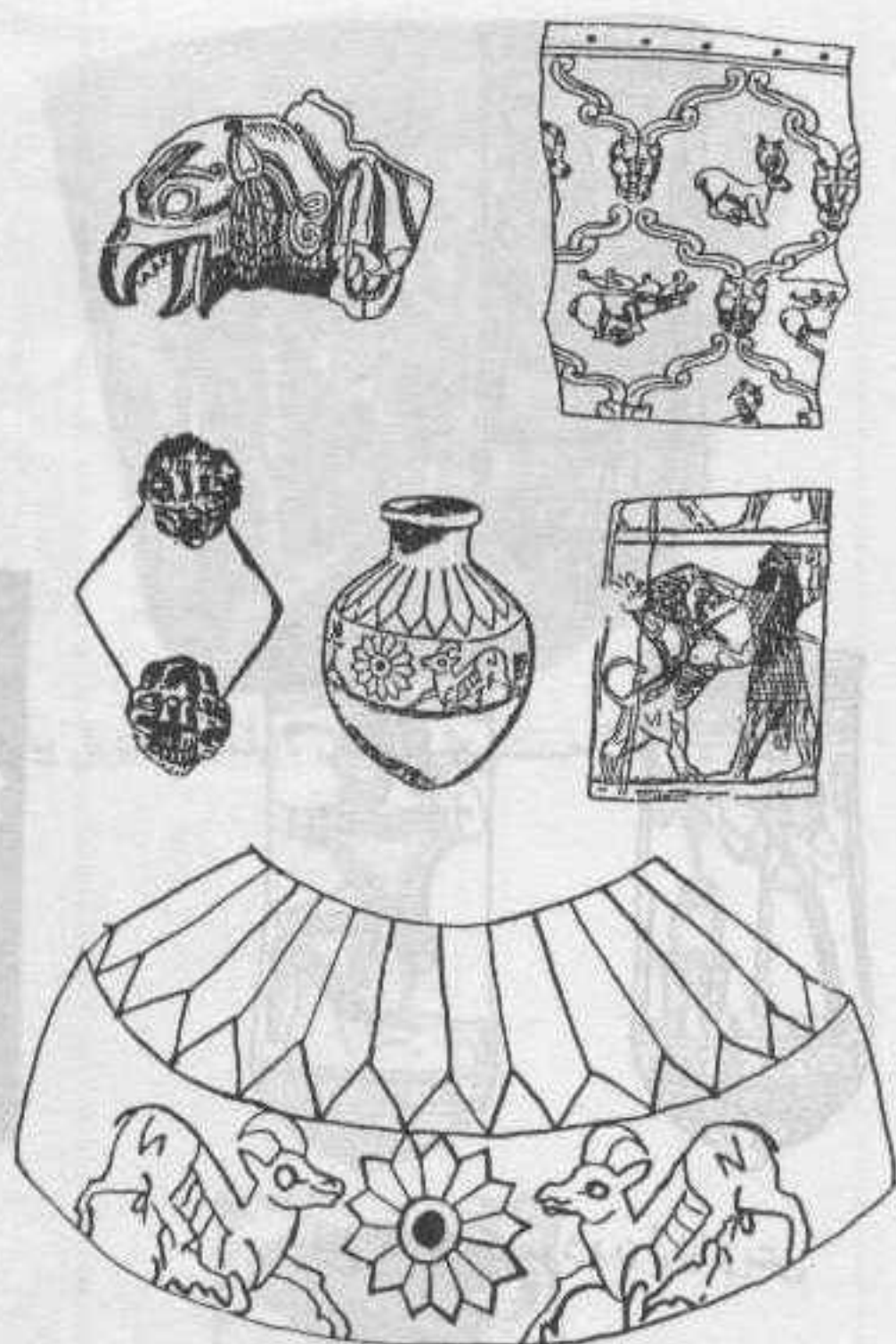
[ش - ۹۳] زنوه دن کشف اولونموش
بویونباغلار و سیرغا.

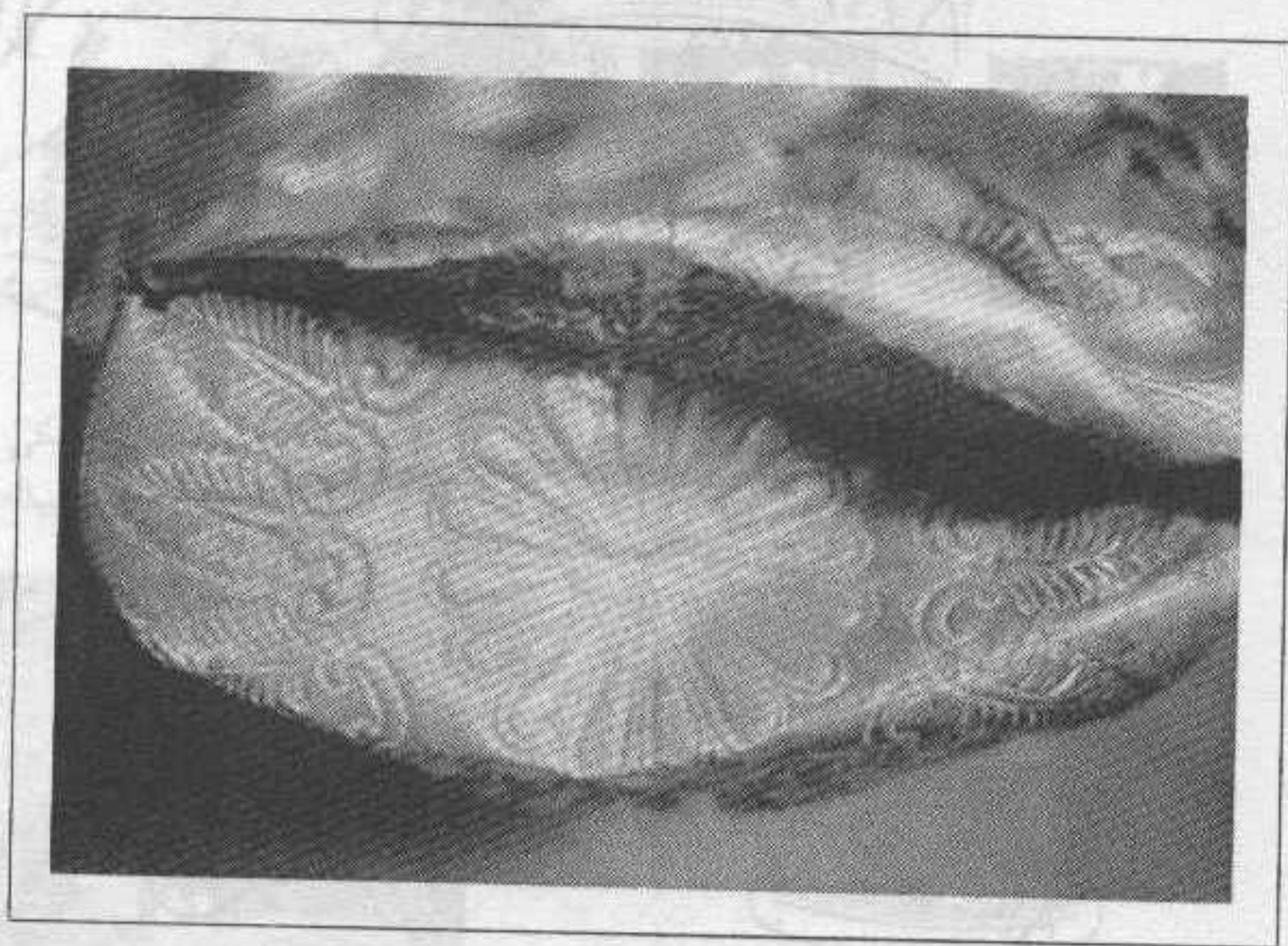
[ش - ۹۴] یان - یانا یاتمیش گنج قادین و کیشی، حسنلی.

[ش - ۹۵] ۲۰ سانتیمتر اوچالیقدا
فیل دیشیندن مجسمه، زنوه.
آمریکادا "هنرسن سیناتی"
موزه سینده ساخلانیلیر.

[ش - ۹۶] زنوه دن تاپیلیمیش شیلردن شکیلر

[ش - ۹۷] مارلیک تپه، بیر قیزیل پیاله دن دایره وی ناخیش و یارپاق ناخیشلاری.

[ش - ۹۸] گوموشدن آرابا زینتی.

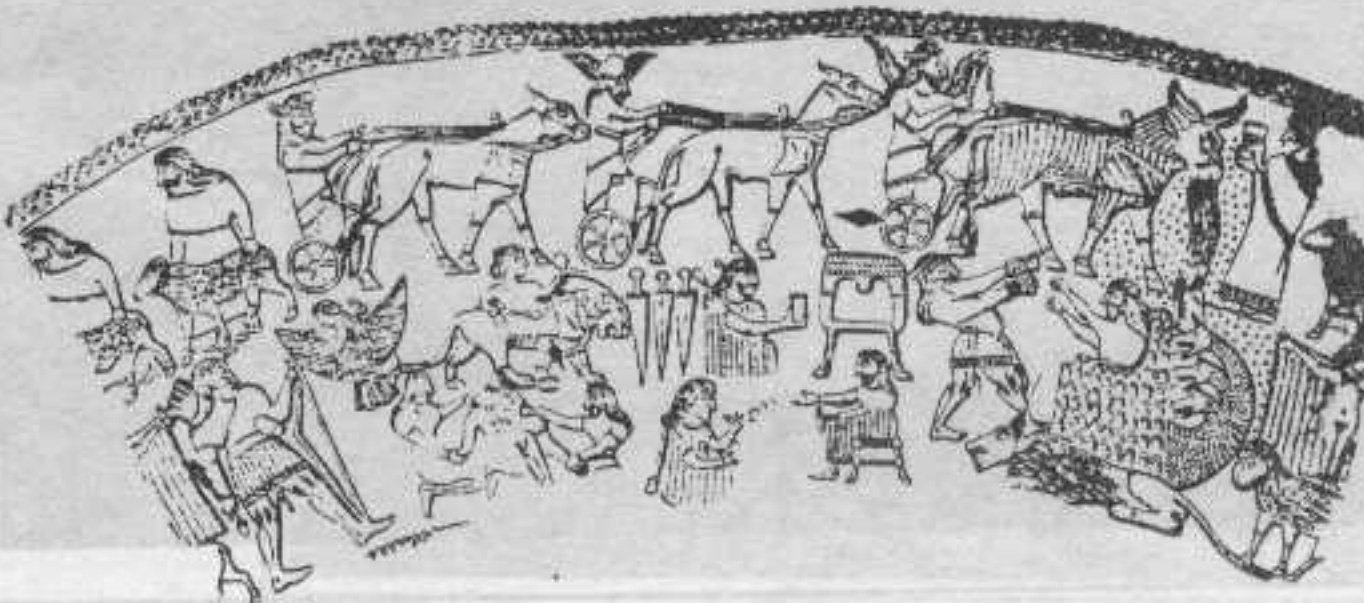
زنوه، م. ق. ۸ - نجی عصر.

[ش - ۹۹] حسنلی دن تاپیلیمیش

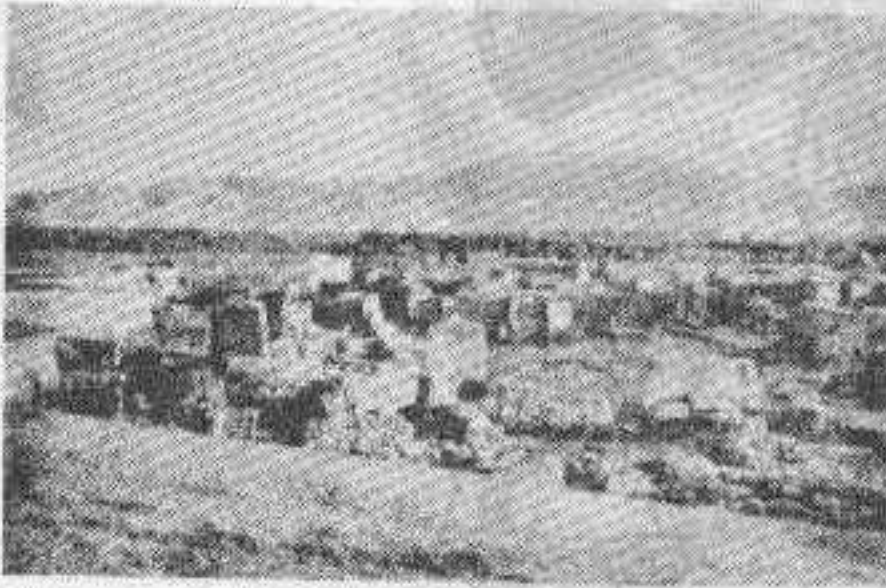
ساخسی بویونباغلار.

[ش - ۱۰۰] حسنلی گوموش پیاله سینین ناخیشلاری.

[ش - ۱۰۱] حسنلی قیزیل پیاله سینین ناخیشلاری.

[ش - ۱۰۳] حسنلی عبادتگاهینین
مرکزی حیطی و اطرافیندان منظره.

[ش - ۱۰۲] حسنلی تپه سیندن تاپیلیمیش قیزیل پیاله.

[ش - ۱۰۵] مارلیک تپه. ایکی سیرا
خیالی ناخیشلی قیزیل پیاله.

[ش - ۱۰۴] حسنلی دن تاپیلیمیش
ساخسی قابلاردان نمونه لر

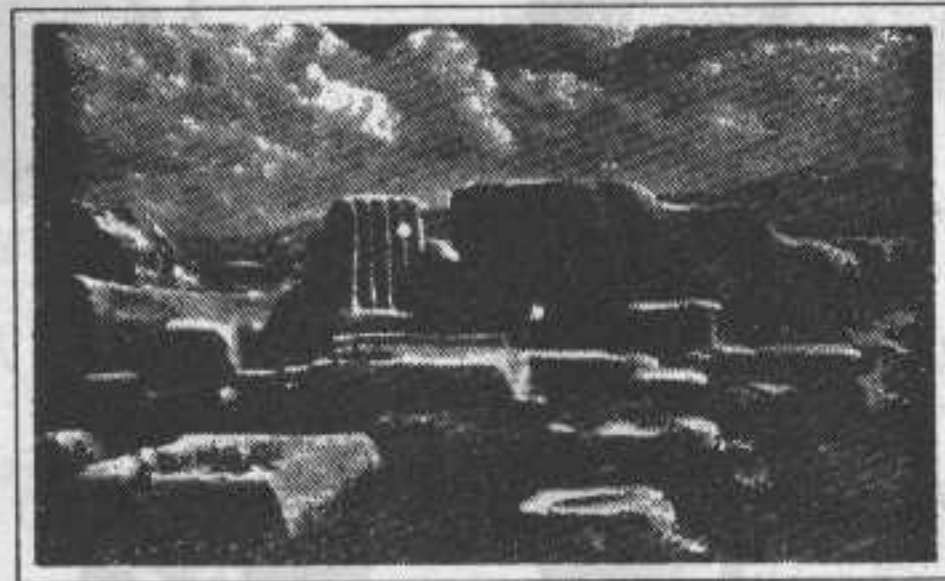
[ش - ۱۰۷] حسنلی قالاسینین شرقی قسمتی،
داش ستونلار و حیط.

[ش - ۱۰۶] کلاردشت قیزیل پیاله سینین شکلی.

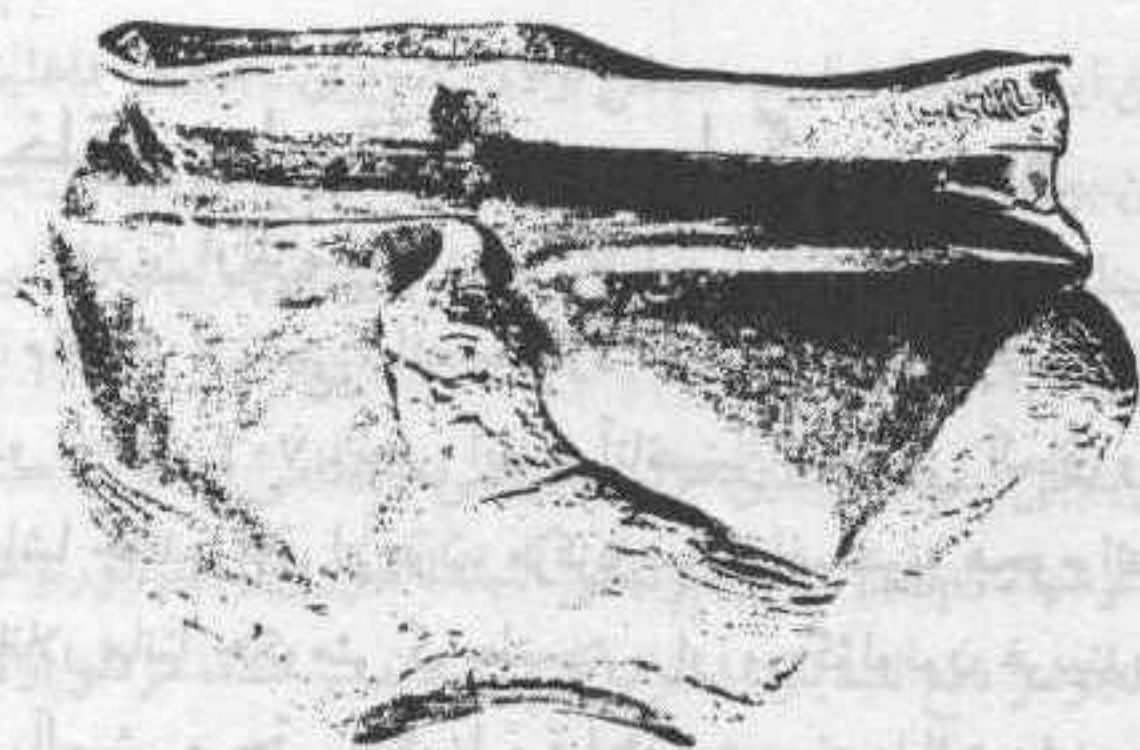
[ش - ۱۰۸] ماننا شتیلریندن شکیللر.

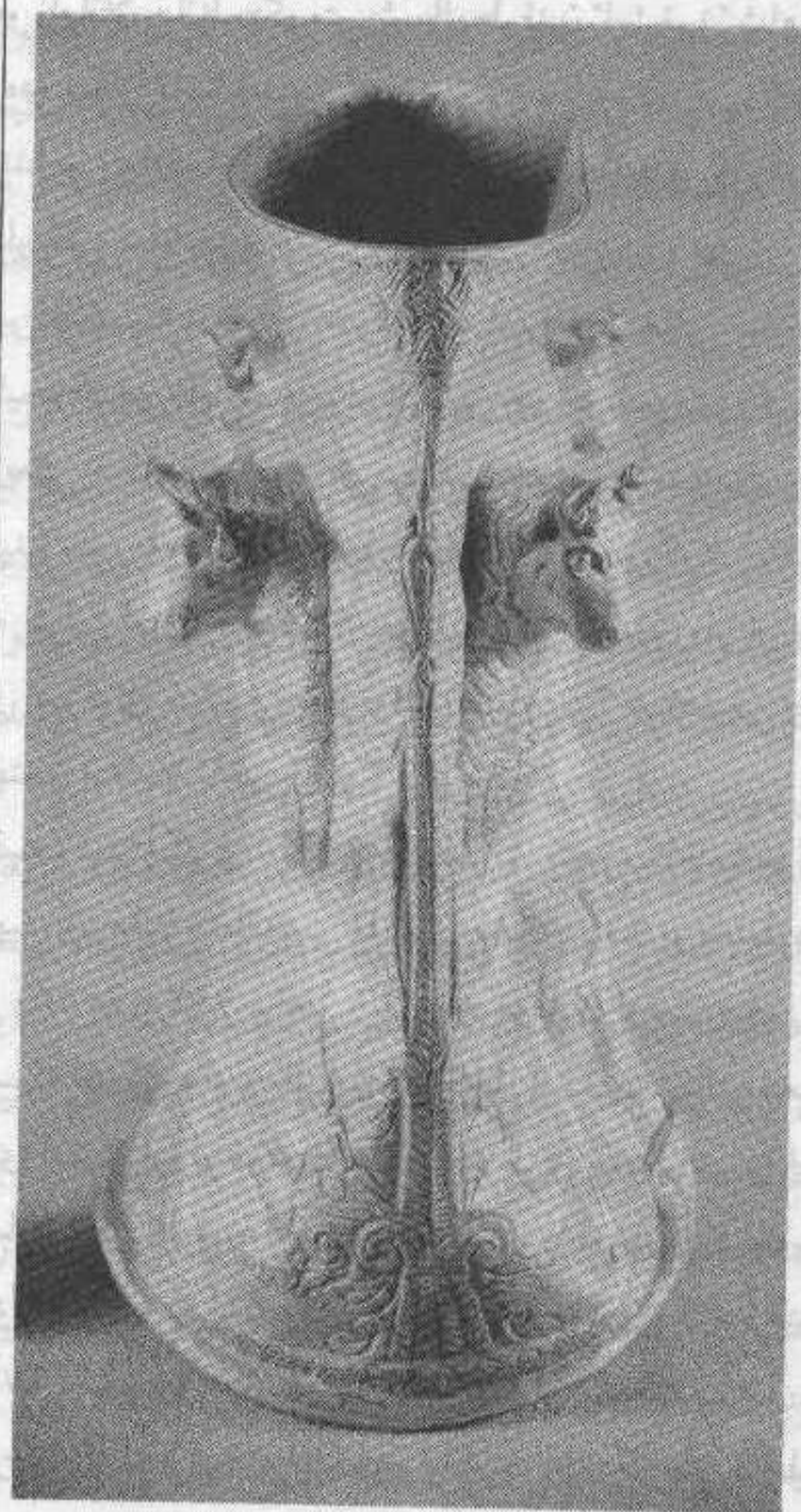
[ش - ۱۰۹] حسنلی تپه سینین بویوک ستونلو عبادتگاهندان قالیقلا.

[ش - ۱۱۰] ماننالیلار، مفرغ تشت زیتى، زنوه، م.ق. سکگیزینجی عصر.

[ش - ۱۱۱] مارلیک تپه، قاباری قارتال ناخیشلی قیزیل فنجان و ناخیشی.

[ش - ۱۱۲] مارلیک تپه، قانادلی ازکوز ناخیشی اولان قیزیل پیاله.

ماننا - ماد خلقلری استقلال و بیرلیگه دوغرو

[م.ق. یئددینجی عصرین اوللرینده]

ایکینجی سارقون م.ق. ۷۰۵ - نجی ایله ماده مادلارلا دؤیوشده اولدورولدو کدن سونرا، اونون اوغلو "سنخریب" شاه اولدو و م.ق. ۷۰۲ - نجی ایله، آتاسینین انتقامینی آلماق و اونون مرکزی ماددا باشلادیغی ایشلری باشا چاتدیرماق اوچون، مرکزی ماد اراضیسینه هجوم ائتدی. کئچن فصیلده گوردوک کی، بو زامانلار ماننا حکومتی گوجلنمیش، اورمو گؤلونون غربیندن باشقا ایتیردیگی اراضیلرین چوخونو آلمیش و حتی آسوریلره قارشى هجوم دا ائتمیشدی. بو زامانلار ماننا حکومتی بوگونکو هشتی ماحالی و قیزیل اوزن چایی آخارقاسینین غربی منطقه لرینی ده اوزونه ضمیمه ائتمیشدی.^۱ بو زامانلار ماننا حکومتی شمال طرفدن "ایشغوز" شاهلیغی ایله هم سرحدایدی. (ایشغوز شاهلیغی باره ده سونرا دانیشا جاییق).

آسوری قایناق لاریندا بو زامان ماننا شاهینین آدی "بئلخابو" ایدی. گوردوگو ایشلردن معلوم اولور کی، او قدر تلی و باجاریقلى شاه ایدی.

بو زامانلار، ماننانین عکسینه اولاراق، مرکزی مادی و وضعیتی یاخشی دئییلدی، اورانین، کئچمیشده گؤستر دیگیمیز کیمی، ایالت و بؤلوک لرین چوخو آسوری ولایتلری اولموش و "زاموا"، "پارسوا" و "آراپخا"، یعنی مرکزی مادی و غرب قسمت لرینده آسوری حاکملری و اوردولاری محکم ایدی و بو اراضیده سوریه، فلسطین و بابیلدن گتیریلن سورگونلر یا شاییر دیلار. لاکین مرکزی مادی قالان یئرلرینده یئرلی امیرلر محکم و نفوذلوی ایدیلر و آسوریلر او یئرلردن سلاح گوجو ایله وئرگی توپلایاردیلار. مرکزی مادی جنوبوندا "اٹللی پی" شاهلیغی یئرلشیردی کی، یاریم مستقل ایدی، و هر جهتدن ایلاملا یاخین ایدی.

مرکزی مادی شرقینده نسبتاً گئری اولان و اساساً آت بئجرمکله مشغول اولان "آریبی - Aribi" کؤچه ری اٹللی یا شاییردی. ماننا منطقه سی اهالیسی هر جهتدن بو خلقلردن ایره لی و قاباق ایدی. سنخریبین مرکزی مادا م.ق. ۷۰۲ - نجی ایل هجوموندان اونون م.ق. ۶۸۰ - نجی ایل، اوغلو طرفیندن اولدورولمه سینه قدر کی ماد - ماننا ایله علاقه دار ایشلریندن الده معلومات یوخدور. معلوم اولان بو ایللرده آسوری ایمپئراتورلوغونون حاکم دایره لری و ساراییندا اختلاف و دیدیشمه لر اولدوغوندا، اونلار ماننا - ماد طرفینه هجوم ائتمه میش و بونوندا نتیجه سینده ماننادا اساسلی و دهرین ایره لیله مه لر، مادلاردا ایسه بیرلشمه گه و آسوریلره قارشى حرکتلره میدان و امکان اولموش و خیشتیری تی نین م.ق. ۶۷۳ - نجو ایل قیامیله نتیجه لنمیشدیر. سنخریب م.ق. ۶۸۰ - نجی ایل ژانویه آییندا اوغلانلارینین بیرینین ایله اولدورولندن سونرا آسوری حکومتی داخلینده داخلی دیدیشمه و

*

محاربه باشلاير و سنخربين ايکي اوغلو ياريم مستقل اولان "شوبری - Subri" داغليق منطقه سینه قاجيرلار (بو منطقه نظره گلن بو گونکو ترکیه نین جنوبو "ماردین - اورفا" یئرلرینین شمالیندا اولان اراضی ایدی). همین ایل کاهینلر و تاجیرل طرفداري اولان سنخربين اوچونجو اوغلو "اسرحدون - Asarhaddon" شاه اولدو [م.ق. ۶۶۹ - ۶۸۰].

اسرحدون سلطنتین بیرینجی ایلینده بابیلین مرکب سیاسی و نظامی ایشلریله مشغول اولدو و همین ایل "کیمثر" ائللری، "تئوشپا - Teuša" نین رهبرلیگی آلتیندا آسوری ایمپراتورلوغو سرحدلرینه هجوم ائتدیلر. آسوریلر بو هجومو دفع ائتدیلر و سونرا کیمثرلردن بیر عده، مزدلو اولاراق، آسوری اوردولاریندا عسگر اولدولار. بو کیمثرلر، آشاغیدادا گؤسته ره جگیمیز کیمی، هامان ایسکیتلر - ایشغوزلار اولموشلار.^۱

م.ق. ۶۷۶ و یا ۶۷۵ - نجی ایلده اورارتو شاهی "ایکینجی روسا" کیمثرلرله بیرلیکده کیچیک آسیادا "فریحیه" یه اوردو یوروتدو. م.ق. ۶۷۲ - ۶۷۳ - نجی ایللرده "اسرحدون" ایکینجی روسا ایله دوستانه مناسبتده اولورسادا، بیر طرفدن کیمثرلرله ایکینجی روسانین اتفاقی، او بیری طرفدن ایسکیتلرین ماننا اراضیسینه آخیب اونلار یاخینلاشمالاری آسوری دؤولتینی دوشوندوروب نیگران ائتمه یه بیلمزدی.

اسرحدون اؤز سلطنتی دؤورو بیر سیرا اوردو کئشلیکلر ائتمیش و اونلاری اؤز لؤوچه لرینده یازدیرمیشدیر. بو یازیلاردان معلوم اولورکی، "اسرحدون" م.ق. ۶۷۳ - ۶۷۴ - نجو ایللرده گله جک مرکزی مادا و ماننایا، او جمله دن بو گونکو قزوین اطراف، اوراداندا شرقه دوغرو، دوز صحراسی طرفلرینه و دماوند منطقه لرینه اوردو یوروتموش و بیر سیرا امیرلیکلری مغلوب و اؤزونه تابع ائتمیشدیر. همین ایللرده اسرحدون ماننالیلار و قوتیلرله دؤیوشموش و بو دؤیوشده منطقه ده تازا تاپیلیمیش ایشغوز (ایسکیت) لار یئرلی اهللییه کمک ائتمیشلر.

اسرحدونون مرکزی ماد و ماننایا قارشى هجوملاری، ایسکیتلرله علاقه دار اولدوغو اوچون، نظره گلن اولجه ماننایا قارشى اولموشدور، آنجاق بو ایکسیسی بیری - بیريله باغلی ایدی، اولاً اونا گؤره کی، ماننا و مرکزی ماد خلقلری هر جهتدن، هم اراضی، همده مدتیّت، دیل و ائتتیک خصوصیتلری باخیمیندان بیری - بیرینه یاخین و ایلگیلی اولموشلار، نتیجه کی، بیر مدّت سونرا ایکسیسی واحد ماد ایمپراتورلوغونو یاراتدیلار.

اسرحدونون ماننا و مرکزی مادا هجوملارینی بیری - بیرینه باغلایان بیرده ایشغوزلار - ایسکیتلر اولموشلارکی، مختلف اسکی تاریخچیلر، او جمله دن هئروdoton یازدیغینا گؤره، م.ق. سگگیزینجی یوز ایللیگین اوللرینده شاهلاری "ایشپاکیا" ایدی. [م.ق. ۶۷۳ - نجو ایلده اؤلدو] اوندان سونرا اونون اوغلو "پارتاتوا"، یا "پروتوتی - Protoliti" همین عصرین اورتالاریندا و اوندان

سونرا اونون اوغلو "مادیا" اولموشدور. اسرحدونون ماننا و مرکزی مادا هجومو ایسکیتلرله - ایشغوزلارلا قسماً باغلی اولسادا، بو ایشین مهم سبیلریندن بیرى بو اولکه لرین وئرگی وئرمه مەسى و قويدوقلاری مأمورلارین بو اولکه لرین توپلايیب آسوریلرین مرکزینه گؤندردیکلری وئرگیلرین چاتماماسی، یعنی یولدا خلق و یا یول کسنلر طرفیندن تالانماسی ایدی، نجه کی، اسرحدون مادا اولکه سینین بیر حاکمی "آشوریلوسور" دان اوردو و وئرگی گؤندرمک باره ده سوال ائتدیکه ده، حاکم جوابیندا دئییر: "بیت - کاری" دن توپلانمیش قاطرلار مقصده چاتمادی".^۱

وئرگینین وئريلمه مە سیندن علاوه اسرحدونون ماننا - مادا هجومونون مهم سبیلریندن بیرى ده خلقلرین عصیان ائده رک، آسوری مأمورلاری و تعیین ائتدیکلری حاکملری قوماسی و بو قوولموش شرقی ماد حاکملریندن اوچ نفرینین اسرحدونا گؤندردیکلری معلومات و خبرلرایدی. بو حادثه م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلده باش وئرمیشدیر و آشاغیدا او باره ده دانیشاجاییق. بو سبیلره گؤره اسرحدون ماننایا هجوم ائدیر. بو هجوم باره ده آسوری منبعلرینده قیسا صورتده بئله یازیلیمیشدیر: "من ماننا و قوتیلر اولکه سینین آرام اولمایان افرادینی داغیتدیم و اونلارین متفقى اولان ایسکیت "ایشپاکای" ین (ماننالیلاری.م.) نجات وئره بيلمه ین اوردولارینی سلاح گوجوايله مغلوب ائتدیم".^۲

تاریخی مشخص اولمایان بو یازنین قیسالیغیندان دا گؤرونور کی، آسوری اوردولاری بو دؤیوشده موفقیت قازانا بيلمه میشلر، چونکی دؤیوشده موفق اولسایدیلار، آسوری شاهلارینین عادتى اوزره، اونو آب و تاب ايله یازاردیلار. بورادان و آشاغیدا گؤستهريله جک حادثه لرین معلوم اولور کی، بو محاربه ده ابتکار ماننالیلارین الینده اولموش و قسماًده موفق اولوب غلبه چالاراق، اورمو گؤلونون غربینده معین یئرلری توتموش و ماننایا بیتیشدیرمیشلر. بو آسوری یازیسیندا اسرحدون داها سونرا "هاتیفدن" سوروشور: آیا ماننالیلار آسوری قالالاری "شاروایکبی - Šarpuikbi" و "دوراللیل - Durullil" ی آلمانغا موفق اولاجاقلار، یا یوخ؟^۳ حقیقتده ماننالیلار بیر سیرا آسوری قالالاری، او جمله دن "شاروایکبی" قالاسینی آلمیشلار. اسرحدونون هاتیفدن ائتدیگی سوالدان گؤرونور کی، هم ماننالیلار دؤیوشده اساساً غلبه چالمیش، همده محاربه ده و اوندان سونرا اوستون مؤوقع توتاراق، تازا هجوم ائده بیلریمیشلر.

بو آسوری منبعینین اولینده ماننالیلارین متفقى گؤرونمور، لاکین غیبدن خبر وئرن کاهین "بئلو شتزیب - Belusezib" ین اسرحدونا خطاباً یازدیغی مکتوبدان گؤرونور کی، "کیمثر" لر ماننالیلارا

۱ - ماد تاریخی، ص ۵۴۰.

۲ - ماد تاریخی، ص ۲۴۵.

۳ - ماد تاریخی، ص ۲۴۵.

قوشولوب، کمک ائتمیشلر و سونرا مکتوبدان معلوم اولورکی، بو کیمثرلر ائله هامان ایشقوزلار - ایسکیتلردیر. کاهینین مکتوبوندا دئییلیرکی، کیمثرلره مذاکره اولموش و اونلار وعده وئرمیشلرکی، آسوری - ماننا مناسبتلرینه قاریشماسینلار. سونرا کاهین یازیبرکی، اونلارین وعده سینه اعتماد ائتمک اولماز. کاهینین مکتوبوندا اسرحدونا مصلحت گؤرورکی، ماننا اراضیسینه گئدن گدیگدن نئجه کئچمک و ماننالار و اونلارین متحدلری اولان کیمثرلر آراسیندا نئجه جاسوسلوق ایشلری آپارماق و اونلاردان معلومات الده ائتمک. کاهین مکتوبوندا همده "بئلخابو" آدلی ماننا شاهندان آد آپاریر. اگر همین "بئلخابو" دوغرودان ماننا شاهلی اولموش اولسا، او م.ق. ۶۵۹ - نجو ایله اولموش و "آخسیری" اوندان سونرا ماننا شاهلی اولموشدور.

اسرحدونون هاتیفدن سوآلی و کاهینین اسرحدونا مکتوبو، چوخ احتمال، م.ق. ۶۷۴ و یا ۶۷۳ - نجو ایله اولموش و یازیلیمیشدیر. هاتیفدن اولان سوآلدا اوخویوروق: "ماننالارین اولکه سیندن کئچیب، "حرران" و "آنیس" کندلرینه گله رک غارت ائده جکلر، یا یوخ؟ آیا بوللوجا غنیمت الده ائده جکلر و آسوری مرزلریندن چوخلو اسیرلر توتاجاقلارمی؟^۱ داها سونرا هاتیفدن سوآل اولور: "آیا خوبوشکییه" یه بیر نفر خبر گتیرن (چاپار) گؤندرسین می؟ ماننالیلار خبر گتیره نه هجوم ائدرلر، یا یوخ؟^۲

بو آسوری قایناغیندان ماننا ایله علاقه دار بیر سیرا اهمیتی معلوماتلار الده ائتمک اولور. بیرینجی معلومات اوندان عبارتدیرکی، آسوریلره اولان بو خطرده ماننالیلارلا ایسکیتلر بیرلیکده اولموشلار. ایکینجی اؤنملی معلومات گؤستریرکی، ماننالیلار، یاخین کئچمیش ایللره قدر هم اورارتولار، همده آسوریلرین اشغال ائتدیکلری ماننا اراضی سیندن بیر حیصه سینی توتموشلار. کئچمیش بحثلردن بیلیریک کی، اورارتولار یوز ایله یاخین بوگونکو آذربایجانین غرب حیصه لری، اوجمله دن گوتشی، سلماس و اورمو گؤلونون غرب تورپاقلارینی توتموش و آسوریلر بو اراضیین جنوب غرب حیصه لریندن اشغال ائتمیشدی. ایکینجی سارقونون اورارتولارا قارشى هجومو اونلاری ماننا تورپاقلاریندان گئری چکیلرله گه مجبور ائتمیشدی، لاکین اورمو گؤلونون غرب اراضیسی، اورارتولارین دینی مرکزی یئرلشمیش "موساسیر" شهرى منطقه سی، بؤیوک زاب چایینین یوخاری آخارقاسی اراضی سینین ماننالارین الینده اولماسی ایندییه قدر تانیش اولدوغوموز منبعلرده گؤستريلمه میشدیر.

یوخاریدا گؤستریدیگیمیز تاریخی فاکت نشان وئیرکی، ماننالیلار بو زمان آسوری اراضیسی، یعنی "وان" گؤلونون جنوبوندا یئرلشن "خوبوشکییه" نین جنوبی تورپاقلاريله قونشوایمیشلرکی، اسرحدون ایسکیتلرین اورادان هجوم ائتمه سی خطرینی حس ائتمیشدیر. ماننالیلارین بورادا آسوری

۱ - ماد تاریخی. ص ۲۴۵.

۲ - ماد تاریخی، ص ۲۴۶.

اراضیسی ایله قونشو اولماسی اوچون ماننالیلارین هم اورمو گؤلونون بوتون غرب اراضیسینی، هم ایکینجی سارقون طرفیندن ویران ائدیلمیش "موساسیر" شهری و اونون اطراف اراضیسینی، همده بویوک زاب چایی آخارقاسینین یوخاری حیصه لرینی توتمالاری لازم ایدی. اسرحدونون یوخاریدا گؤسته ریلن هاتیفدن سوآلیندان آیدین گورونورکی، بو اراضی او زامان ماننالیلارین الینده ایمیش، بو اراضینین ماننا حکومتی طرفیندن توتولماسی یالنیز یوخاریدا گؤستردیگیمیز اسرحدونلا ماننالیلارین محاربه سینده آسوریلرین مغلوبیتی و ماننالیلارین غلبه سی نتیجه سینده اولایلدی و گوروندوگو کیمی اولموشدور.

اسرحدونون هاتیفدن سوآلیندان آیدین گورونورکی، اولای کیمترلر ائله هامان ایسکیتلر ایشغوزلاردیرلارکی، ماننا اراضیسینه گلمیش و "وان" گؤلونون جنوبوندان اولان "خوبوشکیه" گدیگیندن کئچیب، آسوریلرین مرکزی اراضیسی و حتی "نئینوا" یا هجوم ائده بیلرديلر. هم اسرحدونون هاتیفدن سوآلیندان، همده کاهین "بئلوشئزب" ین مکتوبوندان آیدین گورونورکی، ایسکیتلر - ایشغوزلار ماننا حکومتینین متحدی و یاردیمچیسی دیرلار. کیمترلرله ایشغوزلارین بو بیرلشمه سی گؤسته ریرکی، یا آسوری منبع لرینده "کیمتر" لر سهو اولاراق "کیمتر" آدلانمیش و هامان ایسکیتلر (ایشغوزلار) اولموشلار، یادا "کیمتر" لر قافقازدان کئچیب، آسیایا گئندنه، اونلارین معین دسته لری اؤز کوتله لریندن آیریلیب، ایسکیتلره - ایشغوزلارا قوشولاراق، ماننا اراضیسینه گلمیشلر. آنجاق بیرینجی احتمال گوجلودور.

بو واقعتلر نشان وئریرکی، م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلده ماننالیلار نه تکجه آسوریلره وئرگی وئرمز، بلکه تام مستقل و منطقه نین قدرتلی بیر دؤولتی کیمی آسوری میلیتاریزمی ایله اوز - اوزه دایانمیش، اونو قورخویا سالمیش و دؤیوشده اونا غلبه چالاجاغی حتمی ایدی. ماننا حکومتینین بو زامان بو قدر گوجلنمه سینین اهمیتی سببلریندن بیری ماننالیلارلا عینی سويدان اولان اونلارلار بیر کؤک و یاخین دیله مالک اولموش ایشغوز - ایسکیت ائللرینین اونلارلا متحد اولوب چیگین - چیگینه آسوریلره قارشى دؤیوشمه سی اولموشدور. بونوندا نتیجه سینده آسوری اوردوسونون آت احتیاجی ماننادان تأمین اولماییر و آسوریلر ماد اولکه سینى داها پیس غارت ائدیرلر.

آرتیق بیلیریک کی، ایشغوز - ایسکیت ائللری دربنددن گلیب اولجه بوگونکو آذربایجان و او زامانکی ماننا اراضیسینده یئرلشمیش و شبهه سیز اوندان سونرا ماننانین جنوبو و جنوبشرقینده اولان ماد و مرکزی ماد اراضیسینه گئتمیش و آرازین ایکی ساحلی و ساوالانین شمال یاماجلاریندا یاشامیشلار.

بیلیریک کی، ماننا و ماد خلقلری قوتتی - لولوبیلرین نسلی ایدی، مقدراتلاری، بیگانه لر مقابلینده مقاومتلری، گله جک آرزولاری، آزادلیق و استقلال اوغروندا مبارزه لری عینی ایدی و بو زامانا قدرکی حیاتلاریندا واحد حرکت ائتمیش و بیرى - بیرینی دستکله میش، ایلاملار و کاسسیلر طرفیندن عینی شکیلده حمایت اولونموشدولار. ماننا و مادلارین آسوریلر و اورارتولار مقابلینده بعضاً آیری

شکیلده مقاومت ائدی، اونلارلا سیاسی اویون اویینامالارینین سببی تجاوزکار اوردولارین بونلارین بیرینین اراضیسینه هجوم ائتمه لریله علاقه دارایدی.

ماننلارین اورمو گؤلونون غربینده آسوریلره قارشى غلبه سی و آسوریلره وئرگی و آت وئرمه مه سی آسوری حکومتینی مرکزی ماد علیهینه جدی تصمیم توتماغا و اورایا هجوم ائتمه گه وادار ائتدی. گؤرون دوگو کیمی آسوری حکومتینین بو فیکریندن خبردار اولان ماننا حکومتی ماد قارداشلارینا کمک ائتمک قرارینا گلیر.

تاریخی سابقه لر، ائتنیک وحدت، واحد سرنوشت و گرگین سیاسی وضعیت ماننا دؤولتینی مجبور ائتدی کی، آسوری اوردولارینی مغلوب ائتدیکدن، اؤز اوردولارینی، ایسکیتلرین بیر حصیه سیله، آسوریلره قارشى، اورمو گؤلونون غربینده آماده حالا سالدیقدا سونرا و شاید اوندان قاباق، ایسکیتلرین بیر قسمتینین مادلارا یاردیم اوچون اورایا گئتمه سینی مصلحت گؤرسون، تا ایسکیتلر - ایشغوزلار مرکزی ماد اراضیسینده اولان آسوری اوردولارینی آرادان آپاریب، آسوریلری ماد اراضیسیندن قوماقدا مادلارا یاردیم ائتسینلر، هم اسرحدونون شرقی مادا اوردو گؤندرمه سینین قاباغینی آلسینلار، همده مادلارین عمومی قیاملارینا قوشولسونلار.

ماننا حکومتینین مرکزی مادا گؤندردیگی بو کمک چی ایشغوز - ایسکیت قوه لری ماننانین جنوبوندا، آسوریلره سرحد اولان و اونلار طرفیندن آسوری ایالتینه چئوریلیمیش یئرلرده آسوریلره دؤیوشور. بو دؤیوشلر آسوریلرین شرقی ماد ایالتلرینه هجومونا موقتی مانع اولوب اونو گنجیشدیردی. همده ایسکیتلرین مرکزی مادا گلمه سی آسوریلرین بو یئرلرده کی حاکمیتینی تام لاخلاتدی، ماد خلقینی ایسه روحلاندیردی. ائله بونا گؤره ده ا.م. دیاکونوف بو باره ده یازمیشدیر:

“ماننا سرحدلرینده محاربه شرقی مادی توتماق اوچون بؤیوک آسوری اوردوسونون گؤندره یلمه سینه مانع اولدو، لاکین ایسکیتلرین مرکزی مادا هجومو، آسوریلرین حاکمیتینی، کئچمیشده بورادا توتدوقلاری ایالتلرده لاخلاتدی.”^۱

ایشغوزلار - ایسکیتلر م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلده و یا اوندان آزاچیق قاباق مرکزی مادا گئتمیشلر، اونا گؤره کی، او ایلدن قاباق مادلارین وئرگی وئرمکدن امتناع ائتدیگی اوچون، اسرحدون وئرگیلری توپلاماق اوچون اورایا اوردو گؤندرمیشدی. ایسکیتلر م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلده مادا گئندن سونرا، مادا گؤندردیگی بو اوردولارین مقدراتیندان نیگران اولان اسرحدون م.ق. ۶۷۳ - نجو ایلین فئورییه آییندا “بیت کاری” و “ساپاردا” ماد ایالتلریندن وئرگی توپلاماغا گئتمیش اوردولارین سرنوشتی باره ده هاتیفدن سوال ائدیر.^۲

بورادان چوخ ساده بئله بیر نتیجه یه گلمک اورلورکی، شاید مادیین تام مرکزینده، بوگونکو

* ۱ - ماد تاریخی، ص ۲۴۶.

۲ - ماد تاریخی ص ۲۴۶.

همدان و اونون شمالیندا یئرلشمیش "بیت کاری" و "ساپاردا" ایالتلرینین وئرگیسینی توپلاماق اوچون، اسرحدونون اورایا اوردو گؤندرمه سینی ائشیدن ماننا شاهی، یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز کیمی، ایسکیتلرین - ایشغوزلارین بیر عده سینین اورایا یاردیما گئتمه سینی مصلحت گؤرمودو. هر حالدا ایشغوزلار هم وئرگی وئرمه مکده، همده قیاما حاضرلاشماقدا مادلارین یاخین متفقلمی اولموشلار و عینی زاماندا اولار دها قاباقدان ماننالارین متحدرلی ایدیلر.

بورایا قدر اسرحدونون ماننایا قارشى هجومو و ایسکیتلرین بو دؤیوشده ماننالارا یاردیمینی گؤردوک، ایندی ده اسرحدونون مرکزی مادا قارشى یوروشونو نظردن کئچیرک.

اسرحدونون مرکزی مادا دایر هاتیفدن سوآللاری دا م.ق. ۶۷۴ و ۶۷۳ - نجی ایللره عایدیر. یوخاریدا گؤردوگوموز کیمی، اسرحدون بیر طرفدن وئرگی توپلاماق اوچون، همده کی یقین گله جک هجومونا زمینه حاضرلاماق و اوردو تداروک ائدیپ آماده ساخلاماق اوچون، مرکزی مادا اوردو گؤندردی، دیگر طرفدن ایسه ماننالیلاری ازیب، مادلارا هجوم زامانی جبهه آرخاسیندا خاطر جمع اولماق و ماننالیلارین مادلارا یاردیمینین قاباغینی آلق خیالیه، اولجه ماننالارا قارشى هجوم ائتدی، بو دؤیوشده مؤفق اولمایان آسوری شاهى مرکزی مادا هجوم ائتدی. گؤسترديگیمیز کیمی بو هجومون اهمیتلی سببلریندن بیر مادلارین وئرگی وئرمه مه سی ایدی کی، آسوری حکومتی اوچون اوئللی و اولدوقجا خطرلی ایدی، اونا گؤره کی، مادی غریبنده یارانمیش بیر نئچه آسوری ایالتینی جدی خطره سالیردی. بونا گؤره ده اسرحدون بو باره ده هاتیفدن سوآل ائتمیشدیر.

قاباقلار گؤسترديگیمیز کیمی، آسوری حکومتینین ماد ایالتلرینده کی حاکملری، مأمورلاری و جاسوسلاری مرکزی ماددا دوروم باره ده، آرديجیل شکیلده مرکز معلومات وئردیلر، بونا گؤره ده هجوم زامانی اسرحدون مادی و وضعیتیندن آگاه ایدی.

آسوری اوردولاری م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلده مرکزی مادا هجوم ائتدی. آسوری اوردولاری مادلار اولکه سینین اوزاقلارینا - دوز صحراسی (دشت کویر) مرزلینه، "بیکنی" (دماوند) داغی اتگینه و "پاتیشوار - Patišuvar" منطقه سینه یورودولر. بورادا "شی تیر پرنه - Sitirparana" و "آپاردو" آدلی کندخلاری، آداملاری و مأمورلاری ایله توتوب، مال - قارالارینی ییه لندیلر. بو اوردو کئشلیکده بو گونکو قزوینین یاخین لیقلاریندا یئرلشمیش "آندارپاتی = آندارپاتیانو - Andarpatianu" قالاسی دا آلینمیشدی.

بو حمله جریانیندا شرقی ماد اراضی سینین اوچ باشچیسى (شاید آسوریلرین اؤزلرینین تعیین ائتدیکلری) آسوری سردارینین یانینا گله رک، اوندان کمک ایسته دیلر. بو اوچ نفر "پارتاککی" ۱ بؤلگونون حاکمی "اوپیس - Uppis"؛ "پارتوککی" بؤلگونون حاکمی "زاناسن - Zanasan" و

۱- بو آدلار، هابئله «پارت» کیمی کیشی آدلاری بوگون ده آذریلر داخیلینده «بارات»، «باراتعلی» شکلینه دوشرک یاشاماقدان و ایشلنمکده دیر.

"اوزاکازابارنا - Urakaqalarna" بؤلۆگونون حاکمی "راماتی" ایدیلر. شبهه سیز بو یئرلر کیچیک منطقه آدلاری دیرکی، مرکزی مادی جنوب و یا شمالی و شرقی طرفلرینده یئرلشمیشدیلر و یئرلری دقیق معلوم دئییلدیر.

آدلاری چکیلن بو اوچ حاکم اهالی طرفیندن، یقین آسوریلر طرفداری اولدوقلاری و اوز منطقه لریندن قوولدوقلاری اوچون آسوریلردن یاردیم ایسته ییب، اونلارا چوخلو هدیه لر، لاجورد داشی و اصیل ماد آتلاری گؤندریدیلر. آسوریلر سرحد منطقه لری رئیس لرینی اونلارین گؤمه گینه گؤندریدیلر. اسرحدونون یازدیغینا گؤره شورش ائدن کندلر تابع اولدو و اونلارا وئرگی تعیین اولدوکی، هامان اوچ نفر حاکم هر ایل اؤده سینلر. آسوریلر بو وئرگیلرین عوضینه اوردولارینا لازم اولان ماد آتلاری آلاردیلار.

اسرحدونون بو یازیلارینا باخمییارق، مادلاردان وئرگی و خراج آلماق غیر - ممکن ایدی، چونکی اونلار تابع اولمامیشدیلار، حتی بو زامانلار اسرحدونون هاتیفدن ائتدیگی سوآلدان معلوم اولورکی، آسوریلر قورخوردولارکی، آرخادان، "ساپاردا" ولایتی طرفیندن اونلارا هجوم اولسون. مرکزی مادی او بیرری ولایتلرینده ده، اوجمله دن "بیت کاری" ده وئرگی توپلاماق آسوری حکومتی اوچون بؤیوک خطرہ معروض قالماق ایدی.

آسوری اوردولارینین هجوم ائتدیگی م.ق. ۶۷۴ - نجو ایلین سونلاریندا مرکزی ماددا دوروم داهادا دولاشیق و گرگین اولدو، اونا گؤره کی، ایسکیتلرین آسوری اوردولارینا هجومو خلقلین وئرگی وئرمه مک مقاومتینه و بو یولدا مبارزه سینه علاوه اولدو. ایسکیتلرین بو هجوملاری "بیت کاری"، "مادی" و "ساپاردا" منطقه لرینده، اؤزوده احتمال م.ق. ۶۷۳ - نجو ایلین اوللری فئورال و یا مارس آییندا اولموشدور.

بئله لیكله آسوریلرین مرکزی مادا هجومو نه اینکی هئج بیر نتیجه وئرمه دی، بلکه، ماننایا اولموش هجوم کیمی تامامیله عکس نتیجه وئردی. ماد باشچیلاری گئئیش خلق کوتله لرینین حمایه سی، آسوریلره قارشى مبارزه سی، همده ایسکیتلرین - ایشغوزلارین عملی یاردیمی ایله آسوری اوردولارینا باج وئرمه دی و اونلاری ماد اراضیسینی ترک ائتمه گه مجبور ائتدی. بئله لیکه ده بوتون ماد ولایتلری و خلقی عمومی آسوریلره قارشى قیاما حاضرلاشماق اوچون یوکسک انقلابی بیر روحیه و شرایط الده ائتدی. شبهه سیز بو مدت عرضینده ایلام حکومتی اؤزونون ماد - ماننالیلارا سیاسی و مادی یاردیمینا داوام ائتمیشدیر و تاریخی فاکتار نشان وئیرکی، اونلار مادلارا هر جور یاردیم ائتمه گه حاضر اولموشلار.

بوتون بو دئدیکلریمیزدن نتیجه چیخارداراق، دئییه بیله ریک کی، آسوری شاهى اسرحدونون م.ق. ۶۷۴ - نجو ایل ماننا - ماد علیه نه ائتدیگی موفقیت سیز هجومدان سونرا دربند کئچیدی و کور قیراغی اراضیسیندن توتموش فارس کؤرفزینه قدرکی بو گونکو ایرانین بوتون غرب اراضیسینین واحد ائتیک خصوصیتلره مالک اولان خلقلری قوتتی، لوللوی، کاسسی و ایلاملارین اؤولادی،

یعنی ایلاملار، مادلار و ماننلار، تازا اورتا آسیادان گلیمیش "ایشغوز" سويداشلاريله برابر، واحد بیر جبهه یاراداراق، دهرین نفرت بسله دیکلری میلیتاریست، غدار، قان ایچن، ترقی و اینکیشافا دشمن، غارتگر و تالانچی آسوری ایمپئراتورلو غونا قارشی قیام اثتمه گه حاضر اولدولار. □ □ □

[ش - ۱۱۳] آسوری حربی آراباسی

□ بیر علمی خطا. ماد خلقی و ماد ایمپئراتورلو غو

کئچمیش فصیللرده قوتتی و لوللوبی خلقلریندن، اونلارین کؤک و ائتتیک خصوصیتلریندن، کاسسیلر، ایلاملار، سومترلر، ماننلار و اورارتولارلا عینی کؤکدن و التصاقی دیللی اولمالاری باره ده دانیشمیشیق. بو ایکی خلق و بیر سیراکیچیک التصاقی دیللی ائللر، سویلار و طایفالارلا بیرلیکده بو گونکو همدان، قوم، قزوین، زنجان، خزر ساحل لری و ماراغا آراسینداکی اراضیده یاشامیش، مدنیت قورموش و م.ق. اوچونجو مین ایلیگیگین سونلاریندا قوتتیلر م.ق. ۲۲۰۸ - نجی ایلدن باشلا یاراق بابیلده ۹۱ ایل حاکمیت ائتمیشلر. مرکزده قوتتی - لوللوبیلر اولماقلا بو مختلف، لاکین واحد کؤکلر ائللر و خلقلر اساساً آسوریلر و قسماً بابیللیر و اکدلرین هجوملارینا قارشی عصرلر بویو دؤیوشوب و نهایت بو فشارلارین نتیجه سینده ماد خلقی شکلینده میدانا گلیب ماد حکومتی یاراتمیشلار. دئمک، م.ق. سگگیزینجی یوز ایلیکده بو گونکو همدان، قزوین، زنجان و خزر ساحل لری اراضیسینده یارانان ماد حکومتینی قوتتی - لوللوبیلرین نسلی، تقریباً ۲۵۰۰ - ۲۰۰۰ ایل اوندان قاباقدان او یئرلرده یاشامیش التصاقی دیللی ائللر و خلقلر نسلی یاراتمیشدیر. مادلارین

قدیمدن عصرلر بویو یاشاییب حاکمیت قوردوقلاری بو اراضی عالیملر طرفیندن "مرکزی ماد" آدلانمیشدیر. دئمک، مرکزی ماد اراضیسی باشندان - بنادان تورکلرین و آذریلرین اولو بابالاری اولموش قوتتی - لوللوی - ماننلارین، التصاقی دیللی ائللرین یوردو، وطنی اولموشدور. طبیعی دیرکی، مرکزی ماد خلقلری حکومت قوردوقدان سونرا میللتلری، ائتیک خصوصیتلری و دیللرینی ده ییشیب، "آریایی" نژاد اولمامیش و اولادا بیلمز دیلر.

لاکین بیر سیرا متعصب تاریخچیلر، خصوصیلر بعضی کچمیش سووئت و اکثر ایران عالیملری مادلاری خالص آریایی نژاد و دیللرینی هند - آوروپایی گؤسته ریرلر. بو فیکیر بعضی علمی دایره لرده نسبتاً چوخ یاییلدیغیندان بعضی آذربایجانلی تاریخچیلری ده اشتباها سالمیشدیر. مثلاً آذربایجان تاریخی اثرینین ۲۲ - نجی صحیفه سینده اوخووروق: "تاریخ ادبیاتیندا میدیالیلار (مادلار) ی دا آذربایجانلیلارین اولو بابالاری کیمی قلمه وئرمک جهدلری اولموشدور، لاکین ایندی تامامیلر آیدیندیرکی، ایران دیللی میدیالیلار بو تورپاقلار اهلر م.ق. دوققوزونجو یوز ایللیکده، غصیکارلار کیمی، شرقدن گلیمش، اون آسیانی اله کچیرمیش، بورادا اؤزلرینی محکم لندیرندن سونرا، دؤولتلرینی یاراتمیش، قوشو اراضیلری، او سیرادان میدیا شاهی کیاکسارین حاکمیتی دؤورونده (۵۸۴ - ۶۲۵ م.ق.) قدیم آذربایجان - ماننا تورپاقلارینی توتموشلار. ماننا میدیا دؤولتینین بیر ایالتینه چئوریلیمیشدی.^۱

مادلار حقینده بئله دوشونن عالیملر بیلمه لیدیرلرکی، بوگونکو همدان، قزوین، زنجان، سونقور، اسدآباد آراسینداکی اراضیده یاشامیشلار ۳۰۰۰ ایل بوندان اول التصاقی دیللی اولدوقلاری کیمی، میلاددان مین ایل اول، ۶۰۰ ایل اولده التصاقی دیللی اولموش، تاریخ بویودا اؤز دیللرینی ساخلامیش و بوگونده بوتون بو یئرلرین اهالیسی، یعنی قدیم مرکزی ماددا یاشایانلار آذری تورکجه سینین بیر ایکی لهجه سینده دانیشیرلار.

بو فیکرین یارانماسینین سببی نه اولموشدور؟ متعصب "آریاییست" تاریخچیلر آریالارلا علاقه دار اولموش هر بیر تاریخی حادثه، ائل و خلقی تامامیلر آریایی قلمه وئرمیشلر. بیر ائل، طایفا و سوی بیرلشمه سینده تکجه بیر کلمه هند - آوروپا دیللرینین سؤزونه اوخشار سؤز تاپدیقدا، او ائل، طایفانی و سوی بیرلشمه سینین سؤزسوز و مباحثه سیز تامامیلر "آریایی"، "ایرانی نژاد" و هند - آوروپایی دیللی گؤستریمیش و بو نظریه نی آیه - آسمانی کیمی ده قلمه وئرمیشلر. حالبوکی او حادثه و یا ائل، خلق و طایفا معین درجه ده، یوزده بیر، ایکی "آریالار"لا علاقه دار اولموشدور. بو حادثه نین پارلاق نمونه سی مادلارین تامامیلر هند - آوروپایی دیللی گؤسته ریلمه سیدیر. بیر صورتده کی، "مرکزی ماد" اهالیسی، یوخاریدا گؤستر دیگیمیز کیمی، ان قدیم دؤورلردن التصاقی دیللی اولموشلار، لاکین قوتتی - لوللویلرین اؤولادی اولموش

۱ - محمود اسماعیل، آذربایجان تاریخی، ص ۲۲، عینی جمله لر همین کیتابین ۷۴ - نجو صحیفه سینده تکرارلانمیشدیر.

مرکزی ماد اهاالیسی ماد حکومتینی قوروب، منطقه خلقلرینی میلیتاریست، قان ایچن آسوری حکومتیندن خلاص ائندن سونرا، اطراف یئرلرینی، او جمله دن مختلف دیللی خلقلرین اراضیسینی توتوب، "ماد ایمپراتورلوغونو" یاراتدی. توتولان بو اراضی و تابع ائدیلم بو غیر - التصاقی دیللی خلقلرین بیریده بو گونکو فارس ایالتینده یاشاییب، او وقته قدر اساساً ایلاملارا تابع اولوب، باج و ثرن اولموش پارس خلقی ایدی.

دئمک، ماد حکومتینی یارادان خلق التصاقی دیللی، قوتتی - لوللوبیلرین اوولادی و واحد ائتیک خصوصیتلره مالک اولموش بیر خلق اولدوغو حالدا، اونلارین یاراتدیغی ماد ایمپراتورلوغو مختلف میللی و ائتیک خصوصیتلره مالک اولموش خلقلردن: التصاقی دیللی لر، هند - آوروپایی دیللی لر و شاید قسماً سامی دیللی خلقلردن یارانمیشدی، آنجاق ایمپراتورلوغون مرکزینده و قلمبندده هند - آوروپایی دیللی خلق و یا خلقلر و ائللر دئیل - التصاقی دیللی ائللر، خلقلر، و طایفالار، یعنی قوتتیلر، لوللوبیلر، ماننلار، زیکرتولولار، قیزیل بوندالیلار، مئسی لر، مارلیکلی و سایره مرکزی ماد و آذربایجان ائللری و خلقلری دایانمیشدی.

دئمک، مرکزی ماد حکومتی ایران دیللی و غصبکار اولمامیش و اونون بؤیوک رهبری مدبر، عاغیللی و جسارتلی رهبری و سرکرده سی کیا کسار مانناتی توتوب ماد ایمپراتورلوغونون بیر ولایتی ائتمه میشدیر، بلکه ماننالیلار مادلارلا بیرلشه رک ماد دؤولتینی یاراتمیشلار و اصولاً اونلارین هامیسی چوخدان بری بو ایش اوچون چالیشیردی. قید ائتمک لازمدیر کی، مادلاری ایران دیللی بیلن تاریخچیلرین سهلری قوتتی - لوللوبی خلقلرینین دیلی و ائتیک خصوصیتلرینی بیلمه مه لریندن، اونلارین التصاقی دیللی اولماسیندا شبهه و تردید ائتمه لریندن یارانمیشدیر. بو واقعیته آذربایجان تاریخچیسى محمود اسماعیلین اثریندن گؤرمک اولور.^۱

بو علمی خطا بعضی واقعیته گؤرن عالیملری احتیاطا وادار ائدیر. بونلار او زامانکی مرکزی ماد ائللرینی التصاقی و هند - آوروپایی دیللی خلقلردن عبارت اولموش گؤسته ریرلر. حالبوکی، ابداء بئله اولمامیشدیر. بو واقعیته گؤرن آذری عالیملردن بیرى "آلتای محمدوف" دور. آ. محمدوف "اوغوز سلطنتی" آدلی اثرینده بو مسئله باره ده یازیر:

"بیز آرتیق بیلیریک کی، فارسار سایجا آز اولسالاردا، عینی ائتیک کؤکه منسوب ایدیلر ... مادلار ایسه، اساساً، آلتی، بلکه ده داها چوخ مختلف کؤکلر، مختلف دیللی طایفالارین بیرلیگیندن یارانمیشدی ..."^۲

آلتای محمدوف نئچه سطر سونرا بو فیکرینی رد ائده رک یازیر: "اصلینده مشاهدله ر گؤسته ریر کی، ماددا ان قدیم لردن تورک دیللی طایفا و یا خود طایفالار مسکونلاشمیشلار و بلکه ده، بو منطقه

۱ - محمود اسماعیل، آذربایجان تاریخی، ص ۲۵.

۲ - اوغوز سلطنتی، ص ۲۶۷.

ان قدیم تورکلرین اصل و وطنلریندن بیر اولموشدور.^۱
دئمک، آلتای محمدوف «بلکه» سۆزونو ایشلتمکله بو فیکرینده هله قطعی اولماسینی، شبهه ائتمه سینی گۆسته ریر. بیرجه بو شبهه ایکی مسئله نین محصولودور:

۱ - هند - آوروپایی ائللرین میلاددان ۹۰۰ ایل قاباق ایران فلاتینا گلمه سینه اینانماق.

۲ - ایلام، سومئر، کاسسی، قوتتی، لولوبی، هورری، گیلزان، اوراتو و ماننلارین التصاقی دیللی

اوماسینا شبهه ائتمک.

بو آذری تاریخچیلری، ائله جه «اقرار علیف» و باشقا کئچمیش سووئت عالیملرین اصل مرکزی ماد اهاالیسینین دیلینه اولان بو منفی مناسبت ایستالینین آکادئمیک «مار»ی تنقید ائتمه سی و اونون «دیلچیلیک مسئله لری» اثرینین نشریندن سونرا یارانان فیکیردیر، چونکی او وقته قدر عالیملر «داریوش» کتیبه لرینین ایلام دیلینده اولانلارینی تورک و آذری دیلیله مقایسه ائده رک، گونو - گوندن بویوک موفقیتلر ائده اندیر و ماد دیلینی ده ایشیقلا ندیریر دیلار، لاکین بو حادثه دن سونرا بو دوزگون علمی آراشدیرمالارین جریاننی دایانندی و او ایش بیر نؤوع «پان تورکیزم» کیمی قلمه وئریلدی و او تاریخدن ماد دیلی ایران دیل لریندن قلمه وئریلدی، حالبوکی، بوفیکره هئچ بیر علمی و تاریخی دلیل و ثبوت اولما میشدیر.

کئچمیش سووئت اتفاقی و ایستالین دؤورونده باش وئرمیش بو دیکتاتورلوق محصولو اولان علمه ضد ایشدن چوخ قاباق فرانسالی عالیم «اوپئر - Oppert» ماد و ایلام دیل لرینین یاخینلیغی باره ده دهرین علمی - تحقیقاتی ایشلر گۆرموش و نشر ائتمیشدی. کئچمیش سووئت عالیملری ایستالینین اثریندن سونرا، اوپئر تله مخالفته قالخاراق، ماد دیلینی «ایرانی» قلمه وئرمه گه باشلامیشلار. «اوپئر تین گوناھی دوزگون علمی واقعیتی دئمک ایدی. آلتای محمدوفون دئدیگی کیمی، اوپئر تین گوناھی اودورکی، ماددا توران عنصر و گۆرور و بونون ایران عنصر لریندن قدیم اولدوغونو سؤیله ییر. «مار»ین دا بویوک «گوناھی» اودورکی، سونرالار «اوپئر» نظریه سینی دیرچلتمه گه جهد ائتمیش، داریوش کتیبه سنین ایلام دیلینده اولانینی ماد دیلی اعلان ائتمیشدیر.^۲

دئمک، ماد حکومتینین ایلک مرحله سینده، بو حکومتین مرکزی مادلا محدود اولدوغو دؤورده، اورانین بوتون امیرلیکلری و یاشایانلارینین دیلی قوتتی - لولوبیلرین دیلینین داوامی ایدی، اؤزوده التصاقی، همده کاسسی و ایلام دیل لرینه چوخ یاخین ایدی.

اگر کومونیزم دیکتاتورلوغو مانع اولماسایدی و گۆستر دیگیمیز علمی تدقیقاتلار و آختاریشلار داوام ائتسه ایدی، شبهه سیز ایندی چوخلو واقعیتلر ایشیقلا نمیشدی.

آلتای محمدوفون «اوغوز سلطنتی» اثرینده «مادلار ایشغوز دیلی اؤیره نیر» بۆلومونو اوخودوقدا،

*

۱ - بئنه اورادا.

۲ - اوغوز سلطنتی، ص ۱۴۷.

آیدین گورونورکی، اونلار هند - اورپایی دیللی لرین ایران فلاتینا گلمه تاریخی و مرکزی ماد اھالیسینین بابالاری اولموش قوتتی و لوللوبی لرین التصاقی دیللی اولماسی باره ده دهرین فیکیرلہ شیب آختاریش آپارمامیشلار.

بیز بو باره ده بیر نئچه یثرده فیکریمیزی بیلدیرمیشیک، اودا بوندان عبارتدیرکی، هند - اورپایی ائللرین ایران اراضیسینه قدم باسما سیندان تقریباً ۲۰۰۰ ایل قاباق مرکزی ماد اراضیسینده (بوگونکو همدان، قزوین، زنجان، خزر ساحل لری - تخت سلیمان آراسینداکی اراضی) التصاقی دیللی قوتتی - لوللوبی لر یاشاییردی لار کی، مختلف لهجه لر، لاکین واحد ائتتیک خصوصیتلره مالک ائللردن عبارت ایدیلر. تاریخی فاکتارلار گؤسته ریرکی، هند - اورپایی دیللی لر ایرانا گلنده مرکزی ماد و آذربایجانا گیره بیلمه دیلر، هم آوروپا، همده کئچمیش سووئت عالیملری بو واقعیتی تأیید ائدیلر. دئمک، مرکزی ماد اھالیسی قوتتی - لوللوبی خلقلرینین اوولادی اولاراق، التصاقی دیللی قالیرلار. بونا گؤره ده تاریخی عالیم آلتای محمدوفون "ماد اراضیسی چوخ دیللی طایفالاردان عبارت اولموشدور؛ بونلارین آراسیندا ایران دیللی لرده اولوب، تورک دیللی لرده"۱ دئمه سی قریبه دیر.

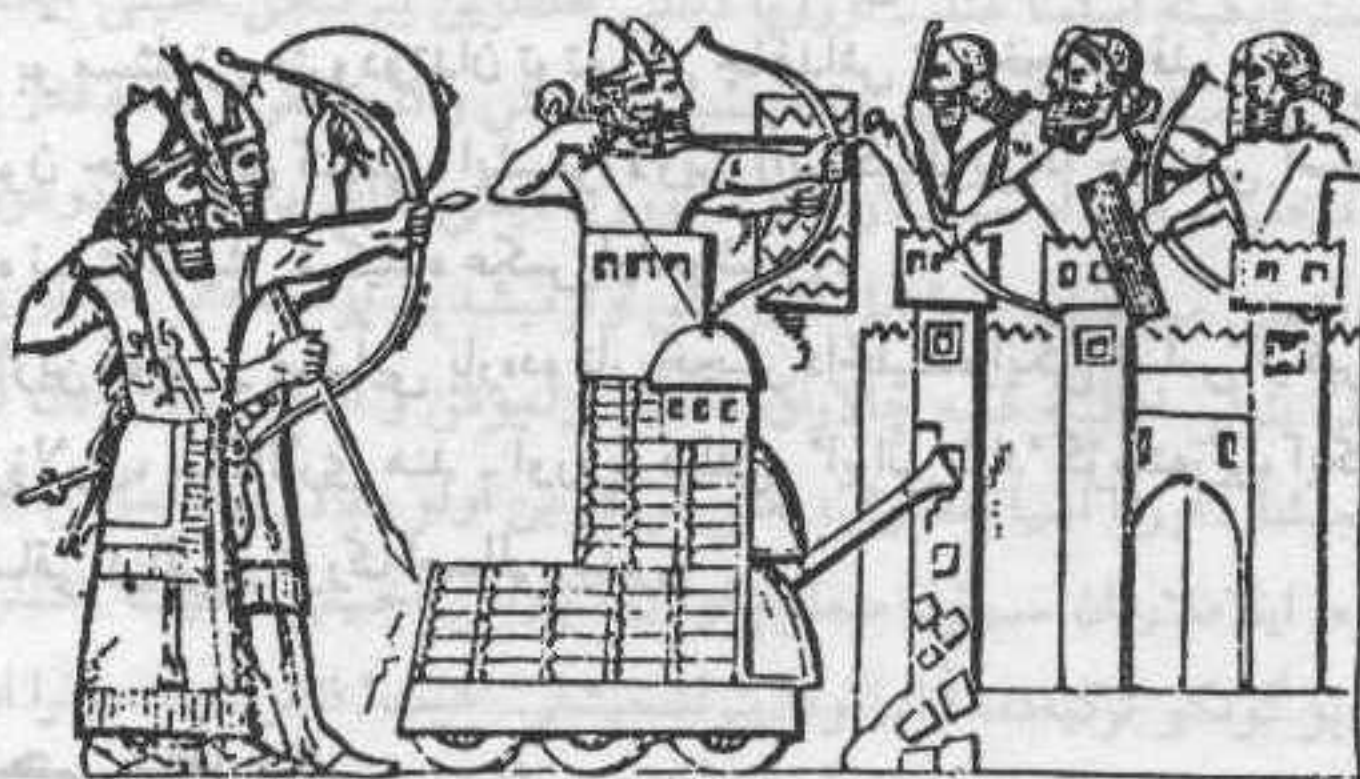
قوتتی - لوللوبی - ماننا دیل لرینین کاسسی و ایلام دیل لرینه یاخین اولماسی شکسیدیر، لاکین بؤیوک ماد ایمپراتورلوغونا تابع اولان، ائکباتانین جنوبو و فارس کؤرفزی ساحل لرینده یئرلشمیش فارس ایالتی والیسی "کبوجیه" گیلین اؤزلرینه خاص اداری دیل و یازیلارینین اولدوغو حالدا، (پارسلارین اوللر رسمی اداری دیل لری ایلام اولموشدور). ایمپراتورلوغون واحد اداری دیلی و یازیسینین اولماماسینی تصوّر ائتمک اولماز.

بیز بو فیکیرده ییک کی، ماد ایمپراتورلوغونون ایلام و کاسسی دیلینه یاخین، قوتتی - لوللوبیلرین لهجه لری اساسیندا فورمالاشمیش دیلی، ایفباسی و بو دیلده و ایفبادا کتیبه، لؤوحه و اثرلری اولموشدور کی، هخامنیشلر دؤورو شعورلو شکیلده، بیله - بیله و یا اهمیّت وئرمه مک نتیجه سینده آرادان گئتمیشدیر، نئجه کی، سونرالار گؤره جه گیمیز کیمی، اشکانیلرین بوتون اثرلری و تاریخی اردشیر بابکان و او بیرى ساسانی شاهلاری طرفیندن بیله - بیله محو ائدیلمیشدیر. شایدده ماد حکومتینین بو دیلی مرکزی ماد خلقلری دیلینین ایلام دیلینه چوخ یاخین اولماسینا گؤره، ائله هامان ایلام دیلی، خطی و یازسی اولموشدور، نئجه کی، آکادئمیک مارگوسترمیشدیر. مرکزی ماد اراضیسینده آپاریلا جاق آرختولوزی ایشلر بو ابھامی آرادان آپاراجاقدیر.

یئرینده گوسترمیشیک کی، نظریمیزجه مرکزی ماد خلقی و اونلارین یاراتدیغی ماد حکومتی نین دیلی التصاقی، اورتا آسیادان گلمه و ایشغوزلارین دیلینه یاخین ایدی، آنجاق ایشغوزلار اورتا آسیادان، تورکلرین آنا یوردوندان، تازا گلدیکلری اوچون، دیل لری اصیل او زامانکی تمیز تورک دیلی ایدی و بونا گؤره ده ماد حاکم دایره لری اؤز اوشاقلارینی، بو تمیز تورک دیلینی اویرنمک

اوچون، ایشغوزلارا تاپشیراردیلار، نجه کی، اموی و عباسی خلیفه‌لری دؤورو اعیان اشرافلار، تمیز عرب دیلینی اؤیرنمک اوچون، اوشاقلارینی بیر مدّت معین عرب قبیله‌سی داخلینه گؤندرردیلر، گنج عرب شاعرلری ده بو ایشی ائده‌ردیلر.

بیزجه ایشغوزلارین - ایسکیتلرین مرکزی مادا گلمه‌سی، هنج شبهه‌سیز، مختلف ماد ائللری، امیرلیکلری خلقلرینین التصاقی اولان دیلرینه تأثیر ائتمیش، اونلارین واحد دیله چئوریلمه‌سینی سرعتلندیرمیش و دؤولتین یازی دیلینده مثبت تأثیر ائتمیشدیر. آلتای محمدوفون بیر فیکری باره‌ده نجه کلمه یازماغی لازم بیلدیک. تأسوفله قید ائتمه‌لی‌یم کی، نه شمالی آذربایجان، نه ده عموم دونیا تورکولوق عالیم‌لری بو گونکو ایران آذری تورکلرینین سایبی، یشلری، حیات و یاشاییشلری، میلی شعور سوییه‌لری و بیر سیرا باشقا خصوصیتلری باره‌ده یا هنج معلوماتلاری یوخدور، وارسادا چوخ محدود و ایران حاکم دایره‌لرینین وئردیگی معلوماتلارلا محدودلاشیر. حرمتلی آلتای محمدوف "ماد طایفالارینین چوخو فارسلاشدیریلماغا باشلامیشدیر"،^۱ دئییه گؤسته‌ریرکی، ماد (شبهه‌سیز مرکزی ماد.م.) طایفالاری سونرالار، فارس‌لار حاکم اولدوقدان سونرا فارسلاشیرلار. بونون تام عکسینه اولاراق، شمالی آذربایجان و بوتون دونیا تورکولوق عالیم‌لری و تاریخچیلری بیلمه‌لی‌دیرلرکی، فارس‌لارین اوزون عصرلر ایراندا حاکم اولماسی و تورکلری فارسلاشدیرماغا چالیشمالارینا رغماً، نه تکجه بوگونده ایران آذربایجانی و مرکزی ماد اراضیسی ساکینلری تامامیله تورک اولاراق قالیرلار، بلکه ایرانین بیر چوخ یشلری ده آرتیق تورکلشمیشلر. (بوبره‌ده یشرینده دانیشاجاییق.) □ □ □

[ش - ۱۱۴] آسوریلرین حربی ماشین

نژاد" اولموشلار. بو نظریه ۱۹ - نجو عصرین سونلاری و ایگیرمینجی یوز ایللیگین سون روبعونه قدر آوروپا و قسماً ایران و سونرالار کئچمیش سووئت تاریخچیلری داخلینده حکم سورموش بیر نظریه دیر. بو نظریه اوللر رقیبسیز اولدوغوندا اؤز دایره سینی گئنیشلندیرمیش و ادعا ائتمیشدیر کی، م.ق. ایکینجی و اوچونجو مین ایللیکده هند - آوروپا دیللی ائللر شمالدان جنوبا آخاراق، اورتا آسیانی توتموش و تورکلری اصیل وطنلری اولموش اورتا آسیادان اوزاق شرقه، جئیحون و سئیحون چایلاریندان چوخ اوزاق شرقه قوموشلار و سونرالار م.ق. بیرینجی مین ایللیگین یئددینجی عصرینده یاخین شرقه گلمیش "ساکالار" (ایشغوزلار)، ایسکیتلر اونلاردان، یعنی هند - آوروپا دیللی اولموشلار. حتی بو تاریخچیلر او دؤورلر و اونندان قاباقلار التصاقی دیللی اولموش ائللرین تورکلرین اولو بابالاری اولماسینی بئله سوآل آلتینا آلیر، اونداندا شبهه ائدیر و نتیجه اعتباریله تورکلرین هارادان میدانا گلمه سی بیر معمایا چئوریلیر. بو سببلره گؤره ده ایشغوزلارین - ساکالارین اصلی و کؤکو مسئله سی اؤزه رینده دایانماق ضروریدیر.

نه اوچون ایشغوزلاری (ساکالاری) هند - آوروپا دیللی ائدیرلر؟
کئچن فصیللرده گؤرموشوک کی، هند - آوروپا دیللی ائللرین یاخین شرق منطقه سینه آخماسیندان چوخ اوللر، یازیلی تاریخه معلوم اولدوغو اوزره، "سومئر" لردن باشلا یاراق، تورکلرین اصیل بولاغی اولموش اورتا آسیادان، خلق آرئیب چوخالدیقجا، معین دؤورلرده غربه دوغرو آخمیش، قافقاز و آذربایجان یولیه یاخین شرقه گئتمیشلر. تورکلرین بو آخینی میلادی اون بیرینجی عصرده باش وئرمیش اوغوزلارین آخینینا قدر، حتی کیچیک کؤچلر شکلینده اونندان سونرادا اولموشدور. نئچه مین ایل داوام ائتمیش بو آخینلارین معین دؤورونده هند - آوروپا دیللی اولان ائللرده شمالدان - ایسکاندینا و آوروپا طرفلریندن جنوبا و غربه دوغرو آخماغا باشلامیشلار. تاریخچیلرین گؤستریدیگینه اساساً هند - آوروپا دیللی خلقلرین بیرینجی آخینی ایکسی مین ایل میلاددان قاباق باش وئرمیشدیر. بو آخین موقیتسیز اولموش و گلن ائللر او وقته قدر یاخین شرقه یاشامیش خلقلر داخلینده حل اولموشلار. هند - آوروپا دیللی خلقلرین شرقه دوغرو اولان دها بؤیوک ایکینجی آخینی میلاددان ۹۰۰ ایل اول باش وئرمیشدیر. بو دفعه بو خلقلر یاخین شرقین بعضی اؤلکه لرینده یئرلی اهللییه غلبه چالاراق، حاکم اولموش و اونلاری یا آرادان آپارمیش، یادا اؤزلرینده حل ائتمیشلر. اورتا آسیا خلقلری، یعنی تورکلرین اولو بابالاری اولموش التصاقی دیللی ائللرین منطقه میزه، ایلاملاردان سونرا، معلوم اولان نؤوبتی آخینی "هیت" ائللرینین آخینی اولموشدور کی، بو گونکو ترکیه ده، آنادولودا یئرلشمیشلر. "هیت" ائللریندن سونرا اورتا آسیادان یاخین شرقه اولموش التصاقی دیللی ائللر آخینی "ایشغوزلار" - ساکالاردیر کی، "هیت" آخینیندان تقریباً مین ایل سونرا، م.ق. ۷ - ۸ - ۹ - نجی عصرده باش وئرمیشدیر.

"ساکالار" - ایشغوزلاری هند - آوروپا دیللی بیلن آوروپا عالیملریندن بیر ر. قیرشمن دیر کی، فارس دیلینده اولان اثرینین ۹۷ - نجی صحیفه سینده هئچ بیر دلیل و سندده اساسلانمادان، اونلاری

"ایرانی قبیلہ" گؤستر میشدیر.

ر. قیرشمن و بعضی باشقا آوروپا عالیملرینین "ساکالاری" هند - آوروپا دیللی گؤستر مه سی، سونراکی بعضی تاریخچیلر، او جمله دن بعضی متعصب ایران تاریخچیلرینه امکان وئرمیشدیر، تا بئله بیر نظریه ایره لی سورسونلر کی، گویا هند - آوروپایی خلقلر جنوبا آخارکن اولجه اورتا آسیادا یئرلشمیش و م.ق. ۷ - ۸ - نجی عصرلرده "ساکالار" (ایسکیتلر) شکلینده یاخین شرقه گلمیشلر. بو تاریخچیلرین فیکرینجه، گویا داها سونرا، شرقه قووولموش تورکلر، هند - آوروپا دیللیلره فشار گتیره رک، اونلاری اورتا آسیادان غربه و جنوبا طرف آخماغا مجبور ائتمیشلر.

بئله فیکر ائدیپ یازان تاریخچیلر گؤستر میرلر کی، هند - آوروپا دیللیلر گلنده، تورکلرین بابالارینین اصیل بولاغی و یوردو اولموش، او وقته قدر بیر نئچه بؤیوک آخین دوغموش، جئیحون، سئیحون، اورخون و یئنی سو چایلاری اطرافیندا، آلتای داغلارینین شمال و شرقی یاماجلاریندا، اورال داغلارینین شرقی و جئیحون چایی آراسیندا کی گئیش بوزقیرلاردا یاشامیش اینسانلار، بؤیوک کؤچهری و تخته قاپی اولموش ائللر و خلقلر نئجه بیردن جیم اولوب، ساده جه اولراق، یوردلارینی هند - آوروپا دیللیلرین اختیاریندا قویدولار؟ آخیر اورال و آلتای داغلاری آراسیندا کی بوزقیرلار اولدن تورکلرین بابالارینین یوردو اولموشدور. نئجه بیردن بو التصاقی دیللی ائللر آتا - بابا یوردلارینی یادلارین اختیارینا وئره رک، اورادان شرقه گئتمیشلر؟ و بواش هئچ بیر توققوشمادان اولموشدور، چونکی تاریخ بو توققوشمالاردان هئچ نه یازمیر.

ایران تاریخچیلری ایسکیتلری (ساکالاری) آریالاشدیراق، سونرالار شمالی آذربایجاندا اولموش "آلنلاری"، "آلبانلاری" و بوتون او زامانکی آذربایجاننی هند - آوروپایی دیللی ائدی رلر، اونا گؤره کی، ماد ایمپراتورلو غونون اوللرینده آذربایجان تورپاقلارینا گلمیش "ساکا"لارین - ایشغوزلارین بؤیوک حیصه سی، یئرینده گؤستر دیگیمیز کیمی، همدان و آذربایجانین مختلف یئرلرینده یورد سالیب قالمیشلار.

بو تاریخچیلردن سوروشماق لازم دیرکی، فرضاً "ساکالار" هند - آوروپایی دیللی اولسایدیلار، بونلارین منطقه میزه گلمه سیندن چوخ اوللر آذربایجاندا ماننا حکومتی قورموش لولوبی، قوتتی و سایره التصاقی دیللی ائللر و خلقلر هارایا گئتدی؟ بونلار بیردن - بیره یوخ اولدولارمی؟

حقیقتده، اوللر دئدیگیمیز کیمی، واقعیت تامامیله بونون عکسینه دیر. ساکالارین - ایشغوزلارین آخینی اورتا آسیادان آذربایجانا اولموش التصاقی دیللیلرین نؤوبتی آخینی اولموشدور، بونا گؤره ده بؤیوک توققوشمالار اولمادان قدیم آذربایجان اهالیسینه، اؤز سویداشلارینا قاریشمیش و اونلارین التصاقی اولان دیل لرینین اورتا آسیا خلقلرینین التصاقی دیلینه یاخینلاشماسینا کمک ائتمیشدیر.

بیز "ساکالار" و او زامانکی آذربایجان و ماننا اهالیسینین دیلینه هئچ ده "تورک" دیلی دئییل، تورک دیلینین ان قدیم شکلی، التصاقی دیل دئییریک، اونا گؤره کی، "تورک" اصطلاحی اساساً میلاددان سونرا میدانا گلمیشدیر و دیل بو اوزون مدّته کوللی، مقداردا ده ییشمیشدیر. بو واقعیت و

بیر سیرا باشقا دیلچیلیک و تاریخی واقعیتلره اعتناسیز اولان بو تاریخچیلر هر جهتلی سهو ائده رک یازیرلار کی، "تاریخ عرصه سینده تورک دیلینین تورانیلار داخلینده (گئیش معنادا تورانیلار) ایلک نشانه لری او زامان ظاهر اولدو کی، مقدونیه لی اسکندر (م.ق. ۱۷ - عصرده) ایراندا کی فتوحاتینین داوامیندا سئحون چایی اطرافینی توتوب، اوزاق اسکندریه شهری - بوگونکو خوجندی تیکمکله برابر ساکالار و یا ایسکیتلرله دؤیوشدو."^۱

قید ائتدیگیمیز کیمی اولاً "تورک دیلی" اصطلاحی میلاددان سونرا یارانمیشدیر. ایکینجیسی، چوخ قدیم دؤورلرده اورتا آسیادان نشأت ائتمیش بوتون خلقلرین (سومتر، ایلام، کاسسی، قوتی، لولوبی، اورارتو، ماننا) دیلینه، عینی کؤکلو اولدوقلاری اوچون، التصاقی اصطلاحی وئریلمیشدیر. ساکالارین (ایشغوزلارین) دا دیلی، ایستر میلاددان ۷ - ۸ عصر قاباقکی آذربایجاندا اولموشلارینین، ایسترسه اسکندره قارشی دؤیوشموش ساکالارین دیلی التصاقی اولموشدور و هله اونا تورک دیلی دئمک علمی جهتدن دوز اولماز.

"ساکا"لارین بعضیلری طرفیندن هند - آوروپایی دیللی گؤسته ریلمه سی نه قدیم، نه ده تازا تاریخچیلرین سؤزو و یا مدرکینه اساسلانماییر و یالنیز شخصی ظن و گومانا دایانیر. بئله ظن ایله ایشغوزلاری (ساکالار) هند - آوروپایی دیللی گؤسته رن لردن مشیرالدوله پیرنیانی گؤستریمک اولار کی، اوزونون "ایران باستان" کیتابیندا بو باره ده یازمیشدیر: "گوجلو ظن بودور کی، سارماتلار و قدیم "سکائی" نین ساکینلری، یعنی سکایی اکینچیلری آریایی اولموشلار. پیرنیا آریالاری آوروپا آریاییلریندن آیریلاتدان سونرا، اوچ شعبه یه بؤلور. هند شعبه سی، ایرانی شعبه و سکایی شعبه. سونرا مؤلف سکاییلر باره ده یازمیشدیر: "اورتا آسیا سکالارینا دایر، سون ایللرده الدهه ائدیلمیش سندلره اساساً، بعضی تحقیقاتچیلار بو عقیده ده دیرلر کی، بونلار شمالی ایرانلیلاردان اولموشلار، اونا گؤره کی، اونلارین دیلی شمالی ایران دیللیریندن دیر.^۲ آقای پیرنیا بو سؤزلردن نئچه سطر سونرا یازمیشدیر: "سکایی شعبه سینده دایر معلومات چوخ آز دیر، چونکی اونلاردان ادبی اثر اله گلمه میشدیر."^۳

بوتون او دؤوروکو اورتا آسیادان اولان خلقلر کیمی، "ایسکیتلرده - ساکالاردا طبیعت قوه لرینه ایناناردیلار، یعنی شامانیست ایدیلر. بو وضعیت بوتون التصاقی دیللی خلقلرین ایلک حیات مرحله لرینه خاص اولان و اونلارین اهمیتلی میللی کؤکونو گؤسته رن عامیللردن بیریدیر. عینی زاماندا کؤچه ری حالدا یاشامیش او خلقلرین هامیسی، او جمله دن ساکالار اؤز شامانیستی تصوّرلری و دینلری اوچون هئچ بیر معبد و عبادتگاه تیکمه میش و تیکه ده بیلمز دیلر، اونا گؤره کی، بواش

۱ - نادر بیات، تورانیان، تهران ۱۳۲۷، ص ۶۶.

۲ - پیرنیا، ایران باستان، ج ۱، ص ۱۵۴.

۳ - بئنه اورادا.

اونلارین یاشاییش طرزیه مخالف ایدی. بونا باخمییاراق، آقای نادر بیات بو خلقلرین بو ساده و عمومی حیات خصوصیتلریندن استفاده ائده رک، قریبه بیر منطقله اونلارین آریایی اولماسینی ثابت ائتمه گه چالیشاراق، یازمیشدیر: "ساکالار طبیعت عنصرلرینه ستایش ائتسه لرده، او قدر دینه باغلی دئییلدیرلرکی، اونونلا علاقه دار اؤزلرینه عبادتگاه قاییر سینلار."^۱

اورتا آسیادان قالخمیش بوتون قدیم خلقلرین ایلك حیات مرحله لری کؤچه ری شکیلده اولدوغوندا، ساکالار (ایشغوزلار) کیمی، هئچ بیر ثابت عبادتگاه حاقیندا دوشونه ده بیلمز دیلر. قدیم التصاقی دیللی کؤچه ری خلقلرین حیات طرزى و دینی آنلایشلارینی دها گؤزل و منطقی شکیلده افاده ائتمیش اکادئمیک عبدالکریم علی زاده نین سؤزلرینی بورادا گوسترمک فایدا لیدیر. او یازمیشدیر:

"آیدیندیرکی، عؤمور بویو کؤچ حالیندا اولان، بیر ائوده ساکن اولماقدان آرتیق آت بئلینده اوتورانلارین حیاتی همیشه حرکته، تلسمه ده و مهاجرت ده کئچر، اونلار اکین چیلیک عوضینه مالدارلیق و حیوانلارین تربیه سیله مشغول اولارلار. چادیر شکیلده اولان ائولرینی اؤزلریله دونیانین بو طرفیندن او طرفینه آپارارلار. آیدیندیرکی، اونلارین اؤزلرینه مخصوص اولان مدنیّت لری واردیرکی، کندلیرین مدنیّتی ایله مقایسه ائدیله بیلمز. اونلارین ایناملاری ساده و طبیعتله باغلی دیر. اونلار شهر عوضینه یوردلاردا حیات سورر، کیتابدان چوخ شفاهی شعرله مشغول اولارلار. اونلارین شاعرلری، اونلارین اؤزلریله برابر، اوخ قابی و یایلاری آرخالاریندا و قوپوزلاری یانلاریندا آتا مینیب ائل لرینین اوزون - اوزادی سفرلری و اؤنملی اولایلارینی اوخوماقلا حافیظه لرده قازارلار. اونلار هر جور تکلف دن اوزاق، چاره آختاران زامان حيله عوضینه چوخ حالدا یومروقلارینی ایشله درلر و دشمنلیکده قیلینجی زهردن اوستون توتارلار. اونلار آز حيله گر و چوخ گوبوددورلار. یئر آلتیندا، کؤچه ریلرین مدنی اثرلرینین، شهر ساکینلری مدنی اثرلری قدر چوخ چیخما ماسینین سببی ده همین دنیا گؤروشو و یاشاییش شرایطینده دیر، لاکین بو ایشین علتینی زنگین مدنیّتین اولما ماسیندا بیلیمک اولماز."^۲

ساکالارین - ایشغوزلارین اصلی و سویلارینی "اعتماد - و - السلطنه" اؤزونون "تطبیق لغات جغرافیائی" اثریندهر "ساکا" سؤزونو ایضاح ائدرکن آیدین گؤستریمیشدیر. بو اثرده اوخویوروق: "ساکا" یا "ساس" تورانلی طایفالارین بؤیوک شعبه لریندن بیریدید. اونلارین یاشادیغی یئر مغرب طرفیندن تورکستان، جنوب شرق طرفیندن "ایماوس" داغلاری (چینی کاشغر و ختن اراضیسیندن آیران داغلار)^۳، شمال طرفدن تاتاریستان دیر. اونلار هامان "سقزی" ائلیدیرکی،

*

۱ - نادر بیات، تورانیان، تهران، ۱۳۶۷، ص ۶۲.

۲ - رئیس نیا، ج ۱، ص ۸۴۳.

۳ - اعتماد السلطنه، تطبیق لغات جغرافیائی، ص ۴۴.

سیستاندا یورد سالمیش و بو واسطه ایلده سیستانی "سگستان" آدلاندیرمیش و عربلر اونو عربلشدیره رک، "سجستان" ائتمیشلر. "سئقزی" یا "ساس" سونرالار "ماساژئت" آدلانمیشدیر. فردوسی (علیه الرحمه) تورانیلارا منسوب ائدیگی "سئقستری" اونا گؤره دیرکی، اونلار "ساس" طایفاسینا باغلانیردیلار.

"کیان" (افسانه وی فارس شاهلار سولاله سی. هامان هخامنیشلر اولمالیدیر. م.) دؤوروندن قاباقلار "پارت" طایفاسی "پیشدادیلره" (فارس خلقینین قدیم ایلک افسانه وی شاهلار سولاله سی. م.) قارشی قالخاندا، "ساس" لاری کمک لرینه چاغیردیلار. سونرالار "پارت" لار اشکانی سلطنتینی یاراتدیقد، گئنه ده لازم گلدیکده "ساس" طایفاسیندان یاردیم ایستردیلر. بیر طرفدن قارا دنیز، او بیر طرفدن "باب الابواب" آ (بوگونکو دربند) یاپیشان، هابئله خزرین گون چیخان طرفیندن باشلا یاراق، جئیحون ساحل لرینه قدر اوزانان دیوار "ساس" لارین تجاوز و تالانینین قاباغینی آلماق اوچون ایدی؛ اونلار "قوت" = "قئت" یا "ماساقت" دئیردیلر. "قئت" و "ماساقت" هامان "یاجوج و ماجوج" دورکی، "تورات دا" "گوگ و ماگوگ" یازیلمه یشدیر.^۱

اعتمادالسطنه نین بو سؤزلریندن اولایدین گؤرونورکی، "ساکا" لار اورتا آسیادان، اؤزلری ده تورانی اولموشلار. بوندان باشقا بو سؤزلردن گؤرونورکی، اورتا آسیادان اولموش بو "ساکا" ائل و یا ائل بیرلشمه سینین معین قولو و یا قوللاری خزرین شمالی و دربند یولیه شمالی و جنوبی آذربایجان و شرقی آنادولویا گلیمیشلر، اونلارین معین قوللاری مرو و بلخ طرفلریندن جنوبا آخاراق بوگونکو افغانستانین غربی و ایرانین شرقینده، بوگونکو سیستاندا اولموشلار سا، گئنه ده معین قوللاری و ائللری اصیل یوردلاری - اورتا آسیادا قالمیشلار.

بیر داها یثری گلیمیش کن قید ائدک کی، اورتا آسیادان قالخمیش مختلف باشقا ائل آخینلاری جوریه جور توران دیللی قبیله، طایفالار، ائلر و اوبالاردان عبارت اولموشلار کی، هر بیرینین خصوصی اؤز آدی اولماقلار برابر، عمومی آدلاری، سوی بیرلشمه سی، ائلر بیرلشمه سینین ده خصوصی آدی اولموشدور. مثلاً همین ایشغوزلار (ایسکیتلر) و یا "ساکا" لارین عمومی سوی آدی "ایشغوز" (ایچ غوز = ایچ اوغوز) اولماقلا برابر، اونو تشکیل ائتمیش ائلر و طایفالارین آدی "ساکا"، «ماساژئت» و سایره اولموشدور و ائل آدلارینین بعضیسی، معین علتله گؤره، دیللره دوشموش و تاریخچیلر طرفیندن ثبت اولاراق قالمیش و زمانه میزه گلیب چاتمیش و بوگون بعضی تاریخچیلری اشتباها سالمیش و بعضی متعصب و شوونیست تاریخچیلره تاریخی تحریف ائتمک اوچون امکان و ماهانا یاراتمیشدیر. بو باره ده یئنه ده یئرینده دانیشاجاییق.

اعتمادالسطنه نین گؤستردیگیمیز یازیلاریندان دا بو فیکریمیزین دقیقلیگی آیدین گؤرونورکی، ایشغوز (ساکا) سوی بیرلشمه سی ده مختلف آدلی ائلر، طایفالار و قبیله لردن عبارت اولموش و

تاریخ بویو مختلف تاریخچیلر طرفیندن مختلف قایناقلاردا جوربه جور آدلارلا آدلانمیشلار، نتیجه کی، اعتمادالسطنه نین سؤزلرینه اساساً "ساکا"لار هامان "ساس"، "سئقسئری"، "ماساژئت"، "قوت"، "قئت"، "ماساقت"، "ایسکیت"، "ایسکیف" و سایره آدلارلا آدلانمیشلار.

ساکالارین هند - آوروپایی دیللی اولماسی فیکرینده اولان ایران تاریخچیلرینین اساسلانیدیغی مهمّ منبعلردن بیر ده "اورانسکی" نین یازدیغی "ایران فقه اللغه سینین مقدمه سی" کیتابیدیر کی، "کریم کشاورز" واسطه سیله روسجادان فارسجایا ترجمه اولموش و ۱۳۵۸ - نجی ایلده تهراندا یایینلانمیشدیر.

اورانسکی نین اساس فیکرلرینی اثرینده وئرن "نادر بیات" اورتا آسیانی هند - آوروپالیلارین ان قدیم وطنی گوسته ره رک، یازیر:

"ایران دیللی اینسانلارین یئرلشدیگی، علمه معلوم اولان ان اسکی اولکه اورتا آسیا و اورانین قونشو منطقه لریدیر. اورتا آسیا گئیش بیر اولکه دیر کی، اونون بؤیوک حیصه سی ایکی بؤیوک آمودریا و سیردریا چایلارینین اطرافیندا قرار توتور.^۱ بیزجه نادر بیاتین دؤنه - دؤنه ایشلتدیگی "زبان ایرانی" افاده سی علمی جهتدن دوغرو دئییلیدیر، اونا گؤره کی، ایران جغرافی مفهوم دور و باشندان - بنادان مختلف دیللی ائللر، خلقلر و میللتلرین وطنی اولموش و ایندی ده بئله دیر.

بو تاریخچیلرین، او جمله دن ده محمد جواد مشکورون فیکری، یوخاریدا گؤسته ریلدیگی کیمی، اونندان عبارت دیر کی، آریالار میلاددان اوچ مین ایل اوّل اورتا آسیادا اولموش و سونرا م.ق. ایکینجی مین ایللیگین اورتالاریندا معین سببلر اوجوندان بیر عده سی جنوبا - هندوستانا، بیر عده سی جنوب غربه - ایرانا گلمیش و بیر قولودا اورتا آسیادا قالاراق، توران آدلانمیش و "ساکا"لاردا اونلاردان اولموشلار. بو تاریخچیلرین فیکرینجه بو دؤورلرده یا اساساً تورکلرین بابالاری اولمامیش، اولموشدور سادا، آزو معدود عده اورتا آسیادان شرقه طرف چوخ اوزاق یئرلرده یاشامیشلار. بو غیر - علمی و سندسیز نظریه یه گؤره او زامانندان قاباق و سونرالار اورتا آسیادان اولموش التصاقی دیللی خلقلرین آخینلاری زمینه سیز، کؤکسوز اولور و نتیجه دئیهرلر هاوادان آسیلی قالیر.

ایران منبعلرینه گؤره "ساکالار = سکالار"، یونان منبعلرینه گؤره "ایسکیتلر"، عبری، آسوری و بابیل منبعلرینه گؤره "ایشغوز"لار و هئردودوتون یازدیغینا گؤره "بیز بورکلور" "اورتورکوریبانت - Ortokoribant"لارین هند - آروپا دیللی لیگی باره ده بو قدر اصرار ائدن "اورانسکی" و باشقا بو کیمی عالیملر بو فیکرلرینه هئچ بیر سند و مدرک ارایه ائده بیلیمیر و یازدیقلاری ضدّیتلرله دولودور. مثلاً نادر بیات اورانسکیدن «ایسکیت دیلیندن اصیل اثرلر الده یوخدور» جمله سینین نقل ائتدیکدن دؤرد سطر سونرا بئله یازمیشدیر:

“اورتا آسیانین ایران دیللی قبیله‌لری ماد‌لار و پارس‌لار کیمی ایسکیتلرده اؤزلرینی آریایی قبیله‌لردن بیلیمیش و اصلی ایران دیلیندن مشتق اولموش لهجه‌لرده دانیشیردی‌لار”^۱

ساکالار و یا ایسکیلر و ایشغوزلاری و اونلاردان نئچه یوز ایل سونرا اورتا آسیادان یاخین شرقه گلمیش “ماساژتلر” و “ساوروماتلار”ی دا هند - آوروپا دیللی قلمه وئرن عالیم‌لر قدیم شمالی آذربایجاندا و عمومیتله سونرالار جنوبی قافقازدا یاشامیش “آلان”لار و “مساقت”لرین هامیسینی “ساکا” (ایسکیت)، اونلاری‌دا “مساقت = ماساژت = ساورومات”لرین جزوو و هامیسینی “آریایی”، هند - آوروپایی دیللی “ایرانی زبان” گؤسته‌ریرلر.

سون ایللرده باش وئرمیش بیر آجی اجتماعی حادثه بو تاریخچیلرین بوتون اییردی‌کلرینی پامبیق ائدیر. او حادثه بوندان عبارت‌دیر کی، ایستالین دیکتاتورلوغو زامانی اونون قدرتیندن سواستفاده ائدن بشریا و او زامانکی گورجو باشچیلاری، چوخ قدیم زامانلاردان گرجستان تورپاقلاریندا یاشامیش “مه‌سکت” خلقینی اؤز آنا تورپاقلاریندان اؤزبکستانا سورگون ائتمیش‌دیلر. “قارباچوف” دؤورونده - ۱۳۶۸ - نجی ایلده اؤزبکلر “مه‌سکت”لری تحقیر ائده‌رک اؤزبکستاندان چیخارتدی‌لار و شمالی آذربایجان حکومتی ایگیرمی میندن عبارت اولان بو تورک دیللی “مه‌سکت”لری آذربایجانا قبول ائتمیش و اونلار آذریلره قاریشاراق یاشاماغا باشلامیش‌لار. بو “مه‌سکت”لر، آدلاریندان گؤرون‌دوگو کیمی، “ماساژتلر”، “مساقتلر”، “ساوروماتلار”، “ساکالار”، “ایسکیتلر”، ایشغوزلار و “آلانلارین” گرجستان تورپاقلاریندا قالیب یاشامیش کیچیک بیر عده‌سیدیر کی، عصرلر بویو دیللریله برابر آدلارینی دا ساخلامیش‌لار. بو سند آیدین گؤسته‌ریر کی، “ساکالار”، “ایسکیتلر”، “ساوروماتلار”، “ماساژتلر” و “آلانلار”ین هامسی اورتا آسیادان گلمه خلقلر اولموش، دیل‌لری ده هند - آوروپایی دئییل، التصاقی اولموش‌دور. یئرینده گؤستر‌دیگیمیز کیمی، التصاقی دیللی “بارتلاری” دا هند - آوروپا دیللی ائدن بو قریبه تاریخچیلرین فیکرینجه تورک دیللی ائللر یالنیز میلاددان سونراکی ایلک عصرلرده اوزاق شرقدن اورتا آسیا یا نفوذ ائتمیش و گئت‌دی‌کجه گوجلنمیش‌لر. بونا گؤره‌ده بو تاریخچیلر گؤسته‌ریرلر کی، ایلک میلادی یوز ایلیکلرینده تورکلر شرقی تورکوستانا نفوذ ائدیب اورانی “تورکوستان چین” آدلاندیرمیش‌لار.

دوغرودان‌دا ایلک میلادی عصرلریندن اعتباراً اورتا آسیا “تورکوستان” آدلانیر، لاکین بو آدلانمانین سببی، آریاچی تاریخچیلرین دئدیگی کیمی، تورکلرین اورتا آسیا یا گلمه‌سی نتیجه‌سینده دئییل، بلکه او یئرلرین اولدن و همیشه ساکینلری اولموش التصاقی دیللی خلقلرین اؤزلرینی “تورک” آدلاندیرماسی، داها دوغروسو “تورک” آدلانماغا باشلاماسیله علاقه‌دار اولموش و تورکلرین وطنی اولدوغو اوچون “تورکوستان” آدلانمیش‌دیر. تورک اصطلاحینین یارانماسی و معناسی باره‌ده

دانشاجاییق. دئمک، ساکالار، ماساقتلر و آلانلار التصاقی دیللی اولموشلار. بونا گؤره ده آذربایجان اهالیسینین، هله تورک کلمه سینین میدانا گلمه سیندن چوخ - چوخ اوللر التصاقی دیللی اولماسی، انوشیروانین خزر و باشقا تورک قبیله لرینی شمالی و جنوبی آذربایجاندا یئرلشدیرمه سیندن چوخ اول مسلّم تاریخی بیر واقعیتدیر. البته انوشیروان زامانی آذربایجاندا یئرلشدیریلیمیش خزر و سایره تورک دیللی ائلر اصیل آذربایجان اهالیسینین اولدن التصاقی اولموش دیلینین تمیز اورتا آسیا تورک دیلینه یاخینلاشماسی و میللی آذری دیلینین فورمالاشماسی پروسئسینه معین تأثیر ائتمیشدیر.

گرجستان مه سکتلی هئچ ده تصادفی حال دئییلدیر، عینی بو حادثه یه اوخشار حالی بیز یئرینده ایلاملار و اشکانیلردن دانیشارکن گوستریمیشیک کی، بو گونده ایلام تورپاقلاریندا، "شوش" شهری خارابالارینا یاخین، عراق - ایران سرحدلرینین ایکی طرفینده یئرلشن بیر سیرا کندلرین اهالیسی آذری تورکجه سینین بیر لهجه سینده دانیشیر و اؤزلرینی "اشکانی" آدلاندیریرلار. گرجستان "مه سکتلی" ده "آلان" لار کیمی، عینی زاماندا و یا مختلف دؤورلرده اورتا آسیادان اولموش آخینلاردان "کور" چایی کنارلاریندا یورد سالیب قالمیشلاردان اولموشلار و شبهه سیز سونراکی تاریخی حادثه لرله علاقه دار اونلار "آلبان" = آران = آلان اهالیسیندن آیری دوشهرک گرجستان تورپاقلاریندا یاشامیشلار.

تکجه "ساکار" لار دئییل، بیر سیرا عالیملرین فیکرینجه، اونلاردان علاوه میلاددان قاباق بیرینجی و ایکینجی مین ایلیکلرده اورتا آسیادان آذربایجانا گلمیش التصاقی دیللی خلقلرین بعضیسی، حتی تورک ده آدلانمیشلار. مثلاً "ز. یامپولسکی" گوستریر کی، آسوری منبعلری م.ق. ۱۴ - نجو عصرده اورمو گؤلونون اطرافیندا یاشامیش طایفالاری "تورک" آدلاندیرمیشدیر. همین عالیم گوستریر کی، میلادین ایلك عصرینین بیرینجی یاریسیندا یاشامیش تاریخ و جغرافی عالیمی "پومپونیوس - Pomponius" یازیر کی، تورکلر میلادی بیرینجی عصرین اوللرینده و حتی اوندان دا اوللر شیروان و میل دوزو او تلاقلاریندا یاشامیشلار. هابئله اورارتو داش یازمالاریندا آذربایجاندا اولموش بیر ایالتدن سؤز گئدیر کی، اورادا، م.ق. بیرینجی مین ایلیگیگین اوللرینده، "تورخی" آدلی قوم یاشامیشدیر. همچنین یونان منبعلرینده م.ق. بشینجی عصردن آذربایجاندا "ایرکی لرین" یاشاماسیندان سؤز گئتمیشدیر. عالیملرین فیکرینجه "توروک"، "تورخی" و "ایرکی" لر هامان اورتا آسیادان مختلف دؤورلرده گلمیش التصاقی دیللی ائللرین آدلاری اولموشدور و سونرالار بو آدلار تورک اصطلاحینین یارانماسینا معین درجه ده تأثیر ائتمیشدیر.^۱

ارمنی تاریخچیسی "غوکاسیان" بو فیکرده دیر کی، م.ق. بشینجی عصرده یاشامیش و تاریخین آتاسی آدلانمیش "هئروودوت" دان اول آذربایجاندا تورک دیللی اولموش "سابیر"، "آوار" و "باشقیر"

طایفالاری اولموشلار. غوکاسیان گؤسته ریر کی، غیر - سامی اولان "سوبارلار" هورریلرله قونشو اولموشلار. "هورریلر" م.ق. ایکینجی مین ایللیکده اورمو گؤلونون غربینده یاشایان خلق اولموشدور. دئمک، غوکاسیانین فیکرینجه میلاددان هله تقریباً ۱۵۰۰ - ۲۰۰۰ ایل اول قوتی لولوبی لر زامانی آذربایجاندا "سابیر = سابار"لار اولموشلار. بو ائللین آدی "سومئر" کتیبه لرینده "سوبیر - Subir" شکلینده اولموشدور و "سبیر" سؤزو همین تورک دیللی خلقین آدیله ایلگیلیدیر. هئروdot آراز ساحلینین داغلیق منطقه سینده، مادلارلا قونشو یاشامیش "ساسپئر - Sasper" قبیله لریندن آد آپارمیشدیر. غوکاسیانین فیکرینجه همین "ساسپئرلر" سونراکی تورک دیللی "سوبارلار" = سوبیرلر = سابیرلر اولموشلار کی، هئروdotون گؤستر دیگینه اساساً اتحادیه یاراتمیش و بو گونکو شمالی آذربایجانین شمالغربینده یئرلشمیش کور - آراز دوزنلیکلرینده یاشامیشلار. سونراکی عصرلرین ارمنی و بیزانس تاریخچیلری "ساویر"لری قاققازین ان گوجلو تورک خلقی آدلاندیرمیشلار. ساویرلرین هم شمال، همده جنوبی آذربایجاندا یئرلشمیش اولدوقلاری یئرلردن "بیله سوار" یئر آدینین اونلارین آدیندان یارانماسی شبهه سیزدیر.

هئروdot "ساسپئرلر"دن علاوه، اونلارین قونشوسو اولموش "آبارلار" و "باشی قیرخیقلار"دان آد آپاریر. تاریخچیلرین فیکرینجه "آبارلار" سونرالار "آوارلار" آدلانمیش، اؤزلری ده آلتای طرفلریندن گلمیش تورک دیللی قبیله لرین اولموشلار.

[ش - ۱۱۵] ساکالاردان یهر آلتی پارچاداکی ناخیش.

باشی قیرخیقلارا "گلدیکده ایسه، تاریخچیلر اونلاری بو گونکو "باشقیرد"لارین اولو بابالاری حساب ائدیرلر.^۱

آذربایجانین بؤیوک شاعری گنجه لی نظامی قدیم یونان دیلی بیلیمیش و "اسکندرنامه" آدلی اثرینی یازارکن یونان منبعلریندن یارارلانمیشدیر، بونا گؤره ده اونون اسکندر باره ده یازمیش اولدوغو بدیعی اثر عینی زاماندا تاریخی سند کیمی ده قیمتلندیر یلمه لیدیر. یونان منبعلرینی اوخویارکن هر یئرده اسکندرین تورکلرله قارشیللاشیب دؤیوشمه سیننه تصادف ائتدیگی اوچون نظامی اؤز اثرینین بیر یئرینده بئله یازمیشدیر:

همه ترک بر ترک بینم زمین

زکوه خزر تا به دریای چین

(خزر داغیندان چین دینیزیه قدر بوتون یئرلری تورکلرله دولو گورورم)

بورادان بئله نتیجه چیخارتماق اولار کی، اسکندر ایرانی آلدیقدان سونرا گئتدیگی بوتون و یا اکثر یئرلرده تورکلر یاشامیش و اونونلا قارشیشلاشاراق دؤیوشموشلر. دئمک، بعضی تاریخچیلرین گؤستریدیگی کیمی اسکندر تکجه جئیحون - سئیحون چایلاری طرفلرینده دئیل، اورایا قدر کی ایران، اورتا آسیا و ... دهده تورکلرله اوز - اوزه دورموشدور، یعنی میلاددان دؤورد عصر اول اورتا آسیا، اوللرده اولدوغو کیمی، تورکلرین وطنی و ساکن اولدوقلاری اولکه اولموشدور، نه اینکی هند - اروپا دیللی لرین وطنی.

آذربایجان تاریخیسی ر. رئیس نیا "آذربایجان ایران تاریخی گئدیشینده" آدلی اثرینده "ساکا"لارلا علاقه دار نسبتاً گئیش بحث اچمیشدیر. او اثرینین بیرینجی جیلدینده ۲۴۱ - نجی صحیفه ده ۲۶۲ - نجی صحیفه یه قدر ساکالارین اصلی، مدینتی، دیلی، گوردوکلری ایشلری و سایره سی باره ده مختلف عالیملرین فیکرلری اساسیندا اطرافلی و دولغون بحث ائتمیشدیر. رئیس نیا کیمثرلرله ساکالاری "هم نژاد و هم دیل" بیلر^۱ و حتّی او ر. قیرشمنین بو ایکی خلقین یاخینلیغی باره ده کی سؤزلرینی گؤسته ره رک یازیر: "بو ایکی قوم تامامیله بیر - بیرینه مربوطایدیلر و اکثر بیر دیلده دانیشیردیلا^۲". مؤلف ساکالارین یاخین شرق منطقه سینده ماننا، او زامانکی آذربایجان، آسوری و اورارتو حکومتلری ایله و عمومیتله یاخین شرق منطقه سینده گوردوکلری ایشلردن، اونلارین باشچیلاریندان، قوردوقلاری دؤولت و اونون باش کندیندن، ماد شاهلاری ایله ایشداشلیق و دشمن لیکلریندن دانیشیر. عالیم ساکالارین ائتنیک کؤکلری باره ده مختلف عالیملرین فیکرلرینی گؤسته ریر و حتّی او آریاچی عالیملرین فیکرلرینه اشاره ائدیر کی، "تورانلی"لاری دا (گویا تورکلر باشقادیر) آریایی نژاد و "ایران دیللی" بیلیرلر. "آذربایجان ایران تاریخی گئدیشینده" اثرینین مؤلفی ا.م. دیاکونوفون ساکارین دیلی باره ده بو مبهم فیکرینی گؤسته ریر کی، "ساکالار، هند - اروپا شاخه سینده عاید ایران دیللریندن اولان ماد دیلینی آنلا ییردیلا^۳ و سونرا "رانسکی"، "سعید نفیسی" و سایره عالیملرین ساکالارین ایران دیللی اولماسی فیکرینی گؤسته ریر و نتیجه اعتباریله ساکالارین دیلی، یعنی اونلارین ائتنیک خصوصیتلری، تورک و یا آریایی اولمالاری اؤرتولو قالیر. بو مباحثه لی مسئله تقریباً بوتون قدیم تاریخ متخصصلری نی دوشوندورموش و دوشوندورور. بونا گؤره ساکالارین اصلی و ائتنیک خصوصیتلری و دیلی باره ده، تاریخ و تورکولوژی علمینین سون نایلیتلی اساسیندا سون و قطعی نظریه یی گؤستریمک لازمدیر. بو نظریه نی گؤستریمه دن اول بونودا بورادا قید ائدک کی، "ساکا"لاری هند - اروپا دیللی گؤسته رن عالیملرین اؤز فیکرلرینه

*

۱ - ر. رئیس نیا، ج ۱، ص ۲۴۱.

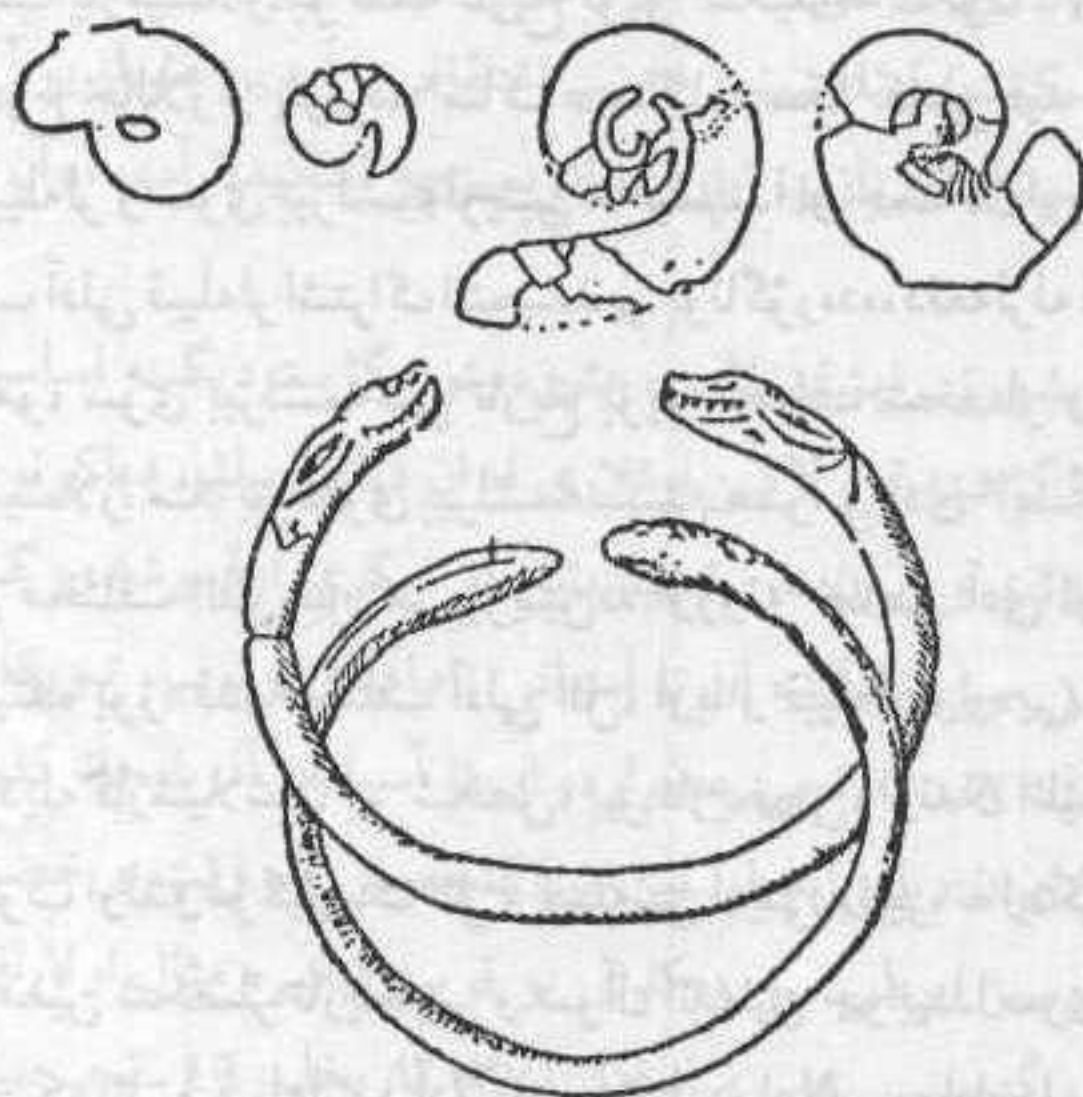
۲ - بئنه اورادا، ص ۲۴۲.

۳ - بئنه اورادا، ص ۲۵۵.

گوستر دیکلری دلیل و فاکتورلاردان ان مهمو ساکالارین ایلک باشچیسی "ایشپاکا"نین آدیدر کی، اونلارین گوستر دیگینه اساساً:

۱- گویا "آسپاکا" (آتلی) معناسیندا اولموش و فارس دیلینین "اسب" کلمه سی ایله عینی کوکدن اولموشدور.

۲- گویا ایران قوملاری ایتی مقدس بیلیمیش و "سپاکا - Spaka" سؤزو هامان روسجا "ساباکا - Sobaka" کلمه سیدیر کی، "اوستا"دا "سپاآ" و فارسجادا "سگ" شکلینده اولموشدور. □ □ □

[ش - ۱۱۶] ایسکیتلرین زینت و سایطی، مینگه چئویر (شمالی آذربایجان) م.ق. ۶ و ۷-نجی عصر.

ایکینجی نظریه

ایشغوزلار (ایسکیتلر و یا ساکالار) کیمدیر؟

ایشغوزلارین - ایسکیتلر و یا ساکالارین باره سینده تاریخچیلر داخلینده اولان ایکینجی نظریه اونلارین التصاقی دیللی، تورک اصیللی اولماسی فیکریدیر. بو نظریه نی آراشدیرماق اوچون هر شئیدن اونجه "ایسکیت" و یا "ایشغوز" کلمه سینین کوکو و معناسینی آیدینلاشدیرماق گرکدیر. تاریخ منبعلر، اوجمله دن آسوری لؤوحه لری و ایسکیت - ساکا آخینین چاغداشی آسوری شاهی "اسرحدون"ون "هاتیفدن سوالی" ائله جه ده یهودی و سایره قایناق لاردان بللی اولور کی، ماد دؤولتینین اوللرینده آذربایجان تورپاقلارینا گلمیش بو ائللرین آدی آسوری منبعلرینده "ایشغوزا"، بابیل دیلینده "ایشغوزا" و عبریجه "آشغوز" یازیلیمیشدیر. آسوری ایمپراتورلوغو منبعلرینده

"ایسکیتلر" ین ایللیک حاکمیتلری دؤورو اونلارین وطنی "ایشغوز" اؤلکه‌سی قید اولموشدور. بو کلمه یونان دیلینده "ش" سسینین اولمادیغیندان، ائله‌جه‌ده اونون سون سسی "ز" قدیم تلفظه "ذ" کیمی، یعنی "دز = تز" (ت) شکلینده ائشیدیلدیگیندن "ایسکیتا = ایسکیت" بعضاًده "ایشکید = ایسکیت" یازیلیمیشدیر.

دئمک، "ایشغوز" و "ایسکیت" کلمه‌لری مختلف دیللرده، اونلارین سس قورولوشوایله علاقه‌دار، چثشیدلی شکیللرده دئییلیمیش عینی سؤزدور. روسلار و بیر سیرا آوروپا دیللرینده بو خلقه "ایسکینف" دئییب یازمیشلار. بو کلمه تاریخ بویو "شکیدا = شکودا - Škida" و حتی "شکینز - Škinz" شکلینده و چوخ حاللار و یئرلرده "ساک = ساکا = سکا" کیمی قید اولونوب یازیلیمیشدیر. قدیم ائل، اوبا، قبیله‌لر و سوی بیرلشمه‌لرینین هامیسیندا او جمله‌دن اورتا آسیانین ائللری و ائل بیرلشمه‌لرینده مختلف آدلی قبیله‌لر اشتراک ائتمیشدیر. بونا گؤره‌ده، دفعه‌لرله اشاره ائتدیگیمیز کیمی، عینی بیر ائلر توپلومو، سوی بیرلشمه‌سی تاریخ بویو مختلف شخصلر و تاریخچیلر طرفیندن مختلف آدلارلا آدلانمیشلار. مثلاً بیر سوی بیرلشمه‌سینین عمومی آدی "ایشگوز" اولدوغو حالدا، بو سوی بیرلشمه‌سینین مختلف ائلرینین هر بیرینین ده اؤزونه خاص آدی اولموشدور. (بوگون قشقای ائلینین ترکیبینه یوزه قدر مختلف آدلی ائل، اوبا و قبیله‌لر واردیر) همین بو خصوصی آدا مالک ائلین هر بیر فردیله قارشیلان بیر شخص، بیر تاریخچی، اوندان ائلینین آدینی خبر آلدیقا، معمولاً اؤزونون منسوب اولدوغو کیچیک ائل و قبیله‌نین آدینی دئییر، نه اینکی سوی بیرلشمه‌سینین عمومی آدینی و اگر معین شخصلر تاریخچی و سوال ائده‌نین جوابیندا سوی بیرلشمه‌سینین آدینی دئسه‌ده، هر حالدا کیچیک ائل و قبیله‌لرین آدلارینی دئینلرده اولار. بورادان دا بیر سوی بیرلشمه‌سینین آدی مختلف تاریخچیلر طرفیندن و مختلف منبعلرده چثشیدلی شکیللرده قید اولونور، حالبوکی، بونلارین هامیسی عینی بیر سوی بیرلشمه‌سینین، ائلر بیرلشمه‌سینین آدیدیر.

بو واقعی سببه گؤره م.ق. یئددی و سگگیزینجی یوز ایللیکلرده اورتا آسیادان یاخین شرقه، اوجمله‌دن آذربایجانا گلیمیش "ایشقوز، ایشغوز" آدلانمیش سوی بیرلشمه‌سینین آدی مختلف تاریخلرده جوربه‌جور آدلارلا یازیلیمیشدیر. بو آدلاردان "ساکا - Saka"، "آوخت - Avxat"، "تراپی - Trapi"، "پارالات - Paralat"، "ساورامات - Savramat"، "ماساژئت = ماساقت و سایره‌نی گؤستریمک اولار، حتی عیبری منبعلرینده "ایسکیتلر"، "کیمترلر" ین بیر قبیله‌سی گؤسته‌ریلمیشدیر.^۱ هرودوتون یازدیغینا گؤره اولاً ایسکیتلر اورتا آسیادان گلیمیش و م.ق. ۷ - ۸ - نجی یوز ایللیکلرده هم شمالی - آلبان، همده جنوبی آذربایجاندا - ماد - ماننا اراضیسینده اولموشلار، بو زامانلار آلباندا - شمالی آذربایجاندا "ماساقت" لرده اولموشلار کی، شبهه‌سیز "ایشغوز" سوی بیرلشمه‌سینین بیر ائلی اولموش و او زامانلار آلباندا یئرلشمیشلر و سونرالار بو ماساقتلرین بیر

قروھونون یثری بو گونکو گرجستانا دوشموش و یا بو ائللر اورایا کؤچموشلر کی، اونلارین سرنوشتی بارهده قاباقلار معلومات وئرمیشیک.

هئروودوت ایسکیتلرین اورتا آسیادان آذربایجانا گلدیکلری یولو، یعنی "دربند" کئچیدینی گؤسته ره رک تأکیدله دئییر: "دربند کئچیدیندن قافقازا کؤچدولر" بیر حالداکی، قافقاز داغی اونلارین ساغ طرفینده ایدی.^۱

دئمک، هئروودوتون گؤستر دیگینه اساساً "ایسکیتلر" اورتا آسیادان، اؤزوده "دربند" یولوايله آذربایجانا گلmişلر، یعنی اونلارین وطنی آیدیندیر، لاکین ا.م. دیاکونوف "باشقا قبیله لرین چوخلو آدلاری کیمی، "اشکیتا" (ایسکیت) قبیله سینین آدینین اشتقاقی دا آیدین دئییلدیر.^۲ - دئییه یازدیغی حالدا، هامان صحیفه ده آز سونرا بئله یازیر: "باری، نظریمیزجه "شکیدا" آدی ایران دیللی قبیله لرین بیرینین آدی ایدی."^۳

دئمک، ا.م. دیاکونوف ایشغوز - ایشقوزلاری، هئروودوتون گؤستر دیگینه اساساً، اورتا آسیادان دربند یوليله آذربایجانا گلمه گؤسته ریر، لاکین اونلاری ایران دیللی بیلیر. دیاکونوفون بو اشتباهینا سبب بعضی کئچمیش سووئت و ایران تاریخچیلرینین بو فیکری اولموشدور کی، گویا هند - آوروپا دیلیلر م.ق. ایکینجی مین ایللیکده اورتا آسیانی تامامیله توتوب، تورکلری اوزاق شرقه قوموشلار و بونا گؤره ده م.ق. ۷ - ۸ - نجی عصرلرده اورتا آسیادان آذربایجانا گلmiş "ایشغوزلار (ایشقوزلار) و یا ایسکیتلر" ایران دیللی ایدیلر. بیر سیرا کئچمیش سووئت و خصوصیه اکثر ایران تاریخچیلرینین سند و دلیل سیز ایره لی سوردوکلری بو قریبه فیکیره مثال اولاراق "مهیار علوی مقدم"ین (کیهان - اندیشه) درگیسینین بهمن و اسفند ۱۳۷۱ تاریخلی ۴۶ - نجی ساییندا باسیلمیش "هویت زبانی و قومی در آسیای میانه" (اورتا آسیانین دیل و قوم باخیمدان ماهیتی) آدلی مقاله سیندن بو جمله لری گؤستر مک اولار: "م.ق. ۳۰۰۰ دن ۱۰۰۰ - ه قدر خزر - قارا دنیز اورتاق مدنییتی، قارا دنیزین شمالیندان جئیحون (آمو دریا) ون شمالشرقینه قدرکی اراضینی اؤرتموشدو. سیتلر و یا ساکالار، سارمدلر و آلانلار کیمی هند - ایرانلی قوملار بو اورتاق مدنیته مالک ایدیلر."^۴

یثری گلیمشکن آریالارین اورتا آسیادا اولماسیله علاقه دار قید ائتمه گی لازم بیلیریک کی، م.ق. ایکینجی مین ایللیگین سون یوز ایللیکلرینده شمالدان و یا غربدن اورتا آسیایا گلیمیش "آریالار" تورک ائللرینی سئیحون چاینین شرقینه قومامیش و قووادا بیلمز دیلر، چونکی تورکلر سئیحون - جئیحون چایلاريله اورال - کارپات - آلتای داغلاری آراسیندا، بنالی سورولری ايله شرقدن غربه و عکسینه حرکتده اولموشلار. بوندان داها مهم آریالار اورتا آسیایا گلنده اونلارلا یثرلی اهالی -

* ۱ - ماد تاریخی، ص ۲۲۸.

۲ - ماد تاریخی، ص ۲۲۷.

۳ - ماد تاریخی، ص ۲۲۷.

۴ - ماد تاریخی، ص ۱۶۵.

تورکلرین بابالاری آراسیندا توققوشما بارهده تاریخ هئچ نه گؤسترمه ییر و تورکلرده آتا - بابا وطنلری و تورپاقلارینی سادهجه اولاراق یادلارین اختیاریندا قویوب اوزاق شرقه طرف گئتمزدیلر. بونا گؤرهده فیکریمیزجه هند - آوروپا دیللی ائللر، اورتا آسیا یا گلمیش اولسالار، گلنده معین یئرلرده یورد سالیب حیات سورموش، تورکلرده اؤز حیاتلارینا ادامه وئرمیشلر (هند - آوروپایی ائللر ایرانا گلندهده بئله اولموشدور) بونا گؤرهده بوندان سونرا اورتا آسیادان غربه و آذربایجانا اولموش آخینلاردا هم تورک، همده بعضاً هند - آوروپایی دیلیلردن اولموشلار. احتمال "کیمثلر" لر و قسماً ساکالار بئله مختلف دیللی سوی بیرلشمه‌لری اولموشلار، لاکین ساکالارین بؤیوک اکثریتینین التصاقی دیللی اولماسیندا هئچ بیر شک یوخدور.

اگر ا.م. دیاکونوف هم تورک دیلی و تاریخیه تانیس اولسا، همده تاریخچیلرین فیکرینه تنقیدی یاناشسایدی، بو خطایا یول وئرمزدی.

ایندی گؤرهک بو "ایشقوز - ایشغوز - ایسکیت" کلمه سینین کؤکو و معناسی نه دیر؟
آسوری منبع‌لری گؤسته‌ریرلر کی، اونلارلا دؤیوشن "ایسکیتلر" ین رهبری "ایشپاکا" = ایسپاکا" ایدی. دئمک، آسوری منبع‌لری هم "ایشغوز"، همده "ایشپاکا" آدلارینی آیدین شکیلده گؤستریمیشلر.

آذربایجان خلقی و بوتون تورک دونیاسینین ان مهم داستانلاریندان و تاریخی منبع‌لریندن بیر اولان "دده قورقوت" داستانیندا "ایش غوز" (ایچ اوغوز) قومو، ائللرین آیدی آیدینجا گؤسته‌ریلمیشدیر.

بؤیوک کلاسیک تورک دیلچیسی "محمود کاشغری" اؤزونون "دیوان لغات‌الترک" اثرینده اوغوز ائللرینین ۲۲ قولو و اونلارین آدلاری و دامقالارینی آیدینجا گؤستریمیشدیر.^۱
"دده قورقوت" داستانیندا اوغوزلارین قوللارینا اشاره ائتمکله برابر، گؤسته‌ریلیر کی، بو ائل قدیم زامانلاردان ایکی بؤیوک قولا بؤلونردی: ۱ - ایش اوغوز (ایچ اوغوز) بو گونده آذریلر دانشیق دیلینده بیر سیرا "چ" سسلری "ش" سسینه چئویریرلر. مثلاً: اوچ = اوش، قاچ = قاش و ۲ - تاش اوغوز (دیش اوغوز) = ائشیک اوغوز.

اولجاس سلیمانین گؤسترديگینه گؤره بو گونده قازاخ دیلینده "باشقیرد"لارین آدینا "ایسته‌گی" (ایچ نسیل) و سیبیر تورکلرینه "اوسته‌گی" دئییلیر.^۲

ان قدیم دؤورلردن "اوغوز"لارین آدینا "غوز" دا دئییلیمیشدیر، یعنی ایلک "او" [O] سسی آتیلیردی. قدیم عرب و فارس منبع‌لری و تاریخی اثرلرینده "اوغوز" سؤزو چوخ حاللاردا "غز" شکیلینده، یعنی عرب الیفباسینین یازی قایدالارینا اویغون شکیلده یازیلیمیشدیر. یوخاریدا

۱ - دیوان لغات‌الترک، عربجه، آنکارا ۱۹۴۱ - نجی ایل، ص ۴۱ - ۴۰.

۲ - اولجاس سلیمان، "آزی‌یا"، ص ۲۵۵.

گۆرودوگوموز کیمی، آسوری منبعلری ده بو کلمه‌نی (ایشغوز سۆزونده اولدوغو کیمی) "غوز - قوز" شکلینده یازمیشلار. بو حال اولدوقجا طبیعی دیر و کلمه‌نین چوخ ایشلنمه‌سی نتیجه‌سینده "ایشغوز = ایشغوز" شکلینه دوشموشدور.

تورک دیلینین التصاقی لیگی اوچون، یشرینده گۆستریدیگیمیز کیمی، اونون سۆزلرینین سس قورولوشو چوخ گئج ده‌یشیر، بونا گۆره‌ده "اوغوز - غوز - غز" سۆزو معلوم اولان اوچ مین ایل سوره‌سینده چوخ آز ده‌یشمیشدیر. اوغوز ائللرینین آدی "اورخون - یشنی سو" آبیده‌لرینده‌ده چکیلیمیشدیر. بو آد، یوخاریدا گۆرودوگوموز کیمی، م.ق. ۷ - ۸ - نجی یوز ایللیکلرده آسوری شاهی "اسرحدونون" لؤوحه‌لرینده‌ده همین شکیلده گۆسته‌ریلیشیدیر. دئمک، "ایشغوز" ائل آدینین معناسی آیدیندیر. او ایکی خالص تورک کلمه‌سیندن - "ایچ" و "اوغوز" سۆزلریندن یارانمیش و هند - اروپا دیللی - ایرانی دیللرایله اصلاً علاقه‌سی یوخدور و بو گۆنکو آذری دیلیله دئسک، "ایچ اوغوز" (داخلی اوغوز) دئمکدیر.

بحث اولونان بو دؤورده، یعنی م.ق. ۷ - ۸ - نجی یوز ایللیکلرده یاخین شرق منطقه‌سی سیاستینده جدی دخالت ائتمیش "ایشغوز"، ایسکیت ائللرینین آدی یگانه بیر دلیل دئییلدیر کی، اونلار، هئروdotون چوخ دوزگون گۆستریدیگی کیمی، اورتا آسیادان گلمه و تورک اولموشلار، بلکه یوخاریدا اشاره ائتدیگیمیز و اسرحدونون یازیلاریندا قید اولوندوغو کیمی، ایشغوزلارین م.ق. ۶۷۳ - نجو ایلده اولموش شاهلاری و یا باشچیلارینین آدی‌دا، یعنی "ایسپاکا - ایسپاکا" کلمه‌سی ده ایکی خالص تورک سۆزوندن میدانا گلیمیش بیر کلمه‌دیر:

اوغوز - کارلوق و قیپچاق دیلرینده "ایت"ه "کۆپک" دئییرلر، لاکین اوو ایتینه:

۱ - ایسپاک (ایزپاک)، ایزه (قوخویا) پاک. (ایزه باخان).

۲ - ایسباس (ایزباس)، ایزه (قوخویا) گئت. (ایزه گئدن).

دئمیشلر. بو ایکی کلمه زامان کئچدیکجه اوو ایتی معناسیندا ایشله‌نهرک بیرى - بیرینده ایدغام اولموش، ایلک سسلیسی دوشموش و روس دیلینده "ساباک" شکلینه و "اوستا"دا سون سس سیزده دوشهرک "سپاآ - Spaa" شکیلینه دوشموشدور.^۱

ایکی تورک کلمه‌سیندن یارانان بو کلمه "باشقیرد"، "قاراچای" و "قارا قالپاق" تورک خلقلرینده "ایسپاک" شخص آدی کیمی ایشلنمکده‌دیر، ائله‌جه‌ده ایسکیتلرین گۆستریدیگیمیز باشچی سینین آدی "ایسپاک" اولموشدور.

محض بونا گۆره ا.م. دیاکونوف "ماد تاریخی" اثرینین ۵۳۲ - نجی صحیفه‌سینده یازیر کی، "روس کلمه‌سی "ساباکا - Sabaka" (کۆپک - ایت) کلمه‌سینه ایسلاو دیلرینده آیدین ایضاح تاپماق

اولمور.^۱ "بونون سببی اودورکی، "ساباکا" سۆزو اصیل ایسلاو کلمه سی دئییلدیر و تورک دیلریندن روس دیلینه کئچمیشدیر. ایسلاو دیلرینده "کوتی - Kuti" کۆپک سۆزو مشهوردور. دئمک، "ایسپاک" آدی دا ایکی خالص تورک کلمه سیندن یارانمیشدیر. هم اۆز آدی، همده باشچی سینین، شاهینین آدی تورکجه اولان بیر ائل، بیر سوی بیرلشمه سی تورکدن باشقا اولایلمی؟ بو ائل هند - آوروپا دیللی اولسایدی، نه اوچون اۆز آدی و شاهینین آدینی تورک سۆزو گۆتوروردو؟

دئمک، "ساکا"، "ایسکیت" ائلرینین اصیل آدی اولموش "ایشغوز"، همده اونلارین شاهینین آدی "ایسپاکا" گۆسته ریر کی، ایسکیتلر و یا او زامان آذربایجانا گلیمیش و ماننا - مادلارلا بیرلیکده آسوری شاهلی "اسرحدون" لا ووروشموش "ایشغوز" ائلری هم هئروودوتون گۆستریدیگی کیمی، اورتا آسیادان گلیمیش، همده تورک ائلریندن اولموشلار. بونا گۆرده ایسکیتلر سومئر، ایلام و هیتلردن سونرا، اورتا آسیادان منطقه میزه گلیمیش تورک ائلرینین نۆوبتی آخینی اولموشدور و بیر سیرا کئچمیش شوروی عالیم لری و چوخلو فارس تاریخچیلرینین گۆستریدیکلرینین عکسینه هند - ایرانلی قوملاردان اولمامیشلار.

ایشغوزلار - ساکالارلا علاقه دار، یرلی گلیمیشکن بونودا قید ائدک کی، کیمترلرده ساکالارلا تقریباً عینی زاماندا آذربایجان و منطقه میزه گلیمیشلر و آریاچی عالیم لرونلاری دا خالص آریانژاد گۆسته ریرلر، لاکین حقیقت بوندان عبارتدیر کی، کیمترلرده مختلف ائلردن یارانمیش سوی بیرلشمه سی اولموش و ایچلرینده هم هند - آوروپایی، همده التصاقی دیللی قبیله و ائلر اولموشدور، نئجه کی، مشهور ایشغوزشوناسلار "وامبری"، "قئزا"، "قوون"، "آ. ناد" و بیر سیرا باشقا عالیم لر قید ائدیرلر کی، "کیمترلر و ایشغوزلارین بیر قسمتی تورک دیللی اولموشلار."^۲

ساکالارین باشچیلاریندان بیریده اسکندر زامانی اورتا آسیادا یاشایان و اسکندرله دؤیوشموش ساکا - ایشغوز ائلری شاهینین قارداشی "کارتاسیس - Kartasis" اولموشدور.

مشهور تاریخچی قوتشمید اسکندرین اورتا آسیادا ساکالارلا دؤیوشلریندن دانیشارکن، سئیحون چایینین شرقینده یاشامیش ساکالارین قوماندانی، یعنی عموم اورتا آسیا ساکالارینین باشچی سینین قارداشی "کارتاسیس" ین آدینی هامان "قارداش" کلمه سی گۆسته ریر کی، یونان دیلینده "ش" سسینین اولمادیغیندان، "ایشغوز" کلمه سینده اولدوغو کیمی، یونان تاریخچیلری طرفیندن "کارتاس" شکلینده یازیلیمیشدیر.^۳

ایشغوزلارین شخص آدلاریندان بیر نئچه سینی بؤیوک آذربایجان ادیبی "یوسف وزیر چمن

* ۱ - ماد تاریخی، ص ۵۳۳.

۲ - محمود اسماعیل، آذربایجان تاریخی، ص ۱۷.

۳ - رئیس نیا، ج ۱، ص ۲۵۹.

زمینلی، ۱۹۳۴ - نجو ایلده، یعنی ایستالین و کومونیزم دیکتاتورلوغونون ان آغیر و قورخونج ایللرینده "قیزلار بولاغی" آدلی اولدوقجا قیمتلی و دهرین تاریخی رومانیندا وئرمیشدیر. میلاددان قاباق آذربایجان تاریخی دهرین بیلن و او بارهده چوخلو اساس قایناقلاری اوخوموش ی.و. چمن زمینلی ایشغوزلارین شخص آدلارینی بو اثرلرده اوخوموشدور. چمن زمینلین رومانیندا وئریلمیش ایشغوز بؤیوکلرینین آدلاری بونلاردیر:

۱ - بوقاتای. ۲ - قوزاتای. ۳ - اوکابای. ۴ - آلقای.^۱

بو شخص آدلارینین هامیسی، ایشغوز کلمه سی کیمی، ایکی کؤک سؤزدن یارانمیش مرکب سؤزلردیر، اؤزلری ده قدیم و اورتا عصرلرده تورک خلقلری داخیلینده ان چوخ ایشلنمیش شخص آدلاریندان اولموشدور. بو آدلارداکی "بو قا (بوغا)"، "تای"، "بای"، "آلپ" و "آقای (آقا)" سؤزلری بو گون تقریباً بوتون تورک خلقلرینه معلوم اولان کلمه لردیر.^۲

بونلاردان علاوه ایشغوزلاردان بیر نچه شخص آدی دا یونان منبعلری یولیه زمانه میزه گلیب چاتمیشدیر. بو شخص آدلاری بونلاردیر:

۱ - تارقی تای (شاید تانری تای).

۲ - لیتوسکای.

۳ - آرپوسکای.

۴ - کولاکای.^۳

تلفظ جهتدن یونانلاشیب فونئتیکی جهتدن ده ییشدیکلری اوچون بو کلمه لرین معناسینی باشا دوشمک چتین اولسادا، اونلارین هامیسینین آخیری "تای"، "بای"، "یادا" "آقا" اولماسینا شبیه بوخدور، بونا گؤره ده بونلارین هر بیرینین ده، یوسف وزیر چمن زمینلی نین گؤسترديگی آدلار کیمی، ایکی تورک کلمه سیندن یارانمیش اولدوغوندا شبیه ائتمک اولماز.

م.ق. یئددینجی یوز ایللیکده آذربایجانا گلمیش ایشغوزلارین - ساکالارین اوچ رهبرین آدی بللیدیر. بیرینجیسی "ایسپاک" اولموشدورکی، اونون نه دئتمک اولدوغونو گؤسترديک. "ایسپاک" نین اوغلو "پارتاتوا" اولموشدورکی، متخصص تاریخچیلر اونون کؤکونو گؤستره بیلمه میشلر. فیکریمیزجه بو آدین ایلک حیصه سی (پارت = پارتا) شبیه سیز، سونرالار اشکانیلر سولاله سینی یاراداجاق "پارت = پارت" تورک ائللین آدیله باغلیدیر.

ایشغوزلارین اوچونجو، داها فعال رهبری "مادی - Madi" اولموشدور. بو کلمه، اینسان آدی کیمی، م.ق. اوچونجو یوز ایللیکده هونلارین رهبری "مه ته = مه تی = مئتی" آدی ایله اویغوندور،

۱ - اوغوز سلطنتی، ص ۳۴.

۲ - محمود اسماعیل، آذربایجان تاریخ، ص ۱۷.

۳ - اوغوز سلطنتی، ص ۳۴.

یعنی تورک ائللری داخلینده خصوصی آد اولموشدور کی، احتمال "سرت" معناسیندا اولموشدور.^۱ دئمک، ایشغوزلاردان معلوم اولان بوتون شخص آدلارینین کؤکو و معناسی تورکو اولموشدور. بئله‌لیکله "ساک، ساکا، اسکیت" و سایره آدلارلا آدلانمیش م.ق. یئدینجی عصرده منطقه میزده تانینمیش مشهور خلقین کؤکو، ائتنیک منشایی آیدین اولور. بو ائل اورتا آسیادان گلمه التصاقی دیللی اسکی تورک ائللریندن اولموش و تاریخه بللی اولان اورتا آسیادان گلیمیش آخینلارین، "هیت" لردن تقریباً مین ایل سونرا اولموش، دؤردونجو بؤیوک و اساس آخینیدیر.

لاکین سون زامانلار قدر بیر سیرا آریاچی کئچمیش سووئت، أوروبا و خصوصیه ایران تاریخچیلری اساسی اولمایان "سپاک، سپاآ" سؤزلرینه اساساً ایشغوزلاری "آریایی" نژاد و هند و اروپایی دیللی گؤستریمیش و بو مسئلهده او قدر قطعیت گؤسته‌ریب قلم چالمیشلار کی، بیر سیرا تورک و آذربایجان تاریخچیلری ده، نه ایسه، اونلاردان تبعیت ائده‌رک ساکالاری هند - اروپا دیللی قلمه وئرمیشلر. نتیجه‌ده م.ق. ۸ - نجی عصرده باشلایارق، یاخین شرق منطقه‌سی خلقلری تاریخینه بیر نؤوع "آریایزم" کؤلگه سالمیش و غیر - آری خلقلر و ایلک نؤوبه‌ده تورکلرین تاریخی سوال آلتینا گئتمیشدی.

ساکالاری آریانژاد گؤسترنلر او قدر عیناد گؤسته‌ریب تعصبه قاپیلیرلار کی، او وقته قدرکی آذربایجاندا یاشامیش خلقلری یا اصلاً گؤرمور، یادا ساکالارین داخلینده نه ایسه اریدیر، هئچه چیخاردیر و اوندان سونرا آذربایجانا گلیمیش ائللرین هامیسی و یا اکثرینی: آلانلار، آلبانلار و سایره‌نی ده هند - اروپا دیللی گؤسته‌ره‌رک، آذربایجان میللتینین کؤکو و تاریخینی آرادان آپاریب، اونو آریالاشدیریرلار. بوتون بونلاردا بو گونکو پان ایرانیستلرین الینده اساس اولارق، غیر - فارس اولانلاری، ایلک نؤوبه‌ده تورکلری کؤک سوز و فنا یا محکوم خلق گؤسته‌ره‌رک، اونلاری فارسلاشدیرماغا چالیشیر و بو خلقلرین میللی وارلیغی و حقوقلارینی اینکار ائدیر و اونون حیاتا کئچیریلمه‌سی مقابلینده جدی مقاومت گؤسته‌ریرلر.

بئله‌لیکله ساکالارین کؤکلرینین بللنمه‌سی منطقه خلقلری تاریخی و خصوصیه آذری تورکلری و عمومیتله ایران تورکلری تاریخینده اهمیتلی دؤنوش نقطه‌سی یارادیر. دئمک، بو "ایشغوز" سؤزو چوخ اهمیتله مالک اولان بیر کلمه‌دیر. بو اهمیت آلتای محمدوف گؤزل تعبیر ائده‌رک یازمیشدیر: "بو ائله بیر معجزه‌لی سؤزدور کی، تکجه اونون واسطه‌سیله بیر خلقین بیر عصرینین حیاتینا ایشیق سالماق اولار."^۲

ساکالارین میللی منشایی باره‌ده یوخاریدا دئدیکلریمیزه بونودا علاوه ائتمک لازمدیر کی، اونلارین داخلینده هند - اروپایی دیللی ائلر و قبیله‌لرین اولماسی احتمالی واردیر، اونا گؤره کی،

۱ - اوغوز سلطنتی، ص ۱۷۸.

۲ - اوغوز سلطنتی، ص ۱۸۱.

ساکالارین منطقه میزه گلدیگی عصر لر - میلاددان ۷ - ۸ - ۹ عصر اول هند - آوروپایی دیللی خلقلرین ده یاخین شرق منطقه سینه گلمه سی نتیجه سینده، اونلارین بعضی ائل و قبیله لرینین، اورتا آسیادان اولموش التصاقی دیللی ائل و قبیله لرله قونشو یاشاماق نتیجه سینده، بیرله شیب بیر ائل، بیر سوی بیرلشمه سی اولاراق واحد بیر آدلا آدلانماسی تامامیله ممکن ایدی. یعنی میلاددان مین ایل اولدن اورتا آسیانین التصاقی دیللی خلقلری داخلینده بعضی هند - آوروپا دیللی ائل و قبیله لرده اولوب، بیرگه یاشامیش و میلاددان قابق ۷ - ۸ - نجی یوز ایللیکلرده "ساکا" و یا "ایشغوز" آدی آلتیندا بیرله شیب غرب و نهایت آذربایجان و ایرانا گلمیشلر. مختلف منشألی ائل و قبیله لرین خصوصی تاریخی شرایطلرده بیرله شیب واحد بیر ائل و سوی بیرلشمه سی شکلینه دوشمه سی حاللاری سون زامانا قدر ایراندا داوام ائتمیشدیر. بیلدیگیمیز کیمی، ایرانین جنوبوندا یاشامیش ایکی ائل داها مشهور اولموشدور، بونلار قشقایی لر و خمسه ائلریندن عبارت اولموشلار. بونلاردان خمسه ائلی بشش اساس قولدان میدانا گلمیشدی. بو قوللارین اوچو تورک، بیری عرب و بیری فارس دیللی اولموشدور. بو ائللین بویوک حیصه سی رضاشاه زامانیندا زورلار تخته قاپی اولدولار و بوگون تقریباً ائل حالیندان چیخمیشلار و داها آدلارینا راست گلمیریک.

آنجا ساکا ائلری داخلینده بعضی هند - آوروپایی دیللی دسته لرین اولماسی، اگر اولموشدورسا، اولاهنچده اونلارین چوخلوق تشکیل ائتمه سی معناسیندا دئییل، آزلیق کیمی باشا دوشولمه لیدیر. بونا گؤرده ساکالارین - ایشغوزلارین ماد حاکمیتی دؤورو آذربایجانین "ساوالان" اطرافی، اورمو گؤلونون جنوبو، همدانین اطرافی و سایره یئرلرینده یئرله شیب، او زامانا قدرکی التصاقی دیللی اولموش ساکینلرینی نه تکجه هند - آوروپا دیللی ائده بیلیمه میش، بلکه عکسینه اونلارین دیلینی داها آرتیق تمیزلیمیش و بو دیلی او زامانکی اورتا آسیاداکی التصاقی دیله یاخینلاشدیرمیش و بئله لیکلده واحد آذربایجان میللتین میللی ادبی دیلینین نئچه مین ایللیک یارانماسی پروسسینده معین مرحله تشکیل ائتمیشدیر. هم التصاقی دیللی ایشغوز طایفالاری، هم اونلاردان چوخ اوللر آذربایجانا گلیب یورد سالمیش التصاقی دیللی طایفالار، همده اونلاردان سونرا زامان - زامان اورتا آسیادان آذربایجانا گلمیش و یورد سالیب قالمیش اولدوقجا چئشیتلی التصاقی دیللی ائلر و طایفالار معاصر ادبی آذری دیلینین یارانماسیندا معین رول اوینایاراق تأثیر ائتمیشدیر. بونا گؤرده مشهور دیلچی عالیم دمیرچی زاده حاقلی اولاراق یازمیشدیر:

"تورک دیللی عایله سینین غرب قوروپونا منسوب دیللرین، او جمله دن آذربایجان دیلینین اساس منبع لری اثرامیزدان (میلاددان.م) اول و اثرامیزین بیرینجی مین ایللیگی دؤورونده خزر دیزینین شرقینده، شمالیندا، غربینده، جنوبوندا، عمومیتله قافقازدا مسکن سالمیش ساک = ایسکیف، قاس = قاسپی = قاسیت = خزر، سابیر = سووار، هون = قون، تورک = توره ک، غوز = اوغوز،

قیپچاق = قیفچاق آدلاریلہ تانینان قبیله و طایفالارین دیللی اولموشدور.^۱

دمیرچی زاده همین فیکرینده تأکید ائدهرک داها سونرا یازمیشدیر:

"آذربایجان تاریخی ساحه سینده سون زامانلار آپاریلیمیش تدقیقات نتیجه سینده آیدین اولموشدور کی، اثرامیزدان اول آذربایجان اراضی سینده میدیا (ماد م.) قبیله لری: بوس، پاراتاک، استروخات، آریزانت، بودی، ماغ و آذربایجانین شمالی حیصه سینده آلبان، یا خود آغوان راضی سینده ۲۶ مختلف دیللی قبیله لرله بیرلیکده قاس، قاسیت، خزر، ساک، ایسکیف آدلی قبیله لر یاشامیشلار. اثرامیزین اوللریندن ایسه بو اراضیده هون، ساییر = سووار، اوغوز، قیپچاق آدلی قبیله لر مسکن سالیب یاشامیشلار کی، بونلارین هامیسی آرتیق علم عالمینده دقیق لشدیریلدیگی کیمی، تورک دیللی قبیله لر اولموشلار.^۲

بئله لیکله "ساکا" طایفالاری داخلینده هند - آوروپایی دیللی ائللر اولموش اولسادا، اونلار هم اقلیتده اولموش، همده آذربایجاندا التصاقی دیللی ائللر داخلینده اریمیش و او زامانکی آذربایجانلیلارین التصاقی دیللی لیگینه هئچ بیر خلیل گتیره بیلیمه میشدیر. بونا گوره ده دیلچی عالیم حاجی یثف یازمیشدیر: "قدیم آذربایجانین تورک دیللی ساکینلری، بیر حیصه سی اوزلریله دیل داش اولان "ساکا" لارین گلمه سیله گوجلندیلر و اونلارین بو دیاردا عمومی کوتله سینین حجمی و چکیسینه آرتیریلدی.^۳

□ □ □

ایشغوزلار و شمالی آذربایجان

ایشغوزلارین اسرحدون زامانی شمالدان گلمه سی و مختلف دؤورلرده آسوریلرین تورک ائللریله قارشیلانماسی، طبیعی اولراق، بو میللتاریست حکومتینی تورک ائلری، اونلارین مرکزی، گلدیکلری یول، یعنی شمالی آذربایجانلا ماراقلانديرمالی ایدی. دوغرو دور تاریخده، ائله جه ده آسوری تاریخینده، آسوری شاهلارینین آراسین شمالینا اوردو چکمه سینی گورموروک، لاکین علمی قازیتتی ایشلرینده الده ائدیلن فاکتارلار گؤسته ریر کی، جنوبی آذربایجان کیمی، شمالی آذربایجاندا آسوری حکومتین نفوذ دایره سیندن تامامیله کناردا قالمامیش و واحد بیر اولکهنین و خلقین بیر حیصه سی کیمی، معین درجه ده، جنوب کیمی، اونلاردان خسارتلر گورموشدور. بو فاکتارلار اؤرنک اولراق، شمالدا "خوجالی" کندیندن تاپیلیمیش سندی گؤسته ره رک، ان.قولی یف یازیر: "آرخئولوژی قازیتیلاردا "خوجالی" آدلی کندده بیر مونجوق تاپیلیمیشدیر کی، اونون اوستونده آسوری شاهلارینین بیرینین آدی قازیلیمیشدیر. بو ایسه او زامان آلبانلارین خارجی سیاستیندن نشانه دیر.^۴

*

۱ - ده میرچی زاده، آذربایجان ادبی دیلینین تاریخی، ۱ حیصه، باکی ۱۹۷۹، معارف نشریاتی، ض ۴۸.

۲ - ده میرچی زاده، یثنه اورادا، ص ۴۹.

۳ - رئیس نیا، ج ۲، ص ۸۷۲.

۴ - ن. قولی یثف، آذربایجان تاریخی، فارسجا، تهران، ۱۳۵۹، ص ۲۳ - ۲۲.